

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10363

YIDISHE MAMES TSUM
GEDENKEN

Pinhas Shtaynvaks

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פנחס שטיינאוואַקס

יִיִּדִישֶׁ מַאַמֶּם
צוֹם גַּעֲדֵעֶנְקֶען

ביבער-סעריע

דאס פוילישע יידנטום

147

און פארמאגט
פארמאגט פארמאגט
פארמאגט פארמאגט
פארמאגט פארמאגט

די רשימה פון די דערשיינענע ביכער — צום סוף פונעם בוך

פנחס שטיינזאקס

יידישע מאמעס צום געדענקען

ארויסגעגעבן דורך

צענטראל-פארבאנד פון פוילישע יידן אין ארגענטינע

בוענאס-איירעס, ה'תש"כ — 1959

א י נ ה א ל ט :

7	הקדמה
9	זלאטע-מינדל
19	באשקעלע
27	ביילע ריקלס
33	זוסל
41	קריינדעלע
51	הודעס
59	שרה-עלקע
69	עדול-ביילע
79	בריינע טויבע
87	חנה-גיטלס
95	בלימע
107	רייצע
115	ראַכע-לאה
127	פרומע
139	העניע
149	צירל
161	צביה
169	חנה-יסתר
183	העניע
195	שרה-העניע

ה ק ד מ ה

דאָס בוך „ידישע מאַמעס“ איז דאָס צווייטע פון דער סעריע: „יידן צום געדענקען“. דאָס דריטע, וואָס גרייט זיך צום דרוק וועט טראָגן דעם נאָמען: „ידישע קינדער“. צוזאַמען וועלן די דריי ביי-כער פאַרשטעלן אַ טרילאָגיע פון געשטאַלטן פון יידישן לעבן פון אונדזער נאָענטן עבר.

די געשילדערטע יידישע מאַמעס אין דעם בוך האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט טיפן, אַרויסגעוואַקסענע פון אַ לעבנס-שטייגער וואָס איז געווען אָנגעפילט מיט מידות און מעשים טובים, מיט עכטער און אמתער יידישער גוטסקייט.

דאָס פאַרצייכענען די געשטאַלטן פון „ידישע מאַמעס“ איז דערמוטיקט געוואָרן פון פריינד יצחק גלאַזער, — דעם רעדאַקציע-סעקרעטאַר פון „די יידישע צייטונג“, וועמען איך ווידמע דאָס בוך אין צייכן פון מיין טיפער דאַנקבאַרקייט צו אים.

איך דאַנק די פריינד מאַרק טורקאָוו און אברהם מיטעלבערג — דעם רעדאַקטאָר און לייטער פון פאַרלאַג „דאָס פוילישע ייִדן-טום“ פאַרן אַרויסגעבן דאָס בוך.

ד ע ר מ ה ב ר .

זלאטע-מינדל, די באבע

— עס, יהודיתקע, עס! פאלג דער באַבען מיין קינד און עס. נעם אַ לעפל געקעכץ אין מויל אַריין און געץ אָפּ דאָס מעגעלע. האָסט דאָך נאָך היינט גאַרנישט געגעסן, דאָס העלדזעלע וועט דאָך דיר פאַרטרוקנט ווערן. נאָ, נעם מיין קינד און עס. די באַבע האָט גיט קיין כוח דיר נאָכצולויפן. יהודיתקע, מיין קינד, הייב אויף דעם שטעקן פון דער ערד און דערלאַנג אים מיר אין האַנט אַריין, אָן אַ שטעקן קאָן דאָך דיין באַבע גישט גיין. זעסט, יהודיתקע, אַז דו וועסט עסן, וועסטו אויסוואַקסן גרויס און שייק, פונקט ווי דיין מאַמע און דו וועסט זיין אַ דאָקטער ווי דיין מאַמע, וועסט היילן מענטשן און אַלע וועלן דיך ליב האָבן. יהודיתקע מיין קינד, אַז איך בין געווען אַ קליינע, האָב איך אויך גישט געוואַלט עסן, מוז איך איצט זיך אַנשפּאַרן אין אַ שטעקן און אָן דעם שטעקן קען איך קיין פּוס גישט שטעלן און קיין טריט גישט גיין.

ביי די ווערטער האָט זיך זלאַטע-מינדל פאַרטראַכט, האָט אַוועקגעלייגט דעם ווייז-פינגער אויף דער גאַמבע, האָט פאַרקנייטשט דעם שטערן און אַ שפּאַציר געטאָן איבער איר פאַרגאַנגענהייט אין דער מחשבה. דעם שפּאַציר האָט זי געקענט מאַכן אָן אַ שטעקן. די אויגן זענען איר נאָס געוואָרן טראַכט-טנדיק; אַ ווונדער, אַז איך בין פאַראַליזירט, אַ חידוש, וואָס הענט און פיס ראַנגלען זיך ביי יעדער באַוועגונג, איי ס'אַראַ לעבן כ'האָב עס געהאַט, וויי און ווינד איז צו אַ מאַמען, וואָס דאַרף אָפּגינגערן אירע יאָרן צווישן די קברים אויפן גוטן אָרט. מער צייט דאַרט פאַרבראַכט ווי אין דער היים. די אויגן האָבן זיך דאָך גאַרנישט אויסגעטריקנט פון וויינען. פון טיפן האַרצן האָב איך אויסגעשרייען מיין ווייטיק צו גאָט און ביי אים געבעטן: „רבּונו של עולם, נעם אַוועק פון מיר דעם צאַרן און לאַז מייע קינדער לעבן, אַז

דו האַלטסט שוין יאָ אָפּן מיין טראַכט, אַז דו האַסט מיך שוין יאָ מזכה געווען מיטן זכות צו ברענגען קינדער אויף דער וועלט, היינט פאַרוואָס לאַזטו מיר נישט זיין קיין מאַמע צו זיי, פאַרוואָס נעמסטו זיי ביי מיר אַוועק קליינער-הייט, טאַטע זיסער אין הימל, וואָס האָבן דען געטאַן די קליינע קינדער, זיי זענען דאָך גאַר קיין זינד נישט באַגאַנגען, היינט פאַרוואָס נעמסטו זיי אַוועק פון מיר? אויב געזינדיקט האָב איך דאָך מסתמא, היינט, ליבער גאַט, לאַז די קינדער לעבן, לאַז זיי אויסוואַקסן און לערנען דיין הייליקע תורה. ליי-בערשט נעם דער מאַמען אַוועק, אַנשטאַט איך זאָל זיי באַוויינען און באַ-קלאַגן, זאָלן זיי בעסער מיך באַוויינען. אַזוי איז דאָך דער סדר-העולם, אַ דור גייט און אַ דור קומט. פאַרוואָס האַסטו מיך פאַרמשפּט, רבונ-של-עולם, צו האָבן קינדער און קיין מאַמע צו זיי נישט זיין, צו זיין אַ מאַמע פון טויטע קינדער? אוי-וויי, ביטער איז מיר מיין לעבן, איך בין דאָך געגליכן צו אַ צווייגל, וואָס קען די בלעטער אויף זיינע אַרעמס נישט איינהאַלטן און זיי פאַלן אַראָפּ. אַזוי בין איך. מיינע אַרעמע צווייגעלעך, מיינע עופּהלעך האַלטן זיך נישט ביי מיר. דער ליבער נאַמען נעמט זיי פון מיר אַוועק. הימל און ערד העלפט מיר קלאַגן אויף מיין צער, העלפט מיר באַוויינען מיינע יאָרן, וואָס גייען אַוועק אין אומגליק, פּיין און ווייטיק. טייערער פאַטער אין הימל, לאַז מיר זוכה זיין צו האַדעווען מיינע קינדער, זיי צו דערצײען, אַז זיי זאָלן דינען דיין ליבן נאַמען, פאַרשעם מיך נישט פאַר דיר און פאַר לייט, לאַז מיך זיין אַ מאַמען! אויף אַ מינוט האָט זי אַפּגעלאַזט די מחשבה, אַפּגעכאַפּט דעם אַטעם פון שפּאַציר אין איר פאַרגאַנגענהייט און ווידער אויסגעשריען צו יהודיתקען: קינד מיינס, עס, ווי לאַנג וועל איך האַלטן דאָס ביסל גע-קעכץ? עס איז דאָך שוין איין-קאַלט געוואָרן.

זלאַטע-מינדל האָט געהאַט גרויסע צרות אויסצושטיין מיטן האַדעווען אירע קינדער. מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן; עס האָבן זיך ביי איר נישט איינגעהאַלטן קיין קינדער; אַדער זי האָט אין דריטן חודש געמפּלט, אַדער אַז זי פּלעגט שוין יאָ אויסטראַגן אַ קינד, איז עס נאָך עטלעכע חדשים פּלוצים פאַרשלאַפּט געוואָרן און אַפּגעשטאַרבן. דאָקטוירים האָבן יעדן טויט געגעבן אַן אַנדער אויסרייד: דאָס קינד איז געשטאַרבן פון טיפּוס, אַן אַנ-דערס פון שווערע פּאַקן. זלאַטע-מינדל אַבער האָט אויף אַלע טויטן פון אירע

קינדער געהאט נאָר איין נאָמען; גאָטס צאָרן האָט זיך אויף איר אויסגע-
גאָסן.

זי האָט חלילה קיינעם נישט באַשולדיקט אין אירע צרות. זלאַטע-
מינדל האָט אויף קיינעם נישט מתרעם געווען, האָט זיך געהיט אַרויסצו-
ברענגען אויף אירע ליפן אַ שווער וואָרט אויף אימיצן, כאַטש טיף אין
האַרצן האָט זי געטראָגן אַ פחד פאַר אַ גוט אויג. אַוודאי האָט זי נישט
אַרויסגעזאָגט אַ וואָרט חלילה קעגן גאָט ברוך-הואַ אַליין.

— אויף וועמען זאָל איך דען פאַריבל האָבן אין מיין בראַך? — פלעגט
זי צו זיך אַליין רעדן, האַלטנדיק די הענט אונטערן פאַרטעך און די אויגן
געווענדט צום הימל — זאָל איך פאַריבל האָבן אויף מיין מאַמען, וואָס זי
האָט מיך געבוירן? איר כוונה איז דאָך געווען אַ גוטע, זי האָט דאָך מקיים
געווען דעם הייליקן געבאָט, אַז די וועלט זאָל נישט זיין וויסט, נאָר באַזעצט
מיט מענטשן, וואָס זאָלן אָפּהיטן דיין הייליקן נאָמען, זאָל איך, חלילה, ביין
זיין אויפן מזל, מיט וועלכן איך בין געבוירן געוואָרן? ווייס איך דאָך, טאַטע
זיסער אין הימל, אַז אַלע מזלות טוען דיין געבאָט, פירן אויס דיין באַפעל
צו וואָס דו האָסט זיי באַשאַפן. זאָל איך דען פאַריבל האָבן אויפן טאָג פון
מיין געבוירן, אַדער אויף דעם מלאַך וואָס האָט געהאַט צו שאַפן איבער
דעם טראָגן פון מיין מאַמען? אויך זיי האָבן דאָך נישט מער ווי דערפילט
אַ שליחות פון גאָט, זיי זענען דאָך געשיקט געוואָרן פון דיין געאַכפערטן
נאָמען. זייער דעה איז דאָך געווען, אַז איך זאָל זיין אַ רעכט באַשעפעניש
צו דיין דינסט און אַז איך זאָל קינדער האָבן צו פאַרמערן די וועלט און
צו לויבן דיין ליבן נאָמען. איך קען דעריבער אויף קיינעם נישט ברוגו זיין
און קיינעם חלילה נישט באַשולדיקן, סיידן זיך אַליין, וואָס איך האָב זיך
פאַרזינדיקט און פאַרשולדיקט צו דיר גאָט מיין באַשעפער.

פאַרטאָגס, כעלות הבוקר, ווי נאָר זי האָט אויפגעפונט אירע אויגן און
אַפגעגאָסן נעגל-וואַסער, איז זלאַטע-מינדל אַוועקגעלאָפן אויפן בית-עולם
און ביי די קברים פון אירע אבות, ביי די קברים פון אירע קינדער און ביי
די קברים פון גוטע יידן זיך אויסגעטענהט מיטן רבונור-של-עולם. זי האָט
גערעדט הויך אויפן קול און דערביי פאַרגאַסן טייכן טרערן, וואָס האָבן
שײַער נישט דורכגעלעכערט די שטיינערנע מצבות. זלאַטע-מינדל האָט ניט
געגעסן און ניט געטרונקען, האָט געפאַסט תעניתים און מיט אַ צעווייטיקט

הארץ האט זי געבעטן ביי גאט, אז אין זכות פון חנה — אין זכות פון די דריי מצוות, וועמענס ראשי-תיבות זענען „חנה“, וואָס באַטייט: די מצווה פון חלה, די מצווה פון נידה און די מצווה פון הדלקת הנרות — פון ליכט-צינדן, מיט וואָס יעדע ייִדישע פרוי איז געבאַטן געבאַרן, זאָל זיך דער איבערשטער דערבאַרעמען אויף איר און איר לאָזן אויסהאַדעווען די קינדער.

ערשט ביים אַכטן קינד האָט דער רבונג-של-עולם דערהערט זלאַטע-מינדלס געבעט און באַפוילן די מלאכים מיכאל און גבריאל, אוריאל און רפאל, זיי זאָלן אַכטונג געבן, אַז דער שטן זאָל ניט האָבן מער קיין שליטה אויף איר קינד.

זלאַטע-מינדל האָט נישט געהאַט קיין גרינג לעבן. איר טאַטע, ר' בנימין דער שוחט, וואָס האָט געקענט מיט איין האַנט אויפהייבן די גרויסע באַנק אין אַלטן בית-המדרש, אָט די באַנק, וואָס איז געשטאַנען אין דער רעכטער זייט פון ארון-קודש, אויף וועלכער דער מרא דאתרא איז געזעסן, — איז פלוצים אָפגעשטאַרבן, ווען ער איז נאָך קיין גאַנצע צוואַנציק יאָר נישט אַלט געווען. געשען איז דאָס אין טאָג פון זלאַטע-מינדלס געבוירן. זי האָט זיך געהאַדעוועט ביי איר מאַמע חנה און ביים שטיף-פאָטער ר' שמעון-יאָסל. ר' שמעון-יאָסל האָט זלאַטע-מינדלען טיער געהאַלטן, ווי אַן אייגן קינד ממש. אַז זי איז אַביסינקע עלטער געוואָרן האָט ער איר אַלע פרייטיק געצוואָגן דעם קאַפּ. עס איז ביי אים ניט געווען קיין אונטערשייד צווישן זיין טאָכטער סערקע און דער שטיף-טאָכטער זלאַטע-מינדל און די אַנדערע זין: יצחק, יאַנקל און דער מוזיניק מרדכי-הערש. אַלע קינדער האָבן ביי ר' שמעון-יאָסלען געהאַט די זעלבע דאָליע. וואָס מ'שטיינס גע-זאָגט האָבן זיי געקענט דערוואַרטן ביי אַ טאַטן, וואָס האָט מפרנס געווען די משפּחה פון פונאַנדערטראַגן מילך איבער די הייזער און פאַרקויפן אויפן קוואַרטירל? גאַנץ פרי פלעגט ר' שמעון-יאָסל אַרויסרייטן אויף זיין אייזעלע אין די שכנותדיקע דערפער, מיט צוויי קאַנען צוגעבונדן צו ביידע זייטן; ער האָט אין דאָרף גלייך פון די בהמות אַריינגעמאַלקן די מילך אין די קאַנען, אַזוי אַז די מילך זאָל זיין כשר. שפעטער האָט ער אין שטעטל די מילך צעטראַגן פון גאַניק צו גאַניק, פון איין שטוב אין דער צווייטער. קיין גרויסע פרנסה האָבן די צוויי קאַנען מילך ניט אַריינגעבראַכט, דערפאַר

אבער איז די פרנסה געווען אן ערלעכע. ראשית האָט ר' שמעון-יאָסל אַכטונג געגעבן אויף דער מאָס, ער האָט צוגעפילעוועט, אַז די שוים פון דער מילך זאָל זיך נישט מעסטן, נאָר די אמתע מילך, ער האָט אויך מדקדק געווען, אַז די פויערים, ביי וועמען ער האָט די מילך פון די בהמות געקויפט זאָלן קריגן באַצאָלט פאַר אַ ריכטיקער מאָס.

די יינגלעך זיינען יונגערהייט, נאָך פאַר בר-מצווה, אַוועק אין די ישיבות לערנען און די מיידלעך, זלאַטע-מינדל און סערקע, האָבן יונג חתונה געהאַט. צו 16 יאָר איז זי שוין געווען פאַרקנסט. נאָך דער חופה איז אויסגעבראַכן דער טערקיש-רוסישער קריג און צום טאָג, ווען עס איז איר געבוירן געוואָרן דאָס ערשטע קינד, האָט מען זלאַטע-מינדלס מאַן אַוועקגענומען אין מיליטער און ער איז אַוועקגעגאַנגען מלחמה האַלטן מיטן טערק. זלאַטע-מינדל האָט זיך מיטן קינד מפרנס געווען, דערפון וואָס זי האָט איר מילך צעטיילט צווישן צוויי קינדער. זי איז, הייסט עס, געוואָרן אַן אַם ביי פראַדל די שיד-קרעמערין. דערפאַר האָט זי באַקומען דירה מיט קעסט און זי האָט געהאָדעוועט ביידע קינדער, איר קינד און פראַדלס קינד. אין דער פרייער צייט, נאָך דעם ווי די קינדער זענען איינגעשלאָפן און געלעגן רוזק אין די וויגעלעך, האָט זלאַטע-מינדל אויך צוגעהאַלפן פראַדלען אין דער שטוב-אַרבעט; זי האָט געקאַכט און געבאַקן, גערוימט די שטוב, געצירעוועט און גענייט, געוואָשן און געוועלגערט. עס האָט נישט געפעלט וואָס צו טאָן ביי פראַדלען; זי האָט געפירט אַ גרויסע ווירטשאַפט, אַ מלכות אַ גאַנצע. אַ שטוב מיט זיבן קינדער, איינס קלענער פאַרן אַנדערן און פראַדל אליין האָט נאָך געפירט אַ קראָם מיט שיד.

— מיין עסן ביי פראַדלען האָב איך זיך כשר פאַרדינט — פלעגט זלאַטע-מינדל דערציילן — דאָס קינד האָט געצויגן די אַדערן, האָט קיין טראָפן מילך נישט געלאָזט אויף קיין סימן. פון מיין מילך איז טאַקע ביי פראַדלען אויסגעוואַקסן אַ מויד אַ וויעפש. פראַדל אליין האָט אויך געברענט און גע-בראַטן די טריט. זי האָט קיין מינוט נישט געלאָזט שטיין ליידיק, פלעגט אַריינלויפן פון קראָם ווי אַ פאַרסטע און הייסן אַרבעטן. אַלע מינוט האָט זי געהייסן טאָן עפעס אַנדערש: דאָ אַנפילן אַ העלדזל צום מערן-ציימעס, דאָ אַנשיילן קאַרטאָפּל, דאָ אויסזאַלצן דאָס פלייש און דאָ פלוצים האָט זי גאַר אַרויפגעוואָרפן איר פאַטשיילע אויף מיינע אַקסלען און געשיקט צו

לאה-באשעס קויפן צימרינג, זאלץ און נאפט. איז אין קראם געווען פוסט פון קונים, האָט פראָדל נישט גערוט; אַריינגעלאָפן אין שטוב און אַרויס-געלאָפן פון שטוב, דערביי יעדעס מאָל מיט אַנדערע באַפעלן. פראָדל אַליין איז געווען אַ גרויסע בריה, זי האָט באַוויזן, אי צו פירן אַ קראָם און אי צו פירן אַ שטוב מיט פיצלעך קינדער. אויף איר מאָן האָט זי זיך גאַרנישט געקאָנט פאַרלאָזן, נישט אין קראָם און נישט אין שטוב. אַ בטלן אַ ייד געווען. געצול האָט מען אים גערופן, גאַנצע טעג איז ער געזעסן אין בית-מדרש און געלערנט. אַ לערנער איז ער געווען אַ גרויסער. ביי שווערע שאלות, אָדער דין-תורהס האָט אים ר' מרדכי'לע, דער מורא-הוראה, גערופן זיך מיישב זיין. נישט איינמאָל האָט פאַסירט, אַז שפעט אין אָונט, ווען געצול איז געקומען פון ר' מרדכי'לעס בית-דין-שטוב פון אַ שווערער שאלה אָדער דין-תורה, פלעגט ער נאָך אָפּזיצן שיינע עטלעכע שעה ביי ספרים און מיט אַ פאַרמוחטן שטערן אַריינקלערן. איך פלעג אים נאָך דערלאַנגען אַ גלאַז טיי מיט אַ ביסל געפרעגלטע קאַרשן. געצול פלעגט זיך אַזוי אייב-נורען אין די ספרים, אַז מען האָט גאַרנישט געזען קיין צורה פון קיין מענטש, ווי ער וואָלט זיך צונויפגעגאַסן מיטן ספר. שפעטער ערשט, ווען ער האָט געפאַקט זיינס, האָט ער זיך מיט שטאַלץ אויפגעהויבן פון בענקל. האָט צעצויגן דעם צעמאַרשטשעטן שטערן, אויסגעגלייכט די פלייצעס און אַרומשפאַצירט איבער די לענג פון חדר ווי אַ זיגער, איז די נאַכט שוין נישט געשלאָפן, איז געלעגן אויפן געלעגער און געוואָרט דער טאַג זאָל שוין אָנקומען, ער זאָל קענען אויף שנעל, גלייך נאָך נעגל-וואַסער, אַריי-בערלויפן צו ר' מרדכי'לען און אים ברענגען אַ פאַרטיקן פסק אָדער תשובה.

געצול איז פון צו פיל אָנשטרענגען דעם מוח פאַרשלאָפט געוואָרן און איז, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן, ניט געוואָרן. פראָדל האָט אים שטאַרק באַדויערט. ערשט נאָך זיין טויט האָט זי דערפילט דעם גרויסן פאַרלוסט. ביים לעבן האָט זי טאַקע פון אים נישט געהאַלטן, האָט אים אָנגערופן מיט כלערליי צונעמענישן. בטלן איז שוין געווען דער מעסיקס-טער צונאַמען, אָבער, אַז געצול איז ניט געוואָרן, האָט פראָדל ערשט דער-זען, אַז זי האָט פאַרלוירן די קרוין פון שטוב, פריער האָט זיך די שטאַט מיט איר גאָר אַנדערש גערעכנט. איין קלייניקייט געצול. אין דער סוחר-י-

יידישע מאַמעס צום געדענקען

שער וועלט האָט מען אים געקענט אַלס פראַדלס מאַן, דערפאַר אָבער צווישן לומדים, פרומע יידן, איז פראַדל געווען ר' געצלס ווייב.

אַ שוואַכע פרוי איז געווען זלאַטע-מינדל. פון יונגווייז אָן האָט זי זיך געפילט שוואַך, כאַטש לויטן אויסזען וואָלט קיינער אויף איר נישט גע-זאָגט, אַז זי איז אַ קראַנקע. אַ פולע פרוי, מיט אַ רונדן קערפער, אַ לענג-לעך פנים און אַ קאָפּ האָר, ווי סאַמעט שוואַרץ, שיינע ווייסע ציינער און טיפע ברוינע אויגן, אַ געטאַקטע נאָז און ברייטער שטערן, וואָס האָט זיך קוים אַרויסגעזען פון אונטערן טיכל, מיט וואָס זי האָט געהאַלטן פאַר-דעקט אירע סאַמעטענע האָר. זלאַטע-מינדל האָט זיך באַקלאָגט אויף פאַר-שידענע מיחושים, איז געאַנגען צו דאַקטוירים, איז געפאַרן מיט קוויטלעך צו גוטע יידן און איז דעם גאַנצן לעבן פאַרבליבן אַ שוואַכע. נישט איין דאַקטער האָט איר אָפּגעזאָגט דעם לעבן, אָבער דער רבּונו-של-עולם האָט זיך געהאַט זיין חשבון און האָט אָנגעהאַלטן ביי איר דעם לעבנס-אַטעם. וואָס עס איז זלאַטע-מינדלען געווען האָט קיין דאַקטער זיך נישט געקענט פונאַנדערקלייבן. זיי האָבן שוין צוגעטראַכט קרענק. פעלט דען נעמען אויף קראַנקייטן, זאָל אַזוי פעלן אַ ישועה אויף יידן — פלעגט זלאַטע-מינדל זאָגן. אָפטמאַל האָט מען זי געזען ליגן דאָ מיט וואַרעמע שטערצעלעך אויפן בויך און דאָ מיט קאַלטע קאַמפרעסן אויפן שטערן. זי פלעגט אייננעצן אַ טיכל און אין די עקן אַריינלייגן די פליטשן פון אַ צעשניטענער קאַרטאַפּל און אַזוי האַלטן אויפן שטערן און ביי די שלייפן. אין צייט פון יסורים האָט זלאַטע-מינדל געהאַלטן די אויגן פאַרמאַכט, די ליפן פאַרשטייפט, מיט אַ שווערער גרימאַסע אויפן געזיכט, אָבער אָן אַ קרעכץ, קיין פיפּס נישט פון איר מויל. אַז מען האָט זי געפרעגט וואָס איר איז, האָט זי אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און ניט געענטפערט, פלעגט אָפּליגן אויף דער שלאָף-באַנק אַ פאַר שעה, שפעטער אַרונטערגיין, אַראָפּנעמען דאָס נאַסע טיכל פון שטערן, אַפּירנעמען פון אונטערן פאַרטעך דאָס שטערצל און זיך נעמען צו דער שטוב-אַרבעט. זי האָט תמיד געהאַט וואָס צו טאָן אין שטוב. ראשית דאָס אָפּהיטן די צוויי שטיקלעך קינדער, וואָס זענען איר פאַרבליבן פון ניין. בייטאַג און ביינאַכט האָט זי איבער זיי געוואַכט, איבער ביידע שוואַלבן אירע, זי האָט זיי געהיט ווי די שוואַרץ-אַפלען פון די אויגן; ראַשע-מרימען, די בתי-יחידה און פיניעלען — דעם בן-יחיד. אין שווערע צייטן האָט

זלאַטע־מינדל נאָך אויך צוגעהאַלפן דעם מאַן אין דער פּרנסה. זי פּלעגט מיט אים מיטגיין אין די דערפער און אויסבייטן ביי די פּויערים נאָדלען, פּאַסמעלעך באַנוול און ציפּקעס פּאַדים, קנעפּלעך, זאַטשעסקעס, גראַפּקעט און קאַפּ־טיכלעך אויף קאַרטאַפּל, ציבעלעס, קרענצלעך קנאַבל, קרויט, מערן, בוראַקעס, אייער און האַניק. דערביי האָט זי נאָך געהאַלפּן דעם מאַן איינקויפּן אַלטע שטייוול, אַלטע פּעלצן און פּאַרשידענע פעלעכלעך.

זונטיק אין דער פּרי איז זלאַטע־מינדל מיט איר מאַן אַוועק איבער די דערפער און געקומען צוריק דאָנערשטיק אָדער פּרייטיק פּאַרנאַכט, פּאַר ליכט־צינדן; אַוועקגעגאַנגען מיט אַ פּאַק אויף די פּלייצעס און גע־קומען צוריק מיט אַ פּאַק אויף די פּלייצעס; אַ ווונדער, אַז זי האָט זיך געקאַרטשעט פּון יסורים. מיט וואָס מ'שטיינס געזאַגט איז זי דען אָפּגע־קומען אַ גאַנצע וואָך אויף די דערפער? בלויז מיט אַ שטיקל טרוקן ברויט מיט וואָסער. אַן איי האָט זי זיך געזשאַלעוועט אָפּצוקאַכן, האָט עס בעסער באַהאַלטן צו ברענגען פּאַר די קינדער.

אויף די עלטערע יאָרן האָט זלאַטע־מינדל געהאַדעוועט די אייניקלעך, האָט אַכטונג געגעבן אויף ראַשע־מרימס קינדער, אָפּילו פּאַראַליזירטער־הייט האָט זי נישט אָפּגעטאַן איר אויג פּון זיי, מיט די לעצטע כּוחות, מיטן שטעקן אין האַנט, שלעפּנדיק די פּיס, וואָס האָבן זיך קוים באַוויגן, מיט גרויס יסורים און שוועריקייטן האָט זי געציטערט איבער אירע אייניקלעך. ווען עס האָט איר אין קאַפּ געשווינדלעט, און איר שווער לעבן איז איר דורכ־געגאַנגען דורך אירע רעיונות, אַ שווער געליימטע, האָט זי אין איין האַנט געהאַלטן דעם שטעקן און אין דער צווייטער אַ ביסל געקעכץ און זיך גע־בעטן ביי יהודיתקען, איר אייניקל: — עס מיין קינד, עס! נעם אין מויל אַ לעפל געקעכץ, אַ מאַמע זאַלסטו זיין!!!

באשקעלע גוט-שבת

א קליינינקע, א זשוואוינקע, מיט א דאר אויסגעצויגן פנימל, א פלאַ-
טשיק נעזל און איינגעפאלענע אויגן, מיט שמאלע ליפעלעך, מיט צוויי ציין
אין מויל און מיט פארוואַקסענע בראַדעווקעס אונטער די נאַזלעכער, מיט
קליינע אויערן און אַ שמאַל שטערנדל, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון אונטערן
שייטל, מיט אַ פאַר פאַסן גרויע האָר אין די זייטן, — דאָס איז געווען
באַשקעלע.

באַשקעלע איז ניט געגאַנגען, נאָר געלאָפן. די קליינע פיסעלעך האָבן
מיט אייליקע טריט געטראָגן איר דאַרן קערפער ווי אין דער לופטן, פּייל
פון בויגן ממש. אָט איז זי אויפן שול-הויף, און אָט זעט מען זי שוין ביי
חיה דער גענדזלערקע נעמען פעדערן אויף צו פליקן, וואָס זי פלעגט אַהיימ-
טראָגן אין אַ ציכל פון אַ קישן.

באַשקעלע גוט-שבת האָט מען זי גערופן אין שטעטל. דאָס איז נישט
געווען סתם קיין צונאַמען, נאָר האָט געהאַט צו טאָן מיט באַשקעלעס נשמה,
מיט איר געמיט. זי האָט זיך געפילט גוט אין שבת. אַ גאַנצע וואָך האָט זי
געבענקט נאָך דעם הייליקן שבת. די ערשטע דריי טעג אין דער וואָך, האָט
זיך באַשקעלע געפילט עפעס ווי פאַראומערט, אומעטיק, אָן אינטערעס. ווי
גיך נאָר עס איז געקומען דער מיטוואָך, און די וואָך האָט זיך אָנגעהויבן
פאַרניגן לכבוד דעם הייליקן שבת, איז באַשקעלע געוואָרן פריילעכער, איר
צורה האָט אָנגעהויבן אויסזען יום-טובדיק, עפעס האָט באַשקעלע דערפילט,
אַז איר לעבן הייבט אָן באַקומען אַן אַנדער זין. איין קלייניקייט, זיך גרייטן
אויפצונעמען דעם הייליקן שבת.

די ערשטע דריי טעג אין דער וואָך, ווי נאָר זי פלעגט אין דער פרי
אַפגיסן בעגל-וואַסער און אַפזאַגן „מודה אני“, האָט זי גענומען דעם קרבן-

מנחה-סידור אונטערן אַרעם און אַוועק אין בית-מדרש אַרײַן, דאָרט זאָגן די תּחינה פון טאָג און דאָוונען מיט דעם ערשטן מנין, וווּ חיים-איצל, דער בעל-עגלה איז געווען דער בעל-עמוד. אַנדערש אָבער איז באַשקעלע געגאַנגען אין בית-המדרש אַרײַן מיטוואַך אין דער פּרי. זי איז ניט געגאַנגען, נאָר געלאָפּן, האָט געשפּאַנט מיט אייליקע טריט, האָט געדאָונט מיט מער כּוונה, האָט די תּחינה פון מיטוואַך געזאָגט מיט מער כּוונה, זי האָט אָנגעהויבן צו פּילן די אָנקומענדע פּרייד פון שבת. ווען זי פּלעגט עפּענען די אויגן נאָכן אָפּזאָגן די תּחינות, איז חיים-איצל דער בעל-עגלה מיטן גאַנצן מנין יידן שוין פון לאַנג געווען אין דער היים און אָפּגעגעסן זייער אָנבייסן. באַשקעלע האָט זיך ניט געדאַרפט איילן אַוועקצוגיין פון בית-המדרש. זי האָט קיינעם אין שטוב ניט באַדאַרפט געבן קיין אָנבייסן. ניט קיין מאַן און ניט קיין קינדער, הערש-לייב, מיט וועמען זי האָט חתונה געהאַט בעת זי איז נאָך קיין פּולע זעכצן יאָר ניט אַלט געווען, איז איר אָפּגעשטאַרבן ווען זי איז אַלט געוואָרן צוואַנציק יאָר. האָט זי איבערגעלאָזט אַן אלמנה מיט צוויי פּיצלעך קינדער, ביידע יונגלעך, איינס האָט זי שוין געהאַט אַנטוויינט, און דאָס צווייטע האָט נאָך געצויגן פון דער ליידיקער ברוסט. הערש-לייב איז געווען אַ גיבור אַ ייד. ער האָט געקענט מיט איין האַנט אויפהייבן דעם גרויסן טיש אין בית-המדרש, אַט דעם טיש, וואָס שטייט לעבן ארון-קודש, דאָרט ווי דער רב זיצט, ביי דער סאַמער מזרח-וואַנט. אָבער, אַז פּאַניע האָט אים באַדאַרפט נעמען צום פּריזיוו, האָט ער זיך פּאַרקילט אַ זייט, אַלע מאַגן-טיק און דאָנערשטיק האָט מען אים באַדאַרפט צאַפּן וואַסער. פון פּריזיוו האָט ער זיך באַפּרייט, אָבער ער איז אויך באַפּרייט געוואָרן פון יאָך פון לעבן. וואָס טוט מען מיט צוויי פּיצלעך קינדער, אַז מען ווערט אַן אַלמנה, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן? מען דאַרף דאָך איינהאַלטן די נשמה ביי די עופּהלעך. נו, איז באַשקעלע געוואָרן אַן אַם. עס הייסט, זי האָט צוגע-זויגן אויך אַ קינד ביי פּראַדל די גלעזערין, וועלכע האָט אַליין נישט געקאַנט קאַרמען איר קינד, ווייל גלייך נאָכן קימפעט האָט זיך איר געמאַכט אַ געשוויר אויף אַ ברוסט און מען האָט דעם געשוויר געמוזט אויפהאַקן. פון דעם געשוויר האָט זיך שפּעטער אָנגעקליבן מאַטעריע אין דער ברוסט און דער דאָקטער האָט נישט געהייסן געבן דעם קינד צו זויגן. באַשקעלע אַליין האָט טאַקע קיין סך מילך ניט געהאַט אין אירע ברוסט, וואָרעם פון

יידישע מאמעס צום געדענקען

וואָס האָט זי עס געזאָלט האָבן מילך? פון אירע גוטע עסנס? מער ווי אַ ביסל פּאַלעווקע האָט זי אין דער פּרי נאַכן דאַוונען ניט געהאַט אין מויל, און מיט דעם איז זי אַרומגעגאַנגען דעם גאַנצן טאָג, ביז וועטשערע. דער פאַר אַבער, אָז זי האָט באַדאַרפט זייגן פּראַדל דער גלעזערקעס קינד, האָט שוין פּראַדל געזאַרגט, אָז באַשקעלע זאָל עסן אַ גוטן מאַלצייט און אַ סך טרינקען. מיטן איבערבלייבעכץ פון פּראַדלס קינד האָט באַשקעלע געזויגן אויך איר קינד. אַבער ניט צום פאַרזינדיקן — פּלעגט באַשקעלע זאָגן — עס זענען קיין עין-הרע אויסגעוואַקסן צוויי בחורים, ווער מיר גוטס גינט. ברוך-מרדכי, דער עלטערער, האָט חתונה געהאַט צו אַכצן יאָר און האָט ברוך-השם געטון אַ גוטן שידוך. ער האָט גענומען לאָזער פּאַניעוועזשערס טאַכטער, האָט באַקומען נדן צוויי קעלבלעך מיט אַ קעראַסין-געוועלבל, און ער פאַרדינט אויף חיונה. גאָט פאַרלאָזט ניט — פּלעגט באַשקעלע אויפהייבן די הענט צום הימל און לויבן דעם באַשעפּער. ברוך האָט שוין ברוך-השם צוויי קינדער, אַ יינגל מיט אַ מיידל, ביידע שיינען. מער גיט, וואָס ברוך-מרדכי דאַרף וווינען אויפן דאַרף, און ער קלאַגט זיך תמיד, אָז ער דאַרף דאַוונען ביחידות, וואָרעם אין דאַרף איז ניטאָ קיין מנין. דער יינגערער זון לערנט נאָך אין אַ ישיבה, עסט טעג און העלפט צו אין די שפּעטע שעהן און איינבינדער איינבינדן ספרים, איז אי ער פאַרדינט אַ מצווה פון תיקון ספרים און אי ער פאַרדינט זיך צו אויף קויפן אַמאָל אַ פונט ברויט, אָדער אַ בראָ-קאַוונעם עפל. ערגער איז מיט אַ מלבוש — פּלעגט באַשקעלע דערציילן — זומער איז נאָך צו דערליידן. אַבער ווינטער איז טאַקע שווער. מען באַדאַרף אַ פאַר שטיוול, עס זאָל אין זיי נישט אַריינרינען, אַ פּאַלטן, אַ פאַר וואָרעמע הויז און אַ וואַטע-וועסטל. איז, אָז עס קומט סוכות-צייט, שיידט זיך מיר טאַקע אָפּ די נשמה פון גוף. זי פּלעגט זיך אַבער חלילה ניט באַקלאַנגן. נישקשה, דער לעבעדיקער גאָט וועט העלפן. אגב — פּלעגט באַשקעלע צו-געבן — האָט זי נאָך נישט געהערט פון איר לייבקען, אָז ער זאָל זיך חלילה באַקלאַנגן. חיים-איצל דער בעל-עגלה האָט איר אַנומלט געבראַכט אַ ברייזל פון לייבקען, אין וועלכן ער בעט דער מאַמען, זי זאָל זיך נישט דאָהן, עס איז — שרייבט ער — פאַראַן אַ גרויסער גאָט אין הימל, וועלכער איז אַ זון ומפרנס את הכול!

אַ גאַנצע וואָך האָט באַשקעלע געקענט איבערקומען מיט שהי-פיה;

שבת איז אבער גאר אן אנדער ענין. שבת באדארף מען אפילו אין עסן דער-פילן א שבתדיקן טעם. אזוי ווי דאס אריינברענגען דעם שבת אין שטוב איז געווען שווער ווי איינעמען די וועלט, האט באשקעלע שוין פון מיטוואך זיך אָנגעהויבן צו פארנעמען מיטן שבת. מיטוואך האט זיך ביי באשקעלען אָנגעהויבן דער ערב שבת.

אין די ערשטע דריי טעג פון דער וואך, ווי זונטיק, מאַנטיק און דינס-טיק, האט נאך באשקעלע ווי עס איז אריינגעבראָקט אַ סקאַרינקע אין הייס וואַסער, פאַרווייטט מיט אַביסל מילך, זיך אָפגעקאַכט אַ קאַרטאַפּל, פאַר-ריישט מיט אַ ציבעלע אין אַ ביסל לייך-זוימען-אייל און איבערגעביסן. קיין דאָרע ברויט האט באשקעלע נישט געקענט עסן. פון ניט דערעסן זענען ביי איר די ציין אַרויסגעפאַלן. געבליבן איז ביי איר נאָר דער לינקער באַק-צאָן פון אונטן, און דער רעכטער באַק-צאָן פון אויבן. ביידע ציין זענען זיך ניט צונויפגעקומען. בייסן אויף זיי האט זי ניט געקענט. זי האט אירע ציין בכלל נישט געקענט נוצן צום עסן. דער לינקער, אונטערשטער באַק-צאָן האט געביסן די אויבערשטע ליפ און דער אויבערשטער באַק-צאָן האט זיך איינגעגעסן אין דער אונטערשטער יאָסלע.

פון מיטוואך אָן האט שוין באשקעלע אָנגעהויבן צו שפּאַרן אויף שבת. אַנשטאט קויפן אַ פאַר פונט קאַרטאַפּל און אַ פונט איבערגעליגן ברויט, האט באשקעלע בעסער די פאַר גראַשנס געשפּאַרט אויף איינצוקויפן אויף שבת; אַ פערטל פונט סטינקעס צו קאַכן פון דעם פיש, אַ פערטל פונט לונג, אַ פלאַטשיקע חלה, עטלעכע געטרוקנטע יענגעלקעס און שבתדיקע ליכט. אַביסל פרישן געלן זאַמד האט איר יעדן פרייטיק געגעבן העניע די קצבטע, וואָס האט געווינט מיט באשקעלען אין שכנות. פאַר דעם געשאַנק האט באַש-קעלע אויסגעפוצט העניעס מעשענע לייכטער און אויסגעקערט די שטוב. באשקעלע האט קיין זאך חלילה ניט גענומען ביי קיינעם אומזיסט.

קידוש האט באשקעלע געהערט ביי שלומען דעם קצב. נאָכן נאָכזאָגן אַמין איז באשקעלע אַריין צו זיך אין שטוב, זיך געוואָשן און אָפגעריכט די שבתדיקע סעודה, האט געזאָגט די זמירות און געבענטשט בקול רם. אַמערסטן צייט האט באשקעלען פאַרנומען דאָס גרייטן זיך צו ליכט-צינדן, און דאָס אָפזאָגן אַלע תחינות פאַר און נאָך ליכט-בענטשן. באשקעלע האט געוויסט, אַז ווער עס איז אָפּגעהיטן אין אָנצינדן לכבוד שבת שיינע

יידישע מאמעס צום געדענקען

ליכט, דער איז זוכה צו האָבן זין תלמידי־חכמים. באַשקעלע האָט געהאַט געהערט נאָך פון איר באבען, אַז די מצווה פון ליכט־צינדן ערב שבת קודש איז געגעבן געוואָרן צו פרויען דערפאַר, ווייל די נשמה ווערט גערופן ליכט, און היות אַ פרוי האָט פרייטיק פאַרנאַכט געהאַט אויסגעלאָשן אַלע נשמות פון דער וועלט, דאָס מיינט מען חוהן, וועלכע האָט פרייטיק פאַרנאַכט גע־געסן פון עץ־הדעת, און האָט צו אדמען אויך געגעבן צו עסן פון עץ־הדעת, איז דאָן נגזר געוואָרן, אַז אַלע מענטשן זאָלן שטאַרבן, אַז אַלע נשמות זאָלן אויסגעלאָשן ווערן, דעריבער צינדט מען אַן ליכט ערב שבת פאַרנאַכט, צו ברענגען ליכט אויף צו באַלויכטן די נשמות, צו באַלויכטן דעם הייליקן שבת, און ווער עס היט אָפּ די גרויסע מצווה פון באַלייכטן דעם שבת, דער איז זוכה צו האָבן קינדער וואָס וועלן באַלייכטן די וועלט מיט זייער תורה און יראַת־שמים!

ביי באַשקעלען איז די מצווה פון בענטשן ליכט געווען דאָס זעלבע ווי ביים כוהן־גדול ווען ער האָט אָנגעצונדן די ליכט אין בית־המקדש. ווען באַשקעלע האָט מיט סך גערירטקייט געזאָגט איר תחינה, אַז דער זכות פון ליכט פון ליבן שבת זאָל שייצן דאָס ליכט פון די קינדער, וואָס זאָל לייכטן אין דער תורה, און זייערע מזלות זאָלן לייכטן אין הימל, זענען אירע אויגן נאָס געווען. גאַנץ באַזונדערס האָט זיך באַשקעלע געשטיקט אין טרערן, ווען זי האָט געזאָגט דעם פסוק: „ותאיר את עיני בעלי ובני בתורתך הקדושה“, — אַזוי ווי איך האָב באַלויכטן מיין הויז מיט די ליכט וואָס איך האָב אָנגעצונדן לכבוד דעם הייליקן שבת, אַזוי זאָלסטו דערלייכטן די אויגן פון מיין מאַן און מיינע קינדער אין דיין הייליקער תורה. דאָס וואָרט מאַן, האָט באַשקעלע אַראַפּגעשלונגען מיט אַ טרער. נאָך די תחינות איז באַשקעלע געאַנגען אין בית־המדרש אַריין און מקבל־שבת געווען.

באַשקעלעס שטיבל האָט פרייטיק פאַרנאַכט געפינקלט פון זויבערקייט און יום־טוב. די פייערקעס פון קוימען זענען געווען אָפּגערייניקט פון סאָזשע און רויך. די טירלעך פון דער קיך; דאָס אויבערשטע, וווּ מען לייגט אַריין האַלץ, און דאָס אונטערשטע פון וואַנען מען נעמט אַרויס דאָס אַש האָבן ברילייעט פון רייניקייט. דאָס בעט איז געווען פאַרדעקט מיט אַ שפיצענע קאַפּע, וואָס איר שוויגער, קיילע־פּערל, האָט איר געגעבן אַ מתנה צו דער חתונה. די האַלצערנע וואַליקעס ביים פּאָדערשטן און צוקאַפּנס ווענטל פון

פנחס שטיינזאקס

בעט זענען געווען אָפגעשמירט מיט אַביסל בוימל. דער קאַסטן, וווּ באַש-קעלע האָט געהאַלטן אירע ריינע וועש איז געווען פאַרשפּרייט מיט אַ ריינער ראַגאַזשע. דער טיש איז געווען פאַרשפּרייט מיט אַ ווייס טישטוך און אויפן טיש זענען געשטאַנען פינף מעשענע לייכטער, וואָס האָבן געגלאַנצט פון ריינקייט, אין וועלכע מען האָט זיך געקענט שפּיגלען. עס האָבן זיך טאַקע אין די לייכטער געשפּיגלט די ברענענדיקע ליכט לכבוד שבת.

באַשקעלע איז געגאַנגען אויסגעפּוצט. אַ גאַנצע וואָך האָט זי צוגעדעקט דעם קאַפּ מיט אַ טיכל. לכבוד שבת האָט זי אַנגעטאַן דאָס שייטל, אַ סאַמעטן בלוזקעלע, וואָס זי האָט נאָך געהאַט פון דער חתונה, אַ ווייס פאַרטעכל מיט שפּיצעלעך ביים זיים האָט פאַרהאַנגען איר קליידל. דאָס זעלבע ווייסע פאַר-טעכל, האָט באַשקעלע אויך געטראָגן ראש-השנה צו שופר בלאָזן און צו תּשליך. די האַלבע מעשטעס זענען געווען אויסגעשמירט מיט אַ פעטס. די פּלאַטשיקע חלה איז געלעגן אויפן ווייסן טישטוך איבערגעדעקט מיט אַ קליין טישטוכל, וואָס זי האָט נאָך כּלהווייז געהאַט אויסגענייט מיט די ווערטער: לכבוד שבת.

אַ גאַנצע וואָך פּלעגט באַשקעלע ווייניק וואָס קענען איינזיצן אין שטוב, זי פּלעגט אַרומלויפן, געגאַנגען צו שכנים, געלאָפן באַזוכן קראַנקע, אַרעמע קימפּעטאַריגס, צוהעלפן זיי איבערוויקלען דאָס קינד, צושטעלן דאָס ביסל געקעכטס פאַרן מאָן, אויסוואַשן די ווינדעלעך, אַליין גיין עפעס טון, בכדי צו פאַרדינען אויף ברויט. שבת אָבער איז באַשקעלע געזעסן אין שטוב און אין ערגעץ נישט געגאַנגען, חוץ אין בית-המדרש אַריין. פון ליכט-צינדן ביז הבדלה איז באַשקעלע געזעסן אין דער היים, איז ערשט אַרויסגעגאַנגען פון שטוב, נאָך דעם ווי זי האָט איבער דער וואַנט געהערט שלום דעם קצב מאַכן הבדלה און זי האָט געהאַט אָפּגעזאַגט גאָט פון אַברהם.

פון איר טאַטן ע"ה, שמערל דער חותם, האָט באַשקעלע געהערט דער-ציילן, וואָס די גמרא זאָגט: אַז דער רבּנו-של-עולם האָט געזאָגט צו משה רבינו: „איך האָב אַ גוטע מתנה אין מיינע אוצרות. די מתנה הייסט שבת און איך וועל זי געבן צו ייִדן“.

ווען עס איז געקומען די צייט און באַשקעלע איז אַוועק אין דער איי-ביקייט אַריין, האָבן ייִדן געזאָגט, אַז אויך דער הייליקער שבת האָט פאַרלוירן אַ טייערן אוצר.

קײלע־דיקלם, די שײטל־מאַבערקע

ריקל איז געווען קיילעס אַ שוויגער. קיילע איז געווען אַ קיילעכדיקע יתומה. די מאַמע אירע, רבקה רחלס, איז געשטאַרבן פון קימפעט. דער טאַטע איז באַלד דערנאָך פון גרויס בענקשאַפט און עגמת־נפש אויך אַפּגעשטאַרבן. קיילע די יתומה האָט זיך געהאַדעוועט ביי ריקלען, וועלכע האָט דער יתומה אַנגעהערט אַ מומע, זי איז געווען דעם טאַטנס אַ שוועסטער. אין שטעטל האָט מען דערציילט, אין נאָמען פון ריקלען, אַז ווען זי איז געשטאַנען ביים גסיסה־בעט פון איר ברודער הערש־יוקלען, האָט זי פון זיינע פאַרגלייזטע אויגן אַרויסגעלייענט אַ געבעט, ווי איינער זאָגט: לאַז ניט אַרויס פון אונטער דיין השגחה מיין קינד קיילען, די קיילעכדיקע יתומה, גיב אויך אַכטונג, אַז זי זאָל פאַרבלייבן אין דער משפּחה!

ווען קיילע איז געבוירן געוואָרן האָט שוין ריקל געהאַט אַרומגיין אַ גמרא־יינגל. נחומל האָט מען אים גערופן. אַ גרויסער עילוי געווען, האָט געהאַט אַן אָפּן קעפל, שאַרף ווי אַ נאָדל־שפיץ. ווען נחומל פלעגט איבער־זאָגן אַ פּשטל פון רבין, האָבן עלטערע לומדים געהאַלטן אָפּן דאָס מויל און געגאַפט פון גרויס ווונדער. הערש־יוקל דער פעטער איז געשטאַנען און געשעפט אין די פולע הויפּנס הנאה און פאַרגעניגן. ווען קיילע איז געבוירן געוואָרן, זאָל הערש־יוקל זיך האָבן אַרויסגעכאַפט מיט אַ וואָרט, אַז אַזא אבן־טוב ווי עס איז נחומל לאַזט מען נישט אַרויס פון אייגענעם בלוט. דער זאָג האָט געזאָלט באַדייטן, אַז ער שפינט אַ מחשבה צו נעמען נחומלען פאַר אַן אַיידעם פאַר זיין בת־יחידה קיילען. איי, וואָס זי איז יינגער, דאָס מאַכט ניט אויס, אַ ווייב באַדאַרף זיין יינגער!

צו פּופּצן יאָר איז קיילע געגאַנגען צו דער חופּה מיט נחומקען. ריקל

און ברוך־לייב זענען געווען די אונטערפירערס פון ביידע צדדים, פון חתנם צד און פון דער כלהס צד.

קיילע, כאטש א סך יינגער פון איר מאן, האָט אָבער גלייך גענומען אויף זיך דעם עול פון אַ ווייב. ביים אָפּהיטן ייִדישקייט און ביים מקיים זיין אַלע געבאָטן פון דער תּוֹרָה, וואָס זענען חל אויף אַן אישָה, איז זי נישט אָפּגעשטאַנען פון איר מאָן.

אין שטעטל האָבן מענטשן געטייטלט מיט די פינגער אויף דער פּאַר-פּאָלק, זיי האָבן זיך געוויצלט און געזאָגט, אַז נחומל קאָן זיין קיילעס פּאָטער, און אַז קיילע איז נאָך אַ קינד, אָבער קיילע האָט זיך באַמיט צו זיין גלייך מיט איר מאָן, מענטשן זאָלן ניט זען דעם אונטערשייד. זי האָט כּדָת וכּדִין פּאַר דער חוּפּה אָפּגעשוירן די האָר און אָנגעטאָן אַ שייטל, וואָס האָט אויף איר קאָפּ אַרויפּגעלייגט נאָך אַ צענדליק יאָרן, האָט אָנגעטאָן אַ לאַנג קלייד, צניעותדיק פּאַרשפּיליעט ביז צום האַלדז, אַזוי, אַז קיין פּיצל אַנטבלויזט לייב זאָל זיך חלילה נישט אַרויסזען. אַז קיילע איז צום קיילעכ-דיקן יאָר מיט מזל געוואָרן אַ מאַמע, איז פּאַרווישט געוואָרן דער אונטער-שייד צווישן נחומקעס און קיילעס עלטער.

ריקל, די שוויגער־מאַמע, האָט אָנגעהאַלטן איר השּגחה אויף די קינד-דער, ווי עס טוען געוויינטלעך מאַמעס און שוויגער־מאַמעס. קיילע אָבער האָט זיך באַמיט צו האַלטן זעלבשטענדיק, ווי איינע וואָס נייטיקט זיך שוין נישט אין קיין השּגחה, סיידן די השּגחה פון הימל.

דאָס ערשטע קינד ביי קיילען איז געבוירן געוואָרן אַ זכּר. אַ נאָמען האָט מען אים געגעבן נאָכן זיידן הערש־יוקל. דאָס צווייטע קינד איז גע-בוירן געוואָרן אַ מיידעלע, ווי די השּגחה אַליין וואָלט געדאָגהט פּאַר אַ נאָמען נאָך רבקה־רחלען.

קיילע מיט נחומקען האָבן זיך געלעבט ווי צוויי טייבעלעך. איינער דעם צווייטן האָט געקוקט אין די אויגן אַריין און ווי אויפן ווונק זיך פּאַרשטאַנען. מען האָט קיינמאָל קיין הויך וואָרט פון ביידן נישט געהערט. שכנים האָבן געזאָגט, אַז דאָס פּאַרפּאָלק לעבט צווישן זיך אויף שטום־לשון, אָבער ניט נחומל און ניט קיילע האָבן זיך עפּעס געמאַכט פון דעם וואָס מענטשן זאָגן. מאַלע, וואָס מענטשלעכע מיילער ברענגען אַרויס מיט זייערע צינגער; זאָלן

יידישע מאמעס צום געדענקען

זיי רעדן וואָס זיי ווילן, וועמען גייט עס דען אָן, מען קען דען האַלטן פאַר-
מאַכט מענטשנס מיילער?

קיילע האָט זיך געהאַלטן אָפגעזונדערט פון מענטשן, האָט זיך אָפגעגעבן
מיט אירע קינדער און געקלעפט צום מאָן. אַפילו פון שווער און שוויגער
האַט זיך קיילע געהאַלטן אַ קאַפיטשקע פון דער ווייטנס, עס האָט געהייסן,
אַז זי איז זעלבשטענדיק, אַליין שוין אַ מענטש!

קיילעס האַלטן זיך אָפגעזונדערט פון מענטשן איז אין שטעטל אויס-
געטייטשט געוואָרן, אַז זי היט זיך פאַר אַן עין-הרע, פאַר אַ ביז אויג, זי
פלעגן זאָגן, אַז אַ שלעכט און ביז אויג איז ערגער פון אַ שלעכטער און
בייזער צונג, האָט זי זיך באַהאַלטן מיט איר מאָן און אירע עופהלעך, אַז
קיין ביז אויג זאָל זיי נישט גרייכן.

ווי זאָגט אַ שפּריכוואָרט: „אַ מענטש טראַכט און גאַט לאַכט“. ניט לאַנג
האַט געדויערט דאָס גליק ביי קיילען. נחומל איז פּלוצים פאַרשלאַפט גע-
וואָרן און די נשמה האָט זיך אָפגעטאַן פון אים. קיילע איז געוואָרן אַן אלמנה
מיט פיר פּיצלעך קינדער אין עלטער פון צוויי און צוואַנציק יאָר.

דער אומגליק איז געווען גרויס, דאָס גאַנצע שטעטל האָט אָנגעהויבן
קוקן מיט רחמנות-בליקן אויף קיילען. איינער דעם צווייטן האָט אַריינגע-
שוסקעט אין אויער: אַזאַ אומגליק, אַז באַהיט און באַשירעמט זאָל מען ווערן.
אַ קיילעכדיקע יתומה צום געבוירן ווערן און איצטער אַן אלמנה דערצו מיט
פיר פּיצלעך שוועלבעלעך ביי דער זייט, נישט אַנדערש ווי גאַטס צאָרן האָט
זיך אויסגעגאַסן אויף איר.

לחלוטין אַנדערש האָט אַבער אויף איר מצב געקוקט קיילע אַליין. מיט
שטאַלץ האָט זי געטראָגן איר אומגליק. דאָס באַרימטע וואָרט, אַז עס איז
ניטאָ קיין גאַנצערע זאָך ווי אַ צעבראַכן האַרץ, איז ווי אויף קיילען געזאָגט
געוואָרן. אויסערלעך האָט מען אויף איר ניט געמערקט קיין צעבראַכנקייט.
זי האָט זיך פאַר קיינעם נישט פאַרקלאַגט און אין איר אָנוועזנהייט האָט זי
אויך איר שווער און שוויגער ניט געלאָזט טרויערן נאָך איר מאָן. זי פּלעגט
זאָגן: „איר קענט באַוויינען אייער זון, אַבער ניט מיין מאָן. עס איז אַ גאַט-
זאָך, און וואָס דער אויבערשטער טוט באַדאַרף אַ מענטש אָנעמען פאַר ליב,
גאַט גיט און גאַט נעמט אַוועק. קיין מענטש געהער נישט צו זיך אַליין.
דאָס מענטשלעכע לעבן איז אַ מתנה פון גאַט און אויף געשענקטע זאַכן האָט

מען נישט קיין פאריבל". אַנשטאט געוויין און טרויער האָט קיילע אויף זיך גענומען אַ פליכט צו ווידמען איר לעבן דעם וווילזיין פון אירע קינדער און דעם וווילזיין פון ליידנדיקע מענטשן אין שטעטל. אַזוי ווי קיילע פלעגט פאַרן מאַנס לעבן זיך האַלטן אַפּגעזונדערט פון מענטשן, אַזוי האָט זי נאָכן מאַנס טויט זיך דערנענטערט צו מענטשן, האָט זיך מער אינטערעסירט מיט מענטשלעכע ליידן. וווּ עפּעס אַ קראַנקייט, אַ צרה, אַן אומגליק איז קיילע געווען פון די ערשטע מיט אַן אויסגעשטרעקטע האַנט פון הילף. איר זרוע-נטויה איז געווען פון די ערשטע אַנטקעגנצוקומען יעדן אין אַן עת-צרה.

שיין איז קיילע געווען ווי די וועלט: הויך, שלאַנק, אַן אויסגעטאַקטער גוף, אַ ווייס פנים מיט טיפע בלויע אויגן, אַ מויל ווייסע ציינער ווי פּערל. גיין פלעגט קיילע מיט שטילע, אַפּגעמאַסטענע טריט, ניט צו גיך און ניט פאַמעלעך, זי האָט זיך קיינמאָל נישט געאיילט, האָט צייט געהאַט פאַר אַלץ און פאַר אַלעמען. איז געווען אַ געטרייע מאַמע צו אירע קינדער און אַ געטרייע מאַמע צו אַלע ליידנדיקע אין שטעטל.

קיילע האָט נאָכן מאַנס טויט נישט געוואָלט אַנקומען צו קיינעם נאָך חיונה, זי האָט אַליין גאַנץ שווער געהאַרעוועט צו פאַרדינען אויף פּרנסה. זי האָט זיך אויסגעלערנט די מלאכה פון מאַכן שייטלען. ביז שפּעט אין דער נאַכט, נאָך דעם ווי זי האָט שוין געהאַט די קינדער געלייגט שלאַפּן, איז זי געזעסן און געמאַכט נייע אַדער צורעכט-געמאַכט אַלטע שייטלען.

צוויי זענען זיי געווען אין שטעטל וואָס האָבן זיך באַשעפּטיקט מיט ווייבערישע קעפּ: איטקע דעם עסיקמאַכערס האָט געמאַכט ווייבערישע הי-טעלעך, און קיילע האָט געמאַכט שייטלען. אויף איטקען האָט מען גערעדט, אַז מיט אירע היטעלעך דעקט זי צו דעם קאַפּ און עפנט אַ פענצטערל צו דער וועלט און אויף קיילען האָט מען געזאָגט, אַז מיט אירע שייטלען פאַר-דעקט זי די ווייבערישע קעפּ, אַבער עפנט אַ פענצטערל צום הימל.

שכנים האָבן געהאַט דערציילט, אַז שפּעט אין די נעכט פלעגן זיי הערן פון קיילעס דירה אַ פאַרשטיקטן געוויין. דאָס זאָל קיילע אַליין האָבן געוויינט, אַז קיינער זאָל ניט הערן און קיינער זאָל ניט זען. וויבער אין שטעטל האָבן צווישן זיך גערעדט, אַז מיט אירע טרערן האָט קיילע אַפּגעוואָשן די זינד פון אַלע זינדיקע!

זוסל, די מאמע

ביי ברוך-מרדכיין אין געטעלע, וואָס פון איין זייט האָט עס געפירט צו דער סטריגע און פון דער אַנדערער זייט צו וואַיטשעכס סעדרער. האָט ביי יוקל רייצעס אין הויז געווינט אין אַ חדר דלת על דלת: זוסל מיט איר מאַן, לייזער העשעס, זייערע ביידע זין, נחמקע און אלתר, און אויך זייער טאַכטער ציפורה מיט אירע ביידע מיידעלעך. וווּ עס האָט זיך אַהיין-געטאַן, קיין עין-הרע, אַזאַ געזינדל זאַלבע זיבעט — איז קיין שאלה ניט; קינדער מאַכן טאַטע-מאַמע קיינמאַל נישט ענג. וואַלטן זיי נאָר נישט אַנגעטאַן קיין עגמת-נפש.

בייטאַג איז דאָס געזינדל זיך צעגאַנגען. ביידע זין זענען געגאַנגען אין ישיבה אַריין לערנען. זוסל איז מיט דער קיאנקע אונטערן אַרעם געגאַנגען וואָשן וועש ביי רייכע בעל-הביתטעס. אין שטוב איז געבליבן: ציפורה מיט ביידע קינדער, און לייזער העשעס מיט פיר גמרא-ינגלעך, מיט וועלכע ער איז געזעסן און געלערנט.

מיט יאָרן צוריק האָט לייזער העשעס געפירט אַ גרויסן חדר, עס האָבן ביי אים געלערנט צוואַנציק גמרא-ינגלעך, ער איז געווען פאַררעכנט פאַרן בעסטן גמרא-מלמד אין שטעטל. די פענצטער פון חדר האָבן אַרויסגעקוקט צו די סעדרער. דער גמרא-ניגון האָט אָפּגעהילכט איבערן סטריגע-געסל און דער עכאָ האָט זיך געטראָגן ווייט, ווייט ביז צום אַלטן בית-עולם, וווּ אויך די מתים האָבן באַקומען תיקון דורך לייזער העשעס לערנען מיט צוויי מנינים גמרא-ינגלעך.

שפעטער האָבן זיך די צייטן געביטן און דערצו נישט צום בעסערן, נאָר גאָט זאָל שומר ומציל זיין — צום ערגערן. ביידע זין האָבן זיך מיישב געווען, אַוועקגעוואָרפן דאָס לערנען און עוקר געווען מעבר לים. אַ צייט

האָבן טאַטע־מאַמע פון זיי לחלוטין נישט געהערט. לייזער העשעס האָט פון עגמת־נפש אַריינגעשלונגען אין האַלדז אַריין גאַנצע קוימענס מיט מאַכאַרקע־רויך, האָט נישט גערעדט, נאָר געבראַכן די פינגער פון זיינע ביידע צונויפ־געפלאַכטענע הענט. דערביי האָט ער פון טיפן האַרצן אַרויסגעצויגן אַ זיפֿן וואָס האָט זיך געהערט ווי ער וואַלט געזאָגט: וויצע, וויצע. די מאַמע זוסל האָט געכליפּעט מיט הייסע טרערן און דערביי אַכטונג געגעבן, אַז לייזער זאָל חלילה נישט באַמערקן, וואָרעם דאָס וועט אים פאַרשאַפֿן נאָך מער צער און עגמת־נפש.

נאָך יאָרן האָבן ביידע זין זיך אָפּגעזוכט. אויף פסח האָבן זיי לכבוד יום־טוב אַריינגעשיקט צו טאַטע־מאַמע אַ בריוו מיט עטלעכע דאָלער, אָבער לייזער דער טאַטע און אויך זוסל די מאַמע האָבן אָן שקליא וטריא, נישט אויסרעדנדיק איינער צום אַנדערן קיין וואָרט, די בריוו מיט די פאַר דאָלער צוריקגעשיקט און נישט געוואַלט פון זיי נהנה זיין. לייזער האָט נאָך מיט זיין כתיבה־כתב צוגעשריבן אַ בריוול און געבעטן די זין אים ניט צו שיקן קיין געלט און אויך נישט צו שרייבן, ער האָט דערביי אויך באַמערקט, אַז וויפל דער רבּונו־של־עולם וועט זיי באַגליקן מיט עושר, וועט עס אַלץ פאַר טאַטע־מאַמע ניט זיין קיין כבוד, וואָס ביידע זין האָבן עוקר געווען מעבר לים, אין אַ לאַנד וווּ ייִדישקייט איז הפקר.

ציפּורה, די טאָכטער, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט שלומקען, דעם טשעסלערס אָן אייניקל און האָט אים געבוירן צוויי מיידעלעך, איז — מען זאָל גאָר באַהיט און באַשירעמט ווערן — פון דער צווייטער קימפעט אַרויס־געקומען אַ קראַנקע, זי איז לאַ עלינו אַראָפּ פון קלאָרן זינען, איז געוואָרן מעלאַנכאָליש, האָט נישט געוואַלט עסן און נישט טרינקען, געזעסן ווי אַ שטומע און קיין זאָך איז איר נישט אָנגעגאַנגען, אַפילו ניט אירע אייגענע צוויי קינדער.

שלומקע האָט דאָס ווייב מיט ביידע מיידעלעך געבראַכט צו דער מאַמע זוסל, זי זאָל אויף זיי אַכטונג געבן. ער באַדאַרף דאָך פאַרדינען אויף חיונה. דערצו איז די פרנסה גאָר ניט פון די לייכטע, אין מאַרק־טעג איז ער גע־שטאַנען מיט אַ טישל לעבן די סטראַגאַנעס און פאַרקויפט פאַטשיילעס און וואַרעמע טיכער, און נישט אין קיין מאַרק־טעג האָט ער געהאַלפֿן בנימין דעם מאַשאַנזשיק דרייען שטריק פון נאַסלעכן פלאַקס.

יידישע מאמעס צום געדענקען

א מאמע איז פון איינן, פלעגט זיך זאגן, א מאמע קאן אלץ איבער-טראגן, א מאמען דארף דער רבנו'ש-עולם ניט פרווון; גאט האט געפרווט אברהמען, צי ער וועט אויסהאלטן די יסורים צוועענדיק ווי ער באדארף אליין ברענגען זיין זון יצחק צו דער עקידה, א מאמע ווערט אויסגעפרווט אין ליידן, ביים טראגן, ביים האדעווען, די תשעה ירחי לידה, און די חבלי לידה זענען דער בעסטער פרוביר-שטיין פאר א מאמען, נישטא קיין שווערע זאך פאר א מאמען.

דער טאטע לייזער, איז פון גרויס עגמת-נפש בלינד געווארן. דער חדר איז זיך צעפאלן, זיך האט אויך געמוזט אויפגעבן איר שטיקל האנדל מיטן טאָרף. עס איז נישט געווען פון וואַנען אַ שטיקל ברויט אַריינצוברענגען אין שטוב אַריין, דאָקטוירים און רעצעפטן האָבן אַיינגעשלונגען אַ פאַרמעגן, ניט איין מאָל איז אויסגעקומען זיך אַפּצוזאָגן פון אַ שטיקל ברויט אויף אַ המוציא צו מאַכן און אויך דאָס קישן צו פאַרזעצן, אַבי צו קאָנען באַצאָלן אין אַפּטייק פאַר די ביטערע זאַלצן וואָס דער דאָקטער האָט געהייסן געבן ציפּוריהן.

פיר בעלי-בתים האָבן געלאָזן זייערע יינגלעך לערנען ביי לייזערן. זיי האָבן נישט געקוקט אויף זיין בלינדקייט. זיי פלעגן זאָגן, אַז לייזערס אויגן זענען טאַקע צוגעמאַכט, אָבער דער קאַפּ איז פאַרבליבן אָפּן, און וואָס ער קען בלינדערהייט קען עס ניט קיין אַנדערער זעעוודיקערהייט.

זיך איז געווען אַ מאַמע צו ציפּוריהן און צו ביידע אייניקלעך, מאַטעלע און יוכבדל, צוויי שיינהייטן, אין דער מאַמען געראַטן, ווען גוים האָבן געזען ציפּוריהן דורכגיין די גאַס, האָבן זיי זיך געצלמט פאַר איר שיינקייט; ייִדן האָבן דריי מאָל אויסגעשפּיגן, בכדי איר חלילה קיין גוט אויג נישט צו געבן. הויך און שלאַנק, אויסגעגאַסן ווי אַ סטאַטוע, טיפע בלויע אויגן אין וועלכע מען האָט דעם הימל געזען זיך שפּיגלען. אַ לענגלעך מאַט געזיכט ווי פון אַלבאַסטער, דערצו איז זי געווען אַ געראַטענע; וואָס די אויגן האָבן געזען, האָבן די הענט געקענט טון. זי איז ניט געגאַנגען אין קיין שקאַלעס, האָט אָבער געקענט רעדן דאָס לשון פון דער מדינה ווי אַ וואַסער. האָט פון בלויון הערן זיך אויסגעלערנט שפּילן אויף אַ מאַנדאַלינע, און האָט גע-טאַנצט ווי אַ געבוירענע טענצערין. אין שטעטל האָט מען אַמאָל ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, צוגעבאַמקעט, אַז דעם רעיענעטס זון, קאַזשיק, זאָל האָבן געוואַרפן אַן אייגל אויף ציפּוריהן, זי זאָל אים האָבן אַריין אין

הארצו, אז ער איז איר נאכגעגאנגען ווי א שאטן. עס האבן זיך אויך גע- פונען צינגער, וואס האבן דערציילט, אז מען האט ציפורהן און קאזשיקן געזען עטלעכע מאל שפעט ביינאכט ארויסקומען פון אלטן בית-עולם. די מאמע זאל איר האבן אויף שנעל חתונה געמאכט, האט נישט געזוכט דערפאר קיין גרויסן לערנער, קיין שטארקן יחוס, אבי צו פארהיטן, אז די טאכטער, דאס איינציקע שטיקל אויג אין קאפ זאל חלילה נישט פארכאפט ווערן פון פרעמדע הענט.

זינט דער חתונה אבער זאל זיך ציפורה האבן געענדערט. איר פנים האט באקומען אן אנדער צורה, די פריילעכקייט איז פון איר אוועק, דער גוטמוטיקער שמייכל איז פון איר ווי אנטריבען געווארן. אירע ליפן זענען געווארן שטייפער און בלויער, די אויגן האט זי געהאלטן פארכמורעט, ווי וואלקנס וואלטן זיי פארהאנגען. ווייבער האבן צווישן זיך גערעדט און זיך געשושקעט, אז זי בענקט נאך... דעם נאמען האבן זיי ניט געוואלט ארויסברענגען פון זייערע ליפן, ס'זאל חלילה נישט ארויסקומען קיין רכי- לות. ווען ציפורה איז פארשלאפט געווארן נאך איר צווייטער קימפעט און דאקטוירים האבן געזוכט רפואות, האבן די ווייבער אין שטעטל גע- וואסט דעם סוד פון דער קראנקייט, ביי קיין דאקטער האבן זיי נישט בא- דארפט פרעגן.

זוסל פלעגט דעם ערשטן האלבן טאג זיין פארנומען מיט וואשן וועש. יעדן טאג, גלייך פון באגינען, נאך דעם ווי זי האט געגעבן די קינדער א לעפל ווארעמס און ציפורהן דעם רעצעפט האט זי גענומען די "קיאנקע" אונטערן ארעם און איז שנעל ארויסגעלאפן פון שטוב. מיט אייליקע טריט איז זי געגאנגען נעמען די וועש אויף דער פלייצע, אוועקגעטראגן צו דער סטריגע און דארט אין רעגן און אין קעלט שטיין איינגעבויגן און וואשן. ביים קלאפן מיט דער קיאנקע דאס גרעט, איז זוסל געשטאנען איינגע- בויגן אין דרייען, און ביים שווענקן און אויסדרייען, איז זי געשטאנען גע- בויגן אין צווייען. שפעטער האט זי צוריקגעטראגן דאס נאסע גרעט אויף די פלייצעס צו דער בעל-הביתטע אין הויז אריין, עס איינגעוויקט אין כלארעק און צוגעגרייט צום קאכן פארן צווייטן פרימארגן. א נאסע, א פארסאפעטע, איז זוסל שוין נאך האלבן טאג געלאפן א היים, צו געבן די קינדער אַנבייסן, און פרווון אריינשטופן כאטש מיט געוואלד ציפורהן אין

מויל אַרײַן אַ לעפל געקעכץ. אַמאָל איז שוין לײזער געווען נאָכן דאַוונען. האָט זי אים אויך דערלאַנגט עפעס איבערצובײסן, צו קאַנען האַלטן דעם אַטעם אין זיך. ציפּור־ה, אַז זי האָט שוין יאָ עפעס געגעסן איז עס געווען גרויס ווי אַ כּוּזײַת, קוים אַ פּײַגעלע זאָט צו מאַכן. פּון קײן הונגער האָט צײַ-פּור־ה בכלל נישט געוואָסט, דער האַלדז איז איר געווען ווי פּאַרנײַט, נישט אויף צום עסן און נישט אויף צום טרײַנקען. ווען זי האָט גענומען אַ לעפל געקעכץ אין מויל אַרײַן איז דאָס בײַ זוסלען געווען אַ יום־טובּ, אַלע טויערן פּון האַפּענונג האָבן זיך פּאַר איר געעפּנט, אולי ירחם, אפשר וועט איר בת יחידה דאָך געזונט ווערן. די דאָקטוירים און אויך גוטע יידן האָבן איר גע- האָט געזאָגט, אַז נאָר עסן וועט ציפּור־ה אַרויסשלעפּן פּון דער מעלאַנכאָ- ליע... און טרײַנקען וועלן איר שטאַרקער מאַכן די נערוון און געזונט מאַכן.

זוסל איז אַפּגעקומען מיט שױפּיה, ווי האָט זי דען געקענט עסן, ווען זי האָט צוגעזען ווי איר קינד פּײַניקט זיך און עסט גאַרנישט? ווי האָט איר דען געקענט באַקומען אַ בײַסן אין מויל, ווען בײַ איר טאַכטער האָט זיך דאָס מויל נישט געעפּנט, אַז יעדן טאָג האָט מען געזען ווי זי גײט אײַן ווי אַ דרויבע און גײט אויס צובײסלעך ווי אַ ליכט? לײזער פּלעגט טאַקע שרײַען אויף זוסלען און זאָגן, אַז זי וועט אַליין קראַנק ווערן און אויסגײן פּון די כּוחות. ער האָט צו איר געטענהט: זוסל, דו באַדאַרפּסט דאָך זײַן אַ מאַמע צו די עופּהלעך, עס עפעס, האָט ער זיך בײַ איר געבעטן, אדרבה, ווייז ציפּור־הלען, אַז דו עסט, אפשר וועט איר אויך כאַפּן דער אַפעטיט. אויף ציפּור־ה אַבער האָט נישט געווירקט, נישט דער מאַמעס עסן און אַפּילו נישט דאָס עסן פּון די קינדער. זי איז געזעסן און געקוקט מיט אַ פּאַרגליווערטן בליק אויף דער מאַמען און אויף די קינדער און גאַרנישט גערעדט. זי האָט אַפּילו מיטן קאַפּ קײן דרײַ נישט געגעבן. אַמאָל, אַז די קליפּה האָט זי אַבײסל נאַכגעלאָזט, וואָס דאָס פּלעגט זעלטן ווען פּאַסירן, פּלעגט זי זיך שטעלן און צונויפקאַמען אירע שוואַרצע ווי סאַמעט האָר, אַפּוואַשן דאָס פנים און אַנטאָן אַ מלבוש. זײַט איר קראַנקײט האָט זי דאָס שײטל אויפן קאַפּ נישט אַנגעטאַן, די אייגענע האָר האָט זי אויך נישט געשוירן, זוסל האָט איר צוגעדעקט דעם קאַפּ מיט אַ טיכל, און דערבײַ זיך ווי פּאַרענטפּערן און זאָגן, אַז אַ פּרוי באַדאַרף צו- דעקן די האָר, אַנדערע דעקן צו מיט אַ שײטל, מײן ציפּור־הלע דעקט צו מיט

פנחס שטיינאוואקס

א טיכל, נישקשה, אז זי וועט געזונט ווערן וועט זי צוריק צודעקן די האָר מיט איר שייטל.

ווען ציפורה האָט זיך פאַרקאַמט און אָנגעטאַן ווי אַ מענטש, האָט זי אויסגעזען ווי אַ פּרינצעסין, זי האָט געשיינט ווי די זון אין הימל, און זוסל האָט אויף איר אַ קוק געטאַן האָבן איר די אויגן אויפגעשיינט, דאָס האַרץ אָבער פלעגט זיין נאָך מער פאַראומערט, זוסל האָט ווי צו זיך אַליין גערעדט, שטילערהייט, נישט אַרויסברענגענדיק קיין וואָרט אויף די ליפּן; אַזאַ הער-לעכע שיינקייט זאָל נעבעך דאַרפן אָפּגינגען אירע יאָרן אין אַזאַ וויסטער קראַנקייט. מיט נאַסע אויגן האָט זי צוגערופּן די קינדערלעך: מאַטעלען און יוכבדלען און זיי ווייזן די מאַמע, ווי שיינ זי איז, דערביי פלעגט זוסל אַ טיפּן זיפּן טאַן און זאַגן, ווידער צו זיך אַליין: זעטיקט זיך אָן קינדערלעך, קוקט זיך אָן אין אייער מאַמען, גאָט ווייסט ווי לאַנג נאָך זי וועט זיין אייער מאַמע.

ווען זוסל איז איינמאָל געקומען פון דער סטריגע, אָן אויסגענעצטע, אָן אויסגעווייקטע, פון אַ שווערער אַרבעט, נאָכן אויסוואַשן און אויסדרייען אַ שווערן פּאַק גרעט, האָט זי פון אָנהייב נישט געקענט גלייבן אירע איגענע אויגן. ציפורה איז געלעגן אין בעט, די קינדערלעך זענען איר געשטאַנען צוקאַפּנס און לייזער העשעס איז געשטאַנען לעבן איר, אין איין האַנט גע-האַלטן דאָס פלעשל ביטערע פליסיקייט פון די זאַלצן, אין דער צווייטער האַנט אַ עסלעפל און זיך געבעטן ביי איר, זי זאָל נעמען אַ לעפל רפואה. די קינדערלעך האָבן נאָכגעזאַגט דעם זיידנס ווערטער: מאַמע, נעם, מאַמע, נעם. דאָס קול פון דעם זיידן האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיטן קול פון די אייניקלעך אין איין תּחנונימדיק געבעט. ציפורה אָבער האָט שוין דעם געבעט נישט געהערט. זי איז געליגן אַ פאַרגליווערטע, — דאָס האַרץ האָט מער נישט געקלאַפּט, די אויגן האָט זי געהאַלטן אָפּן, זיי זענען נאָך געווען עקשנות-דיק הייס, זוסל האָט אָבער באַלד דערזען איר בראַך, האָט גענומען אַ פעדער און צוגעלייגט צו ציפורהס נאָז, און די פעדער האָט זיך נישט באַוויגן.

זוסל האָט אָנגעצונדן ליכט, געזאַגט: ה' נתן ה' לקח, האָט אַוועקגעפירט די קינדער פון שטוב צו אַ שכנטע און אויפן וועג די קינדערלעך געטרייסט: פּרזער גאָט, דערנאָך איך. איך בין אייער מאַמע, די קינדערלעך האָבן אוי-מעטיקע נאָכגעזאַגט: באַבע! דו ביזט אונדזער מאַמע, אונדזער מאַמע!!!

קריינדעלע, די דינסטמויז

דריי ציונעמען האָט געהאַט קריינדעלע. מען האָט זי גערופן קריינדעלע די דינסטמויד, קריינדעלע די ווארטערין און קריינדעלע די אויסלייזערין. וווּ אַ קימפעט, וווּ אַ חתונה, אַ ברית, אַ שלום-זכר, אַ חולה — האָט זיך קריינדעלע געמאַכט נוצלעך. צו אַלץ האָט זי זיך אויסגעטויגט: איבערוויק־ לען אַ קינד, אויסוואַשן די ווינדעלעך מיטן וויקלשנור, זידן אַרבעס פאַר אַ שלום-זכר און באַקן לעקעך צו אַ ברית, גיין אין שול אינרייסן ביים ארון־ קודש און בעטן גאָט פאַר אַ שווערער געווינערין, אָפּגעצן די פאַרברענטע ליפּן פון אַ היץ־קראַנק מיט אַ לעפעלע פאַרויסטן, אויסגעקילטן טיי, שטעלן פּיאָווקעס, און אַז חנה די פעלדשערין איז געווען פאַרנומען, האָט זי אויך געקענט אויסקאַכן אין הייסע, זוּדיקע וואַסער מיט אַ ביסעלע טרינק־סאַדע אַ שערל און מיט דעם איבערשניידן דעם נאַפּל־שנור ביי אַ קימפעטאַרין.

אַ כלה, אַ יתומה, האָט קריינדעלע געפירט צו טבילה פאַר דער חופּה און איר געלערנט די דינים ווי אַזוי זיך טובל צו זיין. זי פלעגט שטיין דער־ ביי און אַכטונג געבן, אַז די כלה זאַל מיטאַמאָל טובל זיין דעם גאַנצן גוף און נישט שטיקלעכווייז; דהיינו, זי זאַל טובל זיין פריער איין האַנט און דער־ נאָך די אַנדערע, נאָר מיט איין מאָל אַריינטאָן דעם גאַנצן קערפּער, ביז איבערן קאַפּ אין וואַסער אַריין.

קריינדעלע האָט די אַלע זאַכן געקענט פון דערפאַרונג, פון אייגענעם לעבן, זי איז אַליין געווען אַ יתומה, האָט זיך געהאָדעוועט אין אַ בית־ יתומים, דער טאַטע, אליה־ברוך, דער שמיד, איז געשטאַרבן ווען די מאַמע איז געווען אין זיבעטן חודש און ווען זי איז געווען אַן עופּהלע פון אַ האַלב יאָר מיט עטלעכע טעג, איז אויך די מאַמע פון אַ שווערער פאַרקילונג גע־ שטאַרבן, האָדעס, מאיר־יונהס, האָט זי אַריינגעגעבן אין בית־יתומים און צו

11 יאָר זײַ אַוועקגעגעבן פֿאַר אַ דינסטמײַדל. צוערשט האָט זײַ געהאַלפֿן בײַם רױמען אײַן שטוב און זײַך שפּילן מיט די קינדער, שפּעטער אַבער, נאָכן ווערן אַ בוגרת האָט אײַר פּראָדל די באַלעבאַסטע אײַך אױסגעלערנט צו באַקן און קאַכן און אױף אײַר אַרױפּגעלייגט דעם גאַנצן יאָך פֿון הױז.

קריינדעלע האָט געדינט אײַן פּײַנע באַלעבאַטישע הײַזער; זײַ איז געווען אַ דינסטמײַדל בײַ מרדכיִלע דעם פעלדשער, בײַ ירחמיאל דעם דײַן, בײַ חנה די הײוון־מוטער, בײַ הערש־לייזערן אײַן דער גארקײך און אײַן אַנדערע פּלע־צער. ווען חנה די הײוון־מוטער איז געווען שטאַרק פּאַרנומען אײַן שטעטל מיט עטלעכע קימפּעטאַרינס, פּלעגט אײַר קריינדעלע אַרױסהעלפֿן. חנה האָט געלאָזט קריינדעלען זײַצן און וואַרטן בײַ אײַן קימפּעטאַרײַן און אַלײַן איז זײַ געגאַנגען צו אַ צווייטער. דערבײַ האָט זײַ אײַר אָנגעזאַגט, אַז ווען זײַ וועט דערזען און דעהערן געשרײַען פֿון אמתע ווייען, זאָל זײַ אײַר שנעל קומען אַנזאַגן.

אײַן דער צײַט פֿון דער כאַליערע־עפּידעמיע האָט זײַ דאָס שטעטל חתונה געמאַכט מיט ישׂראל משה דעם בעל־עגלה. די חופּה איז געשטעלט געוואָרן אױפֿן בית־עלמײַן און ירחמיאלקע דער דײַן איז געווען דער מסדר־קידושײַן. אײַן שטעטל האָט מען דערציילט, אַז גלײַך נאָך קריינדעלעס חופּה האָט זײַך די עפּידעמיע אָפּגעשטעלט.

קריינדעלע איז געווען אַ נידעריקע, אַ קײלעכדיקע, רונד ווי אַ פּעסעלע, מיט אױסגעפּילטע בעקעלעך, וואָס האָבן געגלאַנצט פֿון פעטקײַט. ישׂראל־משה דער שײַסער בײַ הערש־לייזערן דעם בעל־עגלה, אַז ער פּלעגט זײַך טשעפען צו קריינדעלען מײַדלווייז, פּלעגט ער זײַ נאָר וועלן אַ קניפּ טאָן אײַן אײַרע פּאַשלענדע בעקעלעך. קלײַנע אײַגעלעך פֿון גרױען אַש־קאַליר האָבן אַרױסגעקוקט פֿון קריינדעלעס פעטן געזיכט, דאָס נעזל איז געווען קורץ און דערצו פּאַרפּלאַטשיקט, מען האָט עס קױם אַרױסגעזען. די באַקן זענען געווען פֿון בײַדע זײַטן העכער ווי די נאָז, אַזױ אַז די נאָז איז געלעגן אײַן פֿנים ווי אײַן אַ טאַל. בײַטע ליפּן, דערצו גראַבע, ווי אָנגעשוואַלן און אַ גאַנץ פּײַנער גױדער ווי אַ הײַנעריש אײַ די גרױס, האָט זײַך אַרױסגעזען פֿון אונט־טער דער גאַמבע. אַ גאַנץ הױכער בױזם און אַן אָנגעײַוירן בײַכל, וואָס איז געווען אױסגעגאַסן סײַמעטריש צום בױזם, האָט פּאַרקײלעכדיקט קריינ־דעלעס פּיגור. קורצע פּיסעלעך מיט גרעבלעכע קני און אַ קאַפּ לאַקן ווי

קארבירט, איין לאַק העכער פאַרן צווייטן, מען האָט געקענט ציילן שטאַקן אין די קאַרבן. דער שטערן איז געווען שמאַל, די אויערן קליין און די אויערן־לעפלען צוגעוואַקסן. אויף דער רעכטער זייט פון דער גאַמבע באל־כסונדיק פון דעם אונטערשטן ליפ־ווינקל האָט קריינדעלע געהאַט אַ בראַך־דעווקע פאַרוואַקסן מיט האַר, אַז ווען זי האָט גערעדט געשווינד־געשווינד מיט איר קוויטשיק קולכל האָבן די האַר פון דער בראַדעווקע זיך געשטעלט קאַפּויער; אזוי זענען זיי געהאַנגען אַראָפּ צום האַלדז־צו און אזוי האָבן זיי זיך איבערגעקערט און געשטעלט אין אַ פּאַזיציע צו די ליפ־צו, ווי זיי וואַלטן וועלן אליין זען פון וואַנען עס קומט דאָס קוויטשיקע קולכל.

צו דער חופּה איז שוין קריינדעלע געווען אַ מיידל אין די יאָרן, אין שטעטל האָט זיך חברה לצים געוויצלט, אַז זי האָט שוין לאַנג געמעגט הערן שפּילן, די יאָרן־ציילער האָבן געזאָגט, אַז איר פעלט נישט קיין סך צו צוויי מאָל ח"י; אַנדערע ווידער האָבן אויסגעחשבונט, אַז צו דער ערשטער שריפּה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן ביי שמואל דעם בעקער, אונטער יאַנקל מאַטעסעס גיטער, איז שוין קריינדעלע געווען אַ בוגרת. דאָס האָט באַדאַרפט אויסזאָגן דעם סוד, אַז זי איז שוין מיט אַ שמיציקל אַריבער פּיר צענדליק.

אייגנטלעך האָט קריינדעלע געקענט טון אַ שידוך צו 18 יאָר, ווען זי האָט נאָך געדינט ביי מרדכילע דעם פעלדשער. עס האָבן איר נישט גע־פעלט קיין בעלנים, וועלכע האָבן מיט איר געוואַלט חתונה האָבן. עזריאלקע אַבישעס מיטן קרומען פּוס פּלעגט אַלע שבת נאָכן טשאַלנט קומען צו איר מיט צוויי פּולע קעשענעס געבאַקענע באַניע־קערן און אַפּזיצן אויף אַ טאַ־בורעטקע אין קיך שעהן לאַנג און שיילן די באַניע־קערן. מיט די אויגן האָט ער זי געשלונגען, גערעדט האָט ער אַבער גאַרנישט. צו וואָס רעדן, קריינדעלע האָט אים סיי־ווי־סיי פאַרשטאַנען. ווען מרדכילע דער פעלדשער איז אַריינגעקומען אין קיך זאָגן קריינדעלען, אַז ער גייט אַוועק צו אַ קראַנקן, אַדער אין אַפּטיק, צי גאָר אין בית־מדרש אַריין צו מנחה, האָט זיך עזריאלקע אויפגעשטעלט און אַ צעטומלטער געזאָגט מרדכילען: „גוט־שבת“ און דערביי פון גרויס צעטומלעניש זיך דריי מאָל פאַרהיקעט.

דער קליינער נחמן איז אויך געקומען צו קריינדעלען, נאָכדעם ווי ער האָט אָנגעפּויעט די פּערד ביי הערש־יידלען, האָט זי אַראַפּגענומען די פענ־טעס פון די פּאָדערשטע פּיס און זיי אַראַפּגעפּירט פון גראַז צוריק אין שטאַל

אריין. אז נחמן מיט עזריאלקען האָבן זיך געטראָפֿן צוזאַמען, האָבן זיי גע-
האַט פֿון וואָס צו רעדן; יעדער האָט אויף זיין שטייגער דערציילט ניסים
ונפלאות פֿון זיינע רייזעס. עזריאלקע האָט דערציילט, וואָס עס האָט זיך
פאַרלאָפֿן איין מאָל ביי אים אינמיטן וועג, פֿאַרנדיק באַרג-אַראָפֿ, אויף סריי-
קעשווער שאַסיי און פֿלוצים איז אים אַראָפֿ אַ פֿאַדערשטער ראָד פֿון וואָגן.
דער וואָגן האָט זיך איבערגעבויגן, אַט-אַט אומצופאַלן, די פֿערד זענען גע-
גאַנגען מיט שוים אויף די ליפֿן, אין פֿולן ברען און ער האָט זיי אָפֿגעשטעלט,
איז אַראָפֿ פֿון דער קעלנע, מיט אַן אַקסל אונטערגעהאַלטן דעם וואָגן און
מיט די הענט צוריק אַרויפֿגעטאַן דעם ראָד.

נחמקע ווידער האָט דערציילט ווי זיין וואָגן איז מיט די פֿאַדערשטע
צוויי רעדער אַריין אין אַ קאַלוזשע און די פֿערד האָבן געסאַפֿעט און נישט
געקענט זיי אַרויסשלעפֿן. עס האָבן ניט געהאַלפֿן קיין בייטשן, ביז ער האָט
זיך אַליין מטריח געווען, איז אַראָפֿ פֿון דער שאַדלע און מיט אַן אַרעם אַ
שטופֿ געטאַן די פֿאַדערשטע קלאַניצע און די רעדער האָבן זיך אָנגעהויבן
דרייען. די פֿערד — האָט נחמקע געזאָגט — האָבן געהאַט צוטרוי צו זיין
גבורה, ווי נאָר זיי האָבן דערפֿילט זיין אַרעם, איז זיי געוואָרן לייכטער
אַרויסצושלעפֿן די רעדער פֿון דער בלאַטע.

אַפֿטמאַל פֿלעגט אויך צו קריינדעלען קומען דער הויכער זלמן, אויך אַ
בעל-עגלה. ער האָט געפֿירט פֿאַסאַזשירן פֿון באָן און צום באָן אין אַ
בריטשקע, האָט זיך געהאַלטן פֿאַר אַ יחסן אין בעל-עגלהשן פֿאַך, איין קליי-
ניקייט, ער פֿאַרט נישט מיט קיין וואָגן, נאָר מיט אַ שיין בריטשקעלע. דערצו
איז אויך דער הויכער זלמן געווען אַ מבין אויף פֿערד. אַלע פֿערד אין
שטעטל האָט ער געקענט אויף אויסנווייניק און ער פֿלעגט זיי אויסרעכענען
לויט די שטאַלן וווּ זיי זענען געשטאַנען. אַליין איז ער געפֿאַרן מיט אַ געלן
קאַשטאַן, די גריווע פֿאַרקעמט און צוגעשוירן, אויך דער עק אַ פֿאַרשוירע-
נער. אויך דער כאַמעט איז געווען פֿון געלן לעדער געמאַכט, צום קאַליר פֿון
פֿערד. די בריטשקע איז געווען געפֿאַרבט אויף געל און די הילצערנע שטע-
קעלעך און די אייזערנע רייפֿן זענען אויך געווען געמאַלעוועט אויף געל.
דער הויכער זלמן אַליין האָט געהאַט געלע אַר און ער מיט זיין געשפֿאַן
האָבן זיך ווי צוזאַמענגעגאַסן אין איין קאַליר.

קריינדעלע האָט הנאה געהאַט זיך צוצוהערן צו די רייד פֿון די יונגען.

אליין האָט זי זיך מיט קיין וואָרט נישט אָפּגערוּפּן. צו וואָס רעדן? אָז מען רעדט וועגן פּערד, דאָרף זי בעסער שווייגן.

ווען מרדכי'לע דער פּעלדשער האָט זי געפּרעגט וועמען פון די יונגען זי וואָלט אויסגעקליבן פאַר אַ באַשערטן, האָט קריינדעלע געענטפּערט, אָז קיינעם ניט פון זיי. פאַרוואָס — האָט זי ניט געוואָלט זאָגן. צו וואָס רעדן? אָז מען רעדט, קען מען נאָך חלילה אַרויסרעדן אַ שלעכטן וואָרט וועגן מענטשן, איז צו וואָס רעדן שלעכטס? האָט דען איר עמעצער פון די יונגען שלעכטס געטאָן? זי פּלעגט טאַקע פאַרויכערן איר באַלעבאַס מרדכי'לען, אָז קיינער פון די יונגען וואָגט נישט חלילה אַרויפצולייגן זיין האַנט אויף איר. קריינדעלע האָט געוואָלט גדליהו, ברוך-משה דעם סטאַליערס זון, וועל-כער האָט געהאַט רויטע בעקעלעך, איז געגאַנגען אַנגעטאָן ווי אַ פּריצל און האָט געלערנט אין דער ישיבה. יעדן פּרימאַרגן האָט שוין קריינדעלע אויס-מאַרקירט, אָז ווען גדליהו איז געגאַנגען מיטן תּפּילין-זעקעלע אונטערן אַרעם אין דער ישיבה אַריין, איז זי אים אַנטקעגן געגאַנגען מיט צוויי פּולע עמער ווייך וואַסער, וואָס זי פּלעגט טראָגן פון דער סטריגע אין שטוב אַריין. אָז גדליהו איז פאַרבייגעגאַנגען האָט זי אַוועקגעשטעלט ביידע עמעס מיטן וואַסער אויף דער ערד כלומרשט אויף זיך אָפּצורוען, די בליקן אַריינגעטון אין וואַסער און אָפט פּלעגט פּאַסירן, אָז דער וואַסער-שפיגל האָט אויך גע-שפיגלט גדליהס פנים און ביידע געזיכטער, פון גדליהו און קריינדעלען, זענען זיך צוזאַמענגעקומען אין שפיגל פון אַן עמער וואַסער. קריינדעלע פּלעגט נאַכקוקן גדליהו ביז ער האָט זיך פאַרקירעוועט אין קאַזע-געסל אַריין וווּ עס האָט זיך געפּונען די ישיבה.

נישט אין מאָל פּלעגט קריינדעלע אינמיטן טאָג, זומער-צייט ווען די פענצטער פון בית-המדרש זענען געווען אָפּן, זיך אַוועקשטעלן אַנטקעגנאי-בער דער ישיבה, ביי יששכר דעם קצב, אויף אַ באַנק און אַריינקוקן אין בית-המדרש אַריין און זען ווי גדליהו שאַקלט זיך ביי דער גמרא; אַמאָל פּלעגט זי אויך הערן זיין ניגון ביים לערנען, אַזא זיס קול, וואָס פּלעגט איר דער-וואַרעמען דעם גוף און זיך צעגיי אַיבער אַלע אירע גלידער. עס פּלעגט פּאַסירן, אָז גדליהס בליק האָט זיך אַנגעטראָפּן מיט קריינדעלעס. ווי גיך נאָר די בליקן האָבן זיך באַגעגנט, האָבן ביידע ווי פון זיך אַליין אַראָפּגעלאָזט די ברעמען און זיך דערביי ווי פאַרשעמט. נאָך אַזא בליקן-צוזאַמענטרעף

פלעגט קריינדעלע אַ גאַנצע נאַכט זיצן, אויף איר קינד-בעטל און זאָגן פון איר קרבנן-מנחה-סידור, די איינציקע ירושה וואָס די מאַמע האָט איר געלאָזט, — תהילים און בעטן צו גאָט, ער זאָל איר העלפן דערגרייכן גדליהן פאַר איר אויסדערוויילטן.

ברוך-משה דער סטאַליער האָט אַמאָל געווען ווי קריינדעלע קוקט נאָך זיין גדליהן. האָט ער זי אינמיטן גאַס אויסגעזידלט און שיער זי נישט צעפאַטשט.

ברוך-משה האָט זיין גדליהן אַוועקגענומען פון קריינדעלעס אויגן, אָבער ער האָט אים ניט געקענט אַרויסנעמען פון איר האַרץ.

קריינדעלע האָט דעריבער ניט געוואָלט חתונה האָבן מיט קיינעם. זי האָט געוואַרט. עס געשען דאָך ניסים, — פלעגט זי צו זיך אַליין טענהן — איז אפשר וועט מיט איר אויך געשען אַ נס און דער רבונג-של-עולם וועט שוין אַזוי אויסמאַרקירן, אַז גדליה זאָל ווערן איר מאָן.

יאָרן זענען פאַרביי. גדליה האָט שוין געהאַט חתונה געהאַט, האָט גע-
נומען אליה-יוקל דעם שניט-קרעמערס טאַכטער פאַר אַ ווייב און ער האָט מיט איר געהאַט פינף קינדער, אָבער קריינדעלע האָט אַלץ נאָך געוואַרט, זי האָט ניט געוואָלט חתונה האָבן מיט קיין אַנדערן.

ווען אין שטאָט איז אויסגעבראַכן די עפידעמיע און יעדן טאָג זענען געפאַלן קרבנות און קהל מיט ירחמיאלן דעם דיין זענען צו איר צוגעשטאַנען און איר פאַרגעלייגט חתונה האָבן מיט ישראל-משהן און מיט דעם אַראָפּ-
נעמען פון שטאָט דעם יאָך פון אַ פאַרזעסענער מויד און דערפאַר וועט גאָט ברוך-הוא העלפן און אַוועקנעמען די מחלה און שיקן אַ רפואה צו אַלע קראַנקע, — האָט קריינדעלע אינגעשטימט צו גיין צו דער חופה, צו העלפן קהל איז קריינדעלע תמיד געווען גרייט.

ירחמיאלקע דער דיין האָט באַזאָרגט, אַז ישראל-משה זאָל זיך קענען איינקויפן אָן אייגענעם געשפּאַן און זיין אַ בעל-עגלה פאַר זיך.

קריינדעלע מיט ישראל-משהן האָבן געלעבט גליקלעך און צופרידן. מיידלווייז איז זי געווען אַ דינסט-מיידל ביי פאַרשידענע באַלעבאַטיס און באַלעבאַסטעס, נאָך דער חתונה איז זי ביי ישראל-משהן געווען אַן עקרת הבית, אַ מאַמע צו קינדער, אָבער קריינדעלע האָט באַשלאָסן ווייטער צו זיין אַ דינסט-מויד, ביי גאָט, צו דינען זיין ליבן נאָמען בלב ונפש, אַפּצוהיטן די

יידישע מאמעס צום געדענקען

הייליקע געבאטן פון דער תורה און זיך ניצלעך צו מאכן פאר יעדן מענטש, וואס איז באשאפן געווארן בצלם אלוקים.

פאר דער חופה, ווען קריינדהעלע האט זיך אוועקגעשטעלט זאגן איר תחינה, האט אויפגעהויבן צום הימל אירע הענט און אויגן און געזאגט: „בצדקתך תדיח כתמים“ — מיט דיין גערעכטיקייט זאלסטו אויסמעקן די פלעקן, וואס איך האב געמאכט אין דעם קלייד פון מיין נשמה, — האט זי דערפילט ווי גוטע מלאכים האבן איר ארויסגענומען גדליהן פון הארצן און לידיק געמאכט דעם פלאץ פאר ישראל-משהן, איר זיווג און אויף ביידנס זכות איז אויסגעפאלן צו זיין די אויסלייזער פון א מגיפה אין שטעטל!

הודעם, די אשת-חיל

דעם פרימאָרגן האָט הוּדעס אָנגעהויבן מיט עטלעכע תחינות. ווי נאָר
 זי האָט זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף, האָט אַפירגענומען דעם רעכטן פוס פון
 אונטער דער פּערענע און אים אַרונטערגעשטעלט אויף דער פּאָדלאָגע,
 האָט זי ראשית־כל געדאַנקט גאָט, ברוך־הוא, פאַר דער נשמה, וואָס ער
 האָט איר צוריקגעגעבן מיט רחמנות, דערנאָך האָט זי גענומען דאָס קופּערנע
 קווערטל אין דער רעכטער האַנט און האָט אָפּגעגאַסן נעגל־וואַסער און
 געזאָגט די תחינה צום פרימאָרגן און די תחינה פון קבלת־עול מלכות שמים.
 נאָך די תחינות האָט הוּדעס אָנגעטאַן שיד און זאָקן אויף די פיס, אַ
 האַלבע האַלקע מיט אַ באַרכענע בלוזקע אויף איר רונדן גוף, אַ וואַרעם
 טיכל אויפן קאַפּ און איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב, האָט ביים ברונעם אָנ־
 געפילט די ליידיקע עמערס מיט וואַסער, אַריינגעטראָגן אין שטאַל אַריין אַ
 בינטל פאַשע פאַר די בהמות, צעשאַטן אַ ביסל הירוז פאַר די עופות, צו־
 נויפגעמישט האַבער מיט שעטשקע און דערלאַנגט דעם פּערד אין זשלאָב
 אַריין צום עסן, אָנגעהאַקט מיט דער האַק שטיקלעך קין און מיט אַ ברעמי
 האַלק אויפן לינקן אַרעם איז זי צוריק אַריין אין שטוב, אונטערגעהיצט די
 קיך און צוגעשטעלט אַ האַבער־גריץ צום קאַכן.

ווען יונה, איר מאַן, איז געקומען פון דאַוונען פון ערשטן מנין, מיטן
 טלית און תפילין אונטערן אַרעם, איז שוין דער טיש געווען געגרייט. דאָס
 זאַלץ־מעסטעלע איז געשטאַנען אויפן פּלאַץ און געוואַכט איבער אַ רעפּטל
 ברויט, וואָס איז געווען איבערגעדעקט מיט אַן אויסגענייט טישטעכל, און
 איבערן צימער איז זיך צעגאַנגען דער געשמאַקער ריח פון אָפּגעקאַכטן
 האַבער־גריץ.

פון די הייליקע ספרים האָט זי געוואוסט, אַז עס איז געזונט צו עסן

דעם פת-שחרית באַלד אין דער פרי, ווען מען איז אויסגערוט פון דער נאַכט, האָט דערפאַר הודעס אַכטונג געגעבן, אַז ווען יונה קומט פון דאַוונען, פון ערשטן מנין אין נייעם בית-מדרש, זאָל שוין דאָס ביסל געקעכץ זיין גרייט פאַר דעם איבערבייס. בעת יונה האָט זיך געוואָשן צו שאו ידיכם, האָט אים הודעס אונטערגעטראָגן דאָס האַנטעך און אויף די ברכות געענטפערט אויפן קול: „אַמץ“. די גאַנצע צייט וואָס יונה איז געזעסן ביים טיש און געגעסן, האָט הודעס פון אים נישט אַראַפגענומען דאָס אויג, האָט געהאַלטן וואָך און אַכ-טונג געגעבן אויף אים, האָט געוואַרט אויף אַ רמז, אַז ער וויל נאָך אַביסל גריץ, אַדער נאָך אַ טעפל שוואַרצע ציקאַריע. ווען יונה האָט אַפגעגאַסן די פינגער צום בענטשן, איז הודעס אַרויס פון שטוב, האָט איינגעשפּאַנט דאָס פערד אין די האַלבלעס פון וואָגן, צורעכט געמאַכט דעם געזעס, געהאַלפן יונה אַרויפגיין אויפן וואָגן און אים אַרויסבאַגלייט ביז איבערן טויער אַרי-בער און אים צוגעוונטשן אַ גליקלעכע רייזע, ער זאָל בשלום אַנקומען און בשלום צוריקקומען. הודעס איז דערנאָך אַריין אין שטוב, האָט אויסגעוואָשן און אויסגעטריקנט די כלים פון אַנבייסן, האָט זיי צוריקגעשטעלט אויף אַן אַרט, מיטן בעזים האָט זי פאַרקערט די שטוב און זיך אַנגעהויבן גרייטן צום דאַוונען. זי האָט ראשית געזאַגט די תחינה פון תשובה, דערנאָך די תחינה פון ערב ובוקר און מיט דער תחינה פון מה טובו, האָט זי זיך גע-שטעלט דאַוונען מיט גרויס כוונה. דאָס דאַוונען האָט הודעס פאַרענדיקט מיט דער תחינה: שערי דמעוּת, וואָס זי האָט געזאַגט מיט טרערן אין די אויגן.

דעם פת-שחרית האָט הודעס געגעסן צוזאַמען מיט דעם ישיבה-ינגל, וועלכער האָט ביי איר געגעסן אַ טאַג. יעדער טאַג פון אַלע טעג פון אַ גאַנצער וואָך האָט ביי הודעסן געגעסן אַן אַנדער ינגל פון דער ישיבה, אַדער פון דער תלמוד-תורה, שבת און יום-טוב האָט זי אויך מאכל ומשתה געווען יונהס אורחים, וועלכע ער האָט געברענגט אַהיים פון בית-המדרש.

קיין קינדער האָט הודעס מיט יונה נישט געהאַט. איר טראַכט האָט דער בורא-עולם געהאַלטן פאַרשלאָסן. אין שטעטל האָט מען זי פאַרגליכן צו אַ בוים, וואָס איז אויסגעוואַקסן הויך און גרויס און האָט אַבער קיין פירות נישט געטראָגן. הודעס האָט אירע אויגן אויסגעגאַסן אין טרערן, האָט געוויינט און געקלאָגט אויף אירע ביטערע זינד, פאַר וועלכע זי איז

פון גאט, ברוך-הוא, געשטראפט געווארן נישט צו ברענגען קיין קינדער אויף דער וועלט. אין אירע תחינות האט זי געבעטן גאט, אז ער — וואס האט זי געשטראפט מיט דער וועלט, זאל ער זי כאטש מזכה זיין מיט יענער וועלט; און איר נשמה, וואס איז פארשעמט אויף דער וועלט זאל חלילה נישט פארשעמט ווערן לעולם הבא.

הודעס האט געלעבט א לעבן פון גרייטן זיך צום עולם האמת. אויף דער זינדיקער וועלט האט זי נישט געהאט וואס צו דערווארטן פאר זיך, האט זי זיך אנגעגורט מיט מעשים טובים און מצוות פאר דער אמתער וועלט. זי איז תמיד געווען הונגעריק און האט זיך נישט געקענט אָנזעטיקן מיט מצוות און מעשים. אויף איר פלעגן שכנים אין שטעטל זאגן, אז זי שלינגט איין מצוות און וויפל זי זאל נישט איינשלינגען, איז אלץ נישטאָ קיין גענוג. הודעס אליין פלעגט זאגן: „מיינע הענט זענען דאך ליידיק, ליידיק פון מעשים טובים און ליידיק פון מצוות. היינט, מיט וואס וועל איך קומען אויף יענער וועלט? איך קאן דאך נישט, אזוי־א, אוועקגיין. רבוננו של עולם — פלעגט זי זיך אויסטענהן מיט גאט — דערבארעם זיך איבער מיר און האלט אין מיר דיין נשמה, בכדי איך זאל קענען אָנפילן מיינע הענט מיט מעשים, בכדי איך זאל קענען שטילן דעם דורשט פון מיין הארץ מיט מצוות און איך זאל קומען צו דער אייביקער וועלט נישט מיטן ליידיקן“.

אירע מעשים האט הודעס געשטעלט אין רשות פון דעם אויפוואקסנדן דור. די אלע טייערע קינדער, די לומדי-תורה, פון תלמוד-תורה און ישי-בות, וועלכע זענען געקומען אין שטעטל אריין פון דער אַרומיקער געגנט לערנען תורה ביים ראשי-שיבה, ר' שאול. זי האט זייער וועש געוואשן, די בגדים פארריכט, די זאקן פארצירעוועט און צו אלעמען געווען ווי אַ מאמע. טאמער חלילה איז אַ יונגל פארשלאפט געווארן, איז זי געזעסן טעג און נעכט און געוואכט ביים בעט ווי אַ געטרייע און איבערגעגעבענע מאמע, האט צו דער צייט געגעבן דעם לעפל רפואה און דאָס ביסל וואַרעמס, איינגעשמירט דעם גוף מיט די אלע שמירעכצן, געשטעלט באַנקעס קעגן אַ פאַרקילונג און געזאָגט תהילים פאַר אַ רפואה-שלימה. נישט אומזיסט האָבן זי די ישיבה-בחורים און די יונגלעך פון תלמוד-תורה גערופן: „מאמע הודעס“ און אזא שם האט זי זיך דערווארבן ביי אלע מאמעס פון די קינדער אין די שטעטלעך

ארום, וועלכע האָבן זייערע קינדער געשיקט לערנען צו ר' שאולן אין דער ישיבה אַרײַן.

אַ הויכע, רונדיקע יידענע איז געווען הודעס, מיט ברייטע אַקסלען און אַ שמאַלע טאַליע. אין די יינגערע יאָרן האָט זי געטראָגן אַ שייטל, שפעטער ווען אירע האָר האָבן אָנגעהויבן צו שפּראַצן גרוי, האָט זי דאָס שייטל פאַר-ביטן אויף אַ קופּקע, וואָס האָט איר צוגעדעקט דעם קאַפּ און אויך אָנגעוויזן אויף די גרויע האָר. ווען נישט די קופּקע און די רויטע אויגן פון וויינען, וואָלט גאָר קיינער נישט געזאָגט אויף הודעסן, אַז זי איז שוין אַן עלטערע יידענע. די גרויקייט פון אירע האָר איז נישט געווען פון יאָרן, עס איז געווען פון זאָרג. אויף איר געזיכט איז נישט געווען צו מערקן קיין פאַלדעלע. אַ גע-סקלאַרעוועט פנים, מיט אַ ריינער הויט, וואָס האָט שימערירט פון געזונט-קייט און פּרישקייט. אַז הודעס איז פאַרבייגעגאַנגען די גאַס האָט מען זי ניט געקענט פאַרקוקן. איר געשטעל, אירע טריט, איר פיגור, הויך ווי אַ סאַסנע, האָט ביי אַלעמען אַרויסגערופן אויפּמערקזאַמקייט. נאָר אירע אויגן זענען געווען איינגעפאַלן, ווי אויסגעווייקטע גריבער האָבן זיי אויסגעזען, נישט פאַר נחת, נישט פאַר נחת — האָבן מענטשן געזאָגט.

הודעס איז קיינמאַל נישט געגאַנגען פאַמעלעך. תמיד האָט זי זיך נאָר געאיילט, איז מיט שנעלע טריט געלאָפּן פון איין עק שטעטל צום צווייטן, עולם האָט געוואוסט, אַז זי גייט אין ישיבה אַרײַן, אין אינטערנאַט, וווּ די יינגלעך שלאָפּן. זי גייט אַכטונג געבן אויף זייער געלעגער; אין דער פרי פאַרבעטן די בעטן און אויף דער נאַכט אויפּבעטן די געלעגערס, אַכטונג געבן, אַז די ליילעכער, ציכלעך און קאַלדרעס זאָלן זיין ריין און ציכטיק, די קישנס זאָלן ליגן ווי עס באַדאַרף צו זיין צוקאַפּנס, צונעמען די צעריסענע זאַקן און העמדער, זיי איבערוואַשן, פאַרריכטן און פאַרצירעווען. קליינזאָרג, נאָך פאַר בר-מצווה, אָנטאַפּן די קעפלעך, נאַכזען צי די שיכלעך און שטייווע-לעך זענען גאַנץ, צי עס פעלט נישט אַ פאַר האַלבע זוילן, איבערקוקן די מלבושים צי עס פעלט ניט ערגעץ אַ קנעפל — זי האָט נאַכגעפאַלגט די תלמידים ווי אַ געטרייע מאַמע.

האַט אַ יינגל געפעלט אַ טאַג צום עסן, האָט שוין ר' שאול דער ראש-ישיבה געוואוסט צו שיקן צו הודעסן. נישקשה, פון הודעסעס טיש איז נאָך קיינער נישט אַוועקגעגאַנגען אַ הונגעריקער, און אַז מען האָט באַדאַרפט

האָבן האַלץ צו באַהייצן דעם אינטערנאַט און גרויסן בית-מדרש, וווּ מען איז געזעסן און געלערנט, האָט דאָס אויך באַזאָרגט הודעס. זי האָט זיך מיט יונהן מצרף געווען צום געשפּאַן, געפּאַרן אין וואַלד אַרײַן און געברענגט האַלץ. ווי גיך מען איז אַרײַן אין חודש אלול, ווען פיש אין וואַסער הייבן אָן צו ציטערן, ווען קילע ווינטן הייבן אָן בלאָזן און דער קול-שופר דער-מאָנט אונדז די ימײַדין והרחמים, האָט הודעס מיט יונהן באַזאָרגט די ישיבה מיט האַלץ פאַר דעם ווינטער עס זאָל זײַן מיט וואַס צו הייצן די אויוונס אין בית-מדרש און אין אינטערנאַט, די קינדער זאָל זײַן וואַרעם ביים לערנען תורה.

הודעס האָט געדענקט, אַז אין אירע יונגע יאָרן, ווען זי איז נאָך אַ קינד געווען, האָט איר טאַטע ישראל-ברוך, דער עסיק-מאַכער אין שטעטל, ווען ער פלעגט ווינטער-צײַט כעלות הבוקר אויפשטיין צו גיין לערנען אין בית-מדרש אַרײַן, האָט ער ראשית-כל, איידער ער האָט פאַרלאָזן דאָס הויז, פּרײַער איינגעהייצט דעם אויוון עס זאָל זײַן וואַרעם אין שטוב, די קינדער זאָלן זיך פילן וואַרעם און אנגענעם. אויך די קינדער פון ישיבה און תלמוד-תורה, וואָס זענען געקומען פון אַלע שטעטלעך אַרום דאָרף זײַן וואַרעם ביים לערנען.

פון קיין רחמנות האָט הודעס נישט געהאַלטן. זי האָט געוויסט אַז דער איינציקער בעל-הרחמים איז נאָר דער בורא-עולם, וואָס מ'שטיינט געזאָגט — פלעגט זי זאָגן — פאַרשטייט עס אַ מענטש אין רחמנות. עס גיט אים אַ טיאַקע ביים האַרצן, אַז ער זעט אַ קראַנקן, אַדער אַ הונגעריקן, דאָס האַרץ-קלעמעניש דויערט אַ סעקונדע און דערנאָך ווערט דאָס האַרץ צוריק פאַר-שטיינערט. עמעצער מאַכט לייכטער דאָס האַרץ מיט אַ טרער, אַ צווייטער קומט איבער דעם רחמנות מיט אַ קרעכץ און אַ דריטער פאַרמאַכט די אויגן ער זאָל חלילה נישט דאַרפן קוקן דעם רחמנות אין פנים אַרײַן. אויף אַלע מענטשן איז אַ רחמנות — האָט הודעס געזאָגט. דער איינציקער בעל-רחמנות איז דער רבנו-של-עולם אַליין. ער איז זיך מרחם אויף זײַנע שעפעלעך.

ערב ראש-חודש אלול, ווען ר' שאול האָט פאַרן בנין פון דער ישיבה אויסגעערעכנט הודעסעס מעלות, אירע מעשים טובים, אירע מידות און מצוות און האָט דערביי אונטערגעשטראַכן איר וואַרעם האַרץ, איר מוטערלעכע

פּוּחַס שׂטײַנוואַקס

געפילן צו די אַלע קינדער, גרויס און קליין, וואָס לערנען תורה אין דער ישיבה, פאַר וועמען זי איז אַ מאַמע געווען, — האָט דאָס גאַנצע שטעטל, יונג און אַלט, די ינגלעך פון דער תלמוד־תורה און די בחורים פון דער ישיבה, עדות געזאָגט, אַז זי גייט נישט אַוועק מיטן לידיקן, אַז דאָס אַלץ וואָס זי האָט דעם גאַנצן לעבן אָנגעגרייט, ווערט איר געלייגט צוקאַפּנס אין קבר און וועט איר טייער האַלטן און וואַרעמען אין דער אייביקייט.

שרה-עלמקע, די פרנסה-געבעריז

א הויכע און א דארע יידענע איז געווען שרה-עלקע. הויט און ביינער, ממש א סקעלעט. פון די קינבאקן האָבן אַרויסגעסטאַרטשעט צוויי שפיציקע שטשאַקעס, וואָס האָבן בלאַכסונדיק אָנגעוויזן אויף דער האַלב-רונדער נאָז, וואָס האָט ביי איר אויסגעזען ווי ביי אַ האַן דער קאַם. אויגן האָט זי געהאַט איינגעפּאַלענע, מיט פּאַררויטלטע ברעמען. די רויטקייט האָט גיכער דער-מאָנט איינגעפּאַלענע ווונדן, ווי אויגן. לענגלעכע אויערן און שמאַלע ליפּע-לעך. אַ פּאַרטרוקנטער שטערן מיט קנייטשן און אויסגעדאַרטע שלייפּן האָבן אַרונטערגעקוקט צו אַ לענגלעכן האַלדז מיט נאַכגעאָנגענע שטיקער אויס-געטרוקנטע הויט. ביי די זייטן פון קאַפּ האָבן זיך געזילבערט גרויע פּאַס-מעס האַר, וואָס האָבן זיך אַרויסגעזען פון אונטערן שייטל.

אין שטעטל האָט מען זי געקענט אַלס די באַבע שרה-עלקע. קיינער האָט נישט געדענקט ווען זי איז אַ מאַמע געווען. אויך שרה-עלקע אַליין האָט אין דעם נישט געדענקט. איר האָט זיך אויסגעוויזן ווי זי וואָלט איר לעבן אָנגעהויבן מיט אייניקלעך. ווען האָט זי דען געהאַט צייט, כוח און געדולד אויף צו האַדעווען קינדער, אַז דער גאַנצער עול פון פרנסה איז געפּאַלן אויף אירע פּלייצעס און פּאַרויס גאַט און דערנאָך זי, האָט באַדאַרפט שפּייזן דאָס גאַנצע הויז-געזינד, וואָס איז באַשטאַנען פון שרה-עלקען מיט איר מאַן הערש-לייבן, דעם בכור איצל מיט זיין ווייב סערקע און זעקס פּיצלעך עופּהלעך, איינס קלענער פּאַרן אַנדערן; ישראל-שאַיע מיט זיין ווייב העניע-גיטל און צוויי מיידלעך, — די עלטערע שוין אַריבער שמונה-עשרה, זלאַטע-בריינע מיט איר מאַן זלמן, אַן קינדער נעבעך, און די יינגסטע טאַכטער — פּאַיע דאָס מוויניקל, — די אלמנה נעבעך מיט דריי יינגע שוואַלבן, איינס אויף די הענט און צוויי ביים פּאַרטעך.

בעת שרה-עלקע האָט חתונה געהאַט האָט איר דער פּאָטער, דער דיין, צוגעזאָגט, אַז איר מאַן הערש-לייב וועט בעזרת-השם זיין דער מורה-הוראה אין שטעטל. פאַר דעם צוועק זאָל ער נאָך דער חתונה נאָך זיצן אין וואַלאַזשין און דאָרט לערנען אַ יאָר-דריי און ביז ער וועט ווערן מיט גאָטס הילף מורא-הוראה, וועט זי באַקומען פאַר זיך און פאַר די קינדער, וואָס וועלן קומען. מיטן אויבערשטנס הילף, — קעסט.

כך-הוה, אַזוי איז טאַקע געווען. נאָך שבע-ברכות איז זיך הערש-לייב מיטן טלית און תפילין אַוועקגעפאַרן קיין וואַלאַזשין און שרה-עלקע איז פאַרבליבן ביים טאַטן דעם דיין. די מאַמע האָט איר אָפּגעגעבן אַן אַלקער, ווי עס פּאָסט פאַר אַן אויסגעגעבענער טאַכטער. פון ראש-חודש צו ראש-חודש, צום מולד-צו, פלעגט הערש-לייב אַריינקומען פון וואַלאַזשין אויף אַ טאַג-צוויי, זיך צו זען מיט שרה-עלקען, צו כאַפּן אַ שמועס מיט שווער און שוויגער און טאַקע אויך מיט אייגענע טאַטע-מאַמע, ברוך-יאָסל דער מעד-מאַכער און זעלדע די שדכנטע.

צו דער חתונה איז שרה-עלקע געווען אַ בליענדע רויז, בלוט און מילך, גאָטס שיינקייט איז געווען אויסגעגאַסן אויף איר געזיכט און אויפן גאַנצן גוף. קיינער וואָלט נישט וואָגן זאָגן, אַז דאָס שטאַמט זי פון אַ ריפּ פון אדם-הראשון, נאָר זי שטעלט מיט זיך פאַר אַ בילד פון צלם אלוקים. אַ קאַפּ שוואַרצע האָר ווי סאַמעט, מיט געדיכטע לאַקן. ווען שיינדעלע די טיקערין האָט די האָר אָפּגעשוירן פאַר טבילה גיין, האָט זי זיך אַליין נישט געקענט אַפּווינדערן פון דער שיינקייט. אַ געטאַקטע פיגור, טיף-בלויע אויגן און אַ פנים וואָס האָט געשיינט זוי די זון אין הימל, אויף אַלע יידישע טעכטער געזאָגט געוואָרן.

ויהי היום און עס איז געקומען אַ טאַג, ווען שרה-עלקע האָט דערפילט, אַז זי איז נישט אַליין, אַז גאָט ברוך-הוא האָט זי מזכה געווען קינדער צו האָבן. זי איז אַריין אין די קליינע וואַכן, עס האָט איר אָנגעהויבן איבלען, דער קאַפּ האָט אַביסל געשווינדלט און אַלע סימנים האָבן באַוויזן, לויט ווי איר מאַמע זעלדע און אַנדערע שכנות האָבן דערקענט, אַז דאָס ערשטלינג וועט מיט מזל זיין אַ בן-זכר.

הערש-לייב איז געקומען צום ברית און איז שוין פאַרבליבן מיט דער יולדת ביז איבערן פּדיון-הבן.

ווען הערשלייב איז געקומען פון וואלאזשין אהיים נאך די דריי יאר, טאקע אויף צו פארנעמען די שטול פון מורה-הוראה אין שטעטל, אזוי ווי מען האט אפגעזעצט, האט שוין שרה-עלקע געהאט צוויי קינדער, א יינגל מיט א מיידל; דער יינגל איז געווען: איצל דער בכור, און דאס מיידעלע — זלאטע-בריינע. איצל איז שוין געווען אנטוויינט פון דער מאמעס ברוסט און זלאטע-בריינע האט נאך געצויגן פון דער מאמעס מילך.

דער אלקער איז געווארן צו ענג; זאלבע-פערט אין א חדר, דערצו נאך אן א פענצטער און אן א טיר, דער אריינגאנג בלויז מיט א פארהאנג פארהאנגען. די קינדער האבן באדארפט פרישע לופט, ריינע לופט אויף צו אטעמען, לופט וואס קומט פון דרויסן. פון דער שטעלע אלס מורה-הוראה איז עפעס גארנישט געווארן. קהל האט אנגעהויבן מורמלען, אז עס איז גע-נוג פארן שטעטל א רב מיט א דייך און מ'קאן נישט נעמען אויף זיך נאך אן עול אויפצוהאלטן א מורה-הוראה: כשר פלייש קאסט שוין סיי ווי גענוג טייער, א גאנצע וואך עסט דאך נישט דאס שטעטל קיין פלייש, נאר בלויז משבת לשבת און יום-טובים צייט, היינט פון וואנען זאל עס קהל קענען פון דער שחיטה בלויז אויסהאלטן אלע קהלשע הצטרכות? קהל האט געטענהט, אז דאס נעמען נאך א מורה-הוראה וועט פארלאנגען צו העכערן שחיטה-געלט, היינט פון וואנען זאל עס יידן קאנען באצאלן אזא הויכן פרייז? אין די שכנהשע שטעטלעך קריגט מען כשר פלייש מיט א דריטל ביליקער, טאקע דערפאר, ווייל דארט האבן זיי נאר א רב, וואס איז א מורה-הוראה און א דייך און אז חסידשום דער שוחט ווערט פארשלאפט קען ער שחיטה אויך. נישט אנדערש ווי יידן וועלן ברענגען כשר פלייש פון די שכנותדיקע שטעטלעך און דאס וועט נאך מער פארקלענערן די הכנסה פון שחיטה-געלט פאר דער קהילה. אלא וואס דען, האט קהל געטענהט, דער רב וועט אסרן בשר-חוץ, דאס הייסט, אז מען טאר נישט אריינברענגען קיין געשאכטענע פלייש פון אן אנדער שטאט? צו וואס-זשע וועט עס אויסגיין, אז יידן וועלן אין גאנצן אויפהערן עסן פלייש. קעגן פסק-דין פון רב וועלן זיי זיך טאקע נישט אנט-קעגנשטעלן, אבער מיטן אייגענעם מאגן וועלן זיי יא פארפירן א מחלוקת און אויף שבת זיך באנוגענען בלויז מיט דגים און דעם טעם פון בשר טראגן אין דער מחשבה.

הערש-לייב איז ארומגעגאנגען א פארזארגטער. עס איז אים נישט

איינגעגאַנגען דער ביסן ברויט, וואָס ער האָט געגעסן פון שווער און שווי-
גערס קעסט. איין קלייניקייט! אַזאַ אַחריות! אַ ווייב מיט צוויי פּיצלעך
קינדער. אמת, טאַקע — שווער און שוויגער רעדן חלילה נישט קיין וואָרט,
זיי דערמאָנען נישט מיט קיין סימן, אַז דער טערמין פון דריי יאָר קעסט
האָט זיך געענדיקט, הס מלהזכיר! און אַז עס דאַרף דויערן נאָך דריי יאָר,
טאַ וואָס איז? אַבי שרה-עלקע מיט הערש-לייבן מיט די קינדערלעך זאָלן
נאָר זיין געזונט און שטאַרק. דער דלות סטייעט פאַר אַלעמען. איז נאָך אַ
רעפטל ברויט מיט אַ ביסל זאַלץ ביים טיש. הערש-לייב אָבער האָט עס נישט
געקענט איבערטראַגן. אמת, מען האָט אים גערעדט שידוכים מיט אַנדערע
קהילות אויף איבערצונעמען נישט נאָר כסא-הוראה, נאָר אַפילו כסא-
הרבנות. אין אייניקע פּלעצער איז ער אַפילו געפאַרן אויף שבת און גע-
האַלטן זיינע דרשות נאָכן לייגען אינדערפרי און אָונטצייט צווישן מנחה-
מעריב. גרוסן זענען אָנגעקומען פון די שטעטלעך, אַז דער עולם האָט אַפילו
געלעקט די פינגער פון הערב-לייבס דרשות, אָבער אויף צו שרייבן אַ כתב-
רבנות האָט זיך קהל נישט געאיילט. ואם יש — טאַמער איז דאָ עפעס בע-
סערס און אויף בעסערס איז דאָך נישטאַ קיין שיעור.

שרה-עלקע האָט נישט געקענט צוקוקן דעם צער פון הערש-לייבן. זי
האָט אויך נישט געקענט פאַרשטיין ווי אַזוי תורה זאָל זיך דאַרפן בוקן פאַר
קהל. זי האָט געוויסט, אַז קהל דאַרף אָפגעבן כבוד תורה. זי האָט ניט גע-
קענט משלים זיין מיטן געדאַנק, אַז איר הערש-לייב, דער וואַלאַזשינער עילוי,
דער גרויסער בן-תורה, מיט וועמען די גאַנצע געגנט האָט געקלונגען, זאָל
זיך דאַרפן בוקן פאַר קהל און צוליב פרנסה זיך איינבעטן אויף אַ שטעלע
פון אַ מורא-הוראה. איך וועל עס נישט דערלאָזן, — האָט זי געטענהט צו
הערש-לייבן. — זיי נישט געפאַלן ביי זיך, הערש-לייב, — פּלעגט זי צו אים
זאָגן ביינאַכט אויפן געלעגער אין דער מאַמעס אַלקער. צו ערשט גאַט און
דערנאָך איך וועל דיר העלפן אָפהיטן און טראַגן מיט כבוד די קרוין פון
דער תורה.

שרה-עלקע האָט באַשלאָסן צו נעמען דעם גורל פון חיונה אין אירע

הענט.

אין אַ שיינעם פרימאַרגן האָט זי זיך פאַרפּוצט אין חתונה-קלייד, האָט
אַרויסגענומען די אויערן פון אונטערן שייטל, האָט גענומען מיט זיך ביידע

יידישע מאמעס צום געדענקען

קינדער און איז אַוועקגעפאַרן אין דער גובערניע אַרײַן; איז אַליין געגאַנגען רעדן מיטן גובערנאַטאָר. דאָס לשון המדינה האָט שרה־עלקע גוט געקענט. ראשית, האָט זי זיך געלערנט קינדווייז ביי גאַדל דעם לערער; שנית, פלעגט זי דאָך רעדן מיט די קריסטלעכע שכנים און איז געווען אַנערקענט אינעם שטעטל אַלס די בעסטע „פּראָשעניע“־שרייבערין.

ביים גובערנאַטאָר האָט שרה־עלקע געבעטן אַ דערלויבעניש צו מאַכן ריטועלן וויין, דאָס הייסט כשרן וויין אויף קידוש און אויף אַנדערע צוועקן. זי האָט געזאָגט דעם גובערנאַטאָר, אַז איר מאַן איז אַ ראַבינער, אָבער ביז ער וועט באַקומען אַ שטעלע קומט איר אויס דערווייל מיט די קינדער זיך צו פּלאַגן. זי וואַלט וועלן אַראָפּנעמען דעם פרנסה־עול פון מאַן, בכדי ער זאָל נישט זיין געצוונגען אַנצונעמען אַ שטעלע פון אַ גייסטיקן פירער אונטערן דרוק פון ברויט־נויט.

שרה־עלקע האָט געמאַכט אַ רושם אויפן גובערנאַטאָר. איר גלאַטיק צינגל אויפן לשון המדינה איז געגאַנגען ווי אויף שרױפן. זי האָט פּריער זיך אויסגעזױרט אויף אויסנווייניק אַלץ וואָס זי דאַרף זאָגן, אַזוי, אַז איר האָט חלילה נישט פאַרפעלט קיין וואָרט. זי האָט דעם גובערנאַטאָר געזאָגט דעם אמת. אירע אויפריכטיקע ווערטער — דברים היוצאים מן הלב — האָבן געוויקלט. ווען דער גובערנאַטאָר האָט אַ קוק געטאָן אויף שרה־עלקע און אויף אירע צוויי שוואַלבן, אויף וועמען די שכינה האָט גערוט, האָט אים משמעות אַ גוטער מלאך פון הימל אונטערגעזאָגט, אַז ער זאָל באַוויליקן שרה־עלקען איר בקשה. און אַזוי טאַקע האָט ער געטאָן. ער האָט אויפן אָרט אַריינגערופן איינעם פון זיינע געהילפן און באַפוילן גלייך, אין זעלבן טאָג, אַרויסצוגעבן צו שרה־עלקען אַ קאַנצעסיע אויף צו מאַכן וויין פאַר ריטועלע צוועקן און אַז די קאַנצעסיע זאָל זיין חל אויפן גאַנצן „אויעזד“.

ווען שרה־עלקע איז צוריקגעקומען מיט דער באַן פון דער גובערניץ איז שוין געווען שפעט אין אָוונט. ביידע קינדער האָט זי געטראָגן אויף די הענט. איצעלע איז געשלאָפן אויף איין אָרעם און דאָס מיידעלע אויפן צווייטן אָרעם. הערש־לייב איז געווען אומרוק, האָט נישט געוואוסט וואָס איבערצו־קלערן. אַוועקגעפאַרן אויף אַ גאַנצן טאָג און נאָך נישטאַ צוריק, אמת, זי האָט טאַקע געזאָגט, אַז זי פאַרט אין דער גובערניע, זי האָט אָבער נישט געזאָגט נאָך וואָס זי פאַרט.

אין אלקער האבן זיך פארזאמלט טאטע-מאמע און שווער און שוויגער און האבן אויסגעהערט דעם באריכט פון שרה-עלקען, אז זי האט פון גובר-נאטאר אליין באקומען אַ קאנצעסיע אויף צו מאכן וויין פאר ריטועלע צוועקן. זי האט ארויסגענומען דאס פאפיר, שווארץ אויף ווייס, און האט עס באוויזן. בעת שרה-עלקע האט דערציילט, איז הערש-לייב געשטאנען מיט אן אפן מויל אַ פארגאפטער. איין קלייניקייט! האט אליין גערעדט מיטן גוברנאטאר, אן אַ דאלמעטשער. אויף דעם האט ער זיך נישט געריכט. אמת, ער האט געוואוסט, אז זיין שרה-עלקע קאן דאס לשון המדינה, אבער אז זי זאל זיך אנטאן אַ כוח און אליין גיין רעדן מיט אַ גוברנאטאר — אויף דעם האט ער זיך נישט געריכט, אבער, אז ער האט געהאלטן די געשריבענע קאנצעסיע פון גוברנאטאר אין האנט, האט ער דערפילט אַ לייכטיקייט אויפן געמיט. אים איז ווי אַרונטער אַ שווערער שטיין פון האַרצן. דער אַטעם איז געגאנגען לייכטער. דער נערוו-דרוק האט ווי נאכגעלאזט. ער האט טיף גע-קענט אַ צי טאן מיט זיינע באַזעכער, וואָס איז פאַרגאַנגען אַזש ביז אונטערן מאַגן און אַרויסאַטעמען מיטאַמאַל די גאַנצע לופט.

שווער און שוויגער האבן פרובירט אַ הייב-טאן מיט די פלייצעס און כאילו אויסדריקן ספיקות צי דער גאַנצער ענין איז אן ענין. ווי וועט עס הערש-לייב קאָנען פירן אַ פאַבריק פון וויין און צי וואָס דאַרף ער עס גאָר בכלל? פון וואָלאַזשין צו אַ וויין-קוועטשער? ברוך-יאָסל האט געוואוסט, אז פון אַ באַנק-קוועטשער ווערט מען ראשית אַ מורה-הוראה און דערנאָך אַ רב, אבער אז מען זאל פון אַ באַנק-קוועטשער ווערן אַ וויין-קוועטשער, דאָס האט זיך שווער און שוויגער נישט געלייגט אויפן שכל. ברוך-יאָסל אליין האט געוואוסט דעם טעם פון ראַנגלען זיך פאַר פּרנסה מיט זיין מעד-פאַבריקל. דעם גאַנצן לעבן זיינעם האט ער געהאַפּט, אז זיין זון וועט זיין אַ רב און איצט אַזאַ מעשה. זיין שנור, דעם דיינס טאַכטער, ציט גאָר צום מסחר, צו מאַכן וויין. ווי האַבן עס יידן געלט אויף וויין. דאַנקען גאָט, אז זיי קענען פאַר זיך איינלייגן אַ ביסל ראַזשינקעס אויף פּסחדיקן וויין פאַר אַרבע-כוסות. ברוך-יאָסל האט געהויבן מיט די פלייצעס, מיט איין אויג געקוקט אויפן זון — מיט אן אויג פון באַדויערן, און מיטן צווייטן אויג געקוקט אויף שרה-עלקען די שנור — מיט אן אויג פון כעס. הערש-לייב אבער האט זיין ווייב צוגעגעבן קראַזש און געזאָגט, אז ער וועט מיטהעלפן מיט אלע זיינע

יידישע מאַמעס צום געדענקען

כוחות אין דער אַרבעט און אַז ער זעט אין דער קאַנצעסיע אַן אצבע-אלוקים, גאַט אַליין וויל נישט, אַז ער זאָל פון זיין לערנען מאַכן אַ קרדום לחפור בו, דאָס הייסט מאַכן אַ לעבן פון לימוד התורה. ער האַפט צו גאַט, אַז ציען חיונה וועט מען טאַקע קענען פון דער וויין-פאַבריק און לערנען תורה וועט ער אומגעשטערט און נישט זיין אַנגעוויזן אויף קהל.

שרה-עלקען איז נישט געווען שווער קיין זאך, אַבי צו העלפן איר מאַן. אין אַ קורצע צייט האַט זי איינגעאַרדנט אַ שיינע וויין-פאַבריק, האַט איינ-געקויפט גרויסע פעסער מיט הילצערנע רייפן, פרעס-מאַשינען, פלעשער, קאַר-קעס, ראַזשינקעס מיט וויינטרויבן, האַט געלאָזט דרוקן עטיקעטן מיט די פאַר-שידענע וויין-טעמים, האַט אַוועקגעשטעלט ביים פרעס-מאַשין ישראל-בערן, אַן אַלטער וויין-מאַכער און ביים אַנגיסן די פלעשער — משהן דעם משמש פון נייעם בית-מדרש. הערש-לייב איז געזעסן אין אַ באַזונדער צימער, וואָס איז געווען באַשטימט פאַר די אַקציוניקעס, וואָס קומען קאַנטראַלירן צי די פלעשער ווערן אַרומגעוויקלט מיט די באַנדראַלן פון מלכות. דאָרט איז הערש-לייב געזעסן און געלערנט לשמה. די ערשטע צייט איז שרה-עלקע אַליין אַרומ-געאַנגען אין די קראַמען און אויך איבער די הייזער און האַט פאַרגעלייגט מען זאָל קויפן ביי איר וויין. נישט לאַנג האַט געדויערט ווען פון גאַנצן געגנט איז מען געקומען צו שרה-עלקען איינקויפן וויין. גרויסע וויין-קרע-מער האָבן געקויפט שרה-עלקעס וויין. יידן אין שטעטל האָבן געזאָגט, אַז דאָס מוזל האַט איר אַפגעגליקט און דאָס איז אין זכות פון דעם, וואָס זי האַט נישט געלאָזט די תורה קניען פאַר קהל. זי האַט אַפגעהיטן איר מאַן דעם למדן, דעם גרויסן בר-סמכה, אַז ער זאָל חלילה זיך נישט דאַרפן בוקן פאַר קהל, זיי זאָלן אים אַנשטעלן פאַר מורה-הוראה אין שטעטל. זי האַט געהאַלפן אַנהאַלטן און אַפהיטן דעם כבוד התורה.

יאָרן זענען זיך פאַרביי. קינדער האָבן זיך געהאַדעוועט ביי שרה-עלקען אין עושר און אין כבוד. מען האַט געטאַן שידוכים און געפראַוועט חתונות ביי זין און טעכטער. אַלעמען אַריינגענומען אַלס שותפים אין דער וויין-פאַבריק און עס האַט ברוך-השם פאַר אַלעמען געסטייעט חיונה.

ווען יידן אין שטעטל האָבן אַפגעכאַפט דעם אַטעם פון שרה-עלקעס גליקן, וועמען דער מוזל האַט דורך טיר און דורך טויער געבראַכט שפע, האָבן זיי איר שוין געזען אַ באבען, אַן אויסגעאַרבעטע, אַ פאַרעלטערטע

פּנחס שטיינזאקס

פרוי, וואָס האָט קוים דעם אַטעם געצויגן, דאָר ווי אַ סקעלעט, הויט און ביינער. שרה־עלקען אַלס מאַמע האָבן ידן אין שטעטל נישט געזען און נישט געקענט. ווי פלעגט שרה־עלקען זאָגן אויף זיך אַליין: ווען האָב איך עס גע־קענט זיין אַ מאַמע, אַז איך האָב באַדאַרפט זיין די פרנסה־געבערין, די שפּיי־זערין פון דעם גאַנצן הויז־געזינד, בכדי הערש־לייב זאָל קענען זיצן און לערנען תורה. די ווייץ־פאַבריק, דער הוהאַ, דאָס גרויסע גליק, די געשעפטן האָבן פאַרשטעלט דער מאַמען.

עזר-ביילע, די אַפּוּטרוּפּוּסמטע

עדול-ביילע איז געווען אַ שם-דבר אין שטעטל. אַלע האָבן זי געקענט. קינד און קייט; אלמנות, זקנים און יתומים האָבן געקלעפט צו איר ווי צו אַ מאַמען. אַרעמע און קראַנקע, פאַרזעסענע און נישט-דערבאַקענע זענען געווען אונטער איר אפּטרופּסות.

זענען געזעסן צוויי, אַדער דריי ווייבער אויף דער פּריזבע, אַדער זיי האָבן זיך באַגעגנט באַגינען ביים ברונעם, צי ביי דער בעקעריי, איז דאָס געשפרעך געווען וועגן עדול-ביילען. איינע האָט דערציילט וועגן אירע מידות און מעשים טובים, די צווייטע האָט געהאַט צו דערציילן וועגן עדול-ביילעס פרומקייט און גאָטספאַרכטיקייט און די דריטע האָט געלויבט עדול-ביילעס בריהשקייט.

עדול-ביילע איז ווירקלעך געווען אַ גרויסע בריה, ממש נישט צו באַ-שרייבן. ווייבער אין שטעטל האָבן זיך געהאַלטן אין איין ווונדערן און איינע האָט ביי דער צווייטער געפרעגט: וווּ נעמט עס עדול-ביילע אויף אַלץ צייט? אַנגעהויבן דעם טאָג האָט עדול-ביילע כעלות הבוקר, גלייך מיט די היי-נער. גלייך נאָכן אָפּגיסן נעגל-וואַסער האָט עדול-ביילע אַרויפגעכאַפט אויף זיך אַ מלבוש און אַרויסגעלאָפּן פון שטוב, גייענדיק מיט איילנדיקע טריט צום שטעלכל, וווּ זי האָט געהאַדעוועט עטלעכע עופות, און האָט זיי אַנגע-קאַרמעט מיט קרישקעס, וואָס זענען פאַרבליבן פון שבת-געבעקס און מיט אַביסל האַבער, וואָס זי פלעגט באַקומען ביי חיים-יונהס — דעם בעל-עגלה. ווען הערש-יודל איז געגאַנגען פון ערשטן מנין אין בית-מדרש מיטן טלית און תפילין אונטערן אַרעם, האָט שוין עדול-ביילע געהאַט פאַרטק אַביסל וואַרעמע גריץ איינגעקאַכט מיט אַן אַנגעפילט העלדזל. די שטוב איז שוין געווען אויסגעקערט און אויפגעראַמט, די פאַדלאַגע באַשאַטן מיט אַ

פריש געלן זאמד, די קאדעשקע איז שוין געווען אָנגעפילט מיט פריש וואַ-סער פון ברונעם, און אין מולטער איז שוין געשטאַנען פאַרראַשטשיניעט, גרייט צום קנעטן אַ טייג, צו באַקן חלה אָן זאַלץ פאַר הערש-יודלען, וועלכער איז געווען אַ נירן-ליידנדער און האָט נישט געטאַרט נוצן קיין זאַלץ צום עסן, בכדי דאָס וואַסער ביי אים זאָל זיך חלילה נישט פאַרהאַלטן. אויפן וואליק פון אַ צוקאַפנס ווענטל פון אַ בעט האָבן געהאַנגען צוויי פאַסמעס אויסגעפלאַנטערטער באַוויל, גרייט צו שטריקן. דער אויוון האָט שוין געגליט פון די ברענענדיקע קוילן, גרייט איינצושלינגען מיטן ערשטן פלאַם די חלהלעך פאַר הערש-יודלען.

איידער הערש-יודל איז געווען פאַרטיק מיטן בענטשן איז עדול-ביילע געווען גרייט אַרויסצוגיין אין גאַס אַריין מיט עטלעכע פאַרפאַקטע פעקעלעך אונטערן אַרעם!

וואָס עדול-ביילע האָט געהאַלטן אין די פעקעלעך האָט הערש-יודל קיינמאָל ניט געפרעגט, ווי אים וואַלט עס ניט אָנגעגאַנגען. טיף אין האַרצן האָט אָבער הערש-יודל געוויסט, אַז די פעקעלעך האָבן צו טאָן מיט צדקה. ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין; אַ שטאַט מיט אַרעמעלייט, מיט שוואַכע און קראַנקע. מען ווייסט ניט וועמען פריער. די נויט איז גרויס. איין גאַט זאָל זיך מרחם זיין. די בהמות קעלפן זיך נישט. די פעלדער זענען געווען מאַ-גער און אַרויסגעגעבן פון זיך שיטערע תבואה-זאַנגען. די פויערים פון געגנט האָבן ניט וואָס צו פאַרקויפן און האָבן ניט פאַר וואָס צו קויפן אַפילו אַ קוואַרטירל נאַפט. שטייען די קרעמלעך אין שטעטל און פוסטעווען, ניטאָ קיין קונים. עס שמעקט אין זיי ניט אַריין אַפילו קיין יליד אישה. אויך אין אַ מאַרק-טאָג איז ניטאָ פון וועמען צו לייזן אַ גילדן. איז טאַקע די נויט רחמנא-ליצלן זייער גרויס, פלעגט הערש-יודל אַ זיפּי-טאָן און אַליין זיך דערביי איינגענירעט, ווי ער וואַלט זיך געפילט שולדיק פאַר האָבן אָפּגע-געסן אָן אַנבייסן, בעת אַנדערע זענען נעבעך הונגעריק.

עדול-ביילע האָט איר הערש-יודלען ניט געלאָזט זאָרגן פאַר פרנסה הערש-יודל איז געווען אַ ייד אַ חלוש. האָט קוים דעם אַטעם געצויגן, האָט מיט שוועריקייט די פיס געשלעפט פון שטוב אין בית-המדרש אַריין און צוריק דריי מאָל דורכן טאָג; צו שחרית, צו מנחה-מעריב און דערנאָך צו לערנען משניות. אויפן וועג פון, אַדער צום, בית-המדרש פלעגט זיך הערש-יודל

צוויי אָדער דריי מאָל מוזן אָפּשטעלן אויף אַפּרוען, ווייל דער אָטעם האָט אים פאַרהאַקט און ניט געלאָזט גיין. טאַמער האָט זיך הערש-יודל פאַר-הוסט, איז געווען הימל עפּן זיך, ממש אַ צער-חיים. דער הוסט האָט זיך געטראָגן מיט אַ קול ווי פּון אַ הוילער פּאַס אַרויס. עדול-ביילע האָט גע-מעגט זיין ווי ווייט, ערגעץ אין צווייטן עק שטאַט, האָט זי אָבער דערהערט איר הערש-יודלען הוסטן איז זי געקומען צולויפּן, אירע פּיס האָבן זי גע-טראָגן ווי פייל פּון בויגן. דאָס ערשטע וואָס עדול-ביילע האָט געטאַן איז געווען אַריינצולייגן הערש-יודלען אין מויל אַריין אַ שטיקל קאַנדל-צוקער, אַמאָל פּלעגט זי נאָך דעם קאַנדעל-צוקער באַנעצן מיט אַ פּאַר וואַלעריאַנער טראָפּנס, און ביי די הענט אים אַהיימגעפירט, אין שטוב אַריין. אין שטוב האָט עדול-ביילע, הערש-יודלען אויסגעטאַן די שטיוול, אַוועקגעלייגט אים אויפּן סאָפּקע, געמאַכט אַ גלאָז וואַרעמס, אים געגעבן צו שמעקן קאַמפּער און קוים, קוים אים אָפּגעכייעט.

דרייען האָבן זיך באַשעפּטיקט מיט עדול-ביילעס פרנסה; גאָט האָט גע-געבן, הערש-יודל האָט געבעטן און עדול-ביילע האָט געבראַכט. היינט וואָס האָט עס עדול-ביילע ניט געטאַן פאַר פרנסה, איז דען עפעס געווען אַ שווערע זאַך פאַר איר, וואָס זאָל זי אָפהאַלטן פּון טאַן? חלילה וחלילה! זומער האָט עדול-ביילע געהאַלטן אַ סאָד אונטערן שטאַט און געטראָגן אויף די אַרעמס: קאָשיקעס מיט קאַרשן, מיט פּלוימען, מיט עפל און באַרנעס, איז געשטאַנען מיט די קיישלעך פּרוכטן אויפּן נייעם מאַרק און פאַרקויפט די פירות. פּלעגט צוקומען אַ יונגער חדר-יינגל וועמען די מאַמע האָט געגעבן אַ פּאַר קאָפּיקעס צו קויפּן אַ פּאַר עפל אָדער באַרנעס מיטצונעמען אין חדר אַריין. האָט עדול-ביילע אָנגעזאָגט דעם יינגל, אַז ער זאָל למען-השם ניט פאַרגעסן צו מאַכן אַ ברכה ביים עסן! גלייך נאָך די יום-טובים, האָט עדול-ביילע זיך פאַרנומען מיט איינלייגן קרויט, אוגערקעס, פּרעגלען פּלוימען אויף איינ-געמאַכטס פּאַר די רייכע בעל-הביתטעס. זי האָט געהאַלפּן פּרעגלען אין פאַרמעגלעכע הייזער דאָס גענדזענע שמאַלץ אויף פּסח, איינלייגן בוראַקעס פאַר פּסחדיקן ראָסל און ראָזשינקעס אויף וויין צו ארבע כּוסות. עדול-ביילע האָט זיך אויך פאַרנומען מיט זיין אַ סאַרווערין אויף שמחות. האָט גע-קאַכט די גילדערנע יויד צו אַ חתונה און געזאָרן דעם אַרבעס צו אַ שלום-זכר. עדול ביילע האָט אויך געפּליקט פעדערן, האָט פאַרצירעוועט זאָקן,

פּאַרלאַטעט אַלטע זעק און געקליבן אַרבעט, געטריקנט פאַרפּל און האָט אויך איינגעקויפט אויפן מאַרק פאַר די רייכע בעל־הביתטעס: אייער, ציבעלעס און קנאַבל, און נאָך אַנדערע געמיוזן װאָס זענען נייטיק אויף צום קאַכן און באַקן. יעדן דאָנערשטיק אויף דער נאַכט פּלעגט זיך עדול־ביילע אַריינכאַפּן צו ליבע די בעקעריין, האָט געהאַלפּן פאַרראַשטשיניען אַ געבעק ברויט, האָט אויסגעקנאַטן די חלות, האָט אָפּגעבאַקן די ציבעלע־פּלעצלעך מיט די פּאש־לעדקעס, האָט אָנגעפּילט די פּיש, צעשניטן די מערן מיט דער ציבעלע, האָט אָנגעגאַסן די קופּערנע פּאַן מיט װאַסער און אַװעקגעשטעלט אויף דער פּייערקע צו קאַכן. פאַר פּסח צו, גלייך נאָך פּורים, פּלעגט עדול־ביילע זיך איינשפּאַנען אין אַ שעװאַלניע פּון פּסחדיקע מצות. איז דאָרט געװען די קנעטעריין, די שטיפלעריין און װעלגעריין, און װאָס ניט. די לעצטע װאָך פּון ערב פּסח האָט עדול־ביילע אויך געהאַלפּן די בעל־הביתטעס כּשרן קיכן, לופּטערן מלבושים און פּונאַנדערטראָגן אייגענע געמאַכטע חרוסות צו די סדרים צום פאַרקויפּן. איסרו־חג פּון פּסח, װי גיך נאָר מען האָט צוריק אַריינגענומען דעם חמץ אין שטוב, איז שױן עדול־ביילע גע־שטאַנען אויפן מאַרק מיט אַ טישל און פאַרקויפט פאַרשיידענע זריעות צו די פּויערים, און מוצאי שבועות איז שױן עדול־ביילע געװען אין סאָד און געהיט די ביימער, קיינער זאָל, חלילה, ניט אָפּרייסן פּון די ביימער די װאַקסנדע פּירות.

עדול־ביילע האָט זיך חלילה קיינמאַל ניט געקלאָגט אויף איר חיונה. איר האָט ברוך־השם קיין זאַך ניט געפּעלט. זומער און װינטער האָט זי גע־האַלטן אַ ישיבה־בחור, אָדער צװיי אויף עסן, זיי פּלעגן דריי מאָל אין טאָג קומען עסן: איבערבייסן, אָנבייסן און װעטשערע. זומער־צײט, װען עדול־ביילע האָט באַדאַרפט היטן דעם סאָד, און זי איז ניט געװען אין דער היים, האָט שױן איר הערש־יודל אַכטונג געגעבן, אַז די ישיבה־בחרים זאָלן ניט אַװעקגיין קיין הונגעריקע. פּון שבת בראשית, ביז שבת נאָך שבועות האָט עדול־ביילע אַלע שבת געהאַט אַן אורח ביים טיש, און טאַמער איז אין בית־המדרש פאַרבליבן נאָך אַן אורח, האָט אים הערש־יודל אויך מיטגענומען אַ היים. הערש־יודל האָט געװוסט, אַז ביי עדול־ביילען װעט שױן זיין װאָס צו עסן, און, אַז זיין װײב װעט אים חלילה ניט אויסרעדן פאַר ברענגען נאָך אַן אורח, זי װעט נאָך זיין צופּרידן. װעגן עסן איז בכלל נישטאַ קיין

שאלה. טאַמער איז איינער פון די אורחים אַ גרעסערער עסער, ווי עס פאַ-
 סירט ביי מענטשן, נאָך אַלעמען, ניט אַלע האָבן דאָך דעם זעלטן אַפעטיט,
 נו, איז וואָס? עסט איין אורח אויפן חשבון פון צווייטן חלילה? גיין! עס גייט
 אויפן חשבון פון עדול-ביילען. נישקשה, עדול-ביילע וועט שוין קיין הונ-
 גערקע ניט בענטשן. דער עיקר איז דאָך, אַז די אורחים זאָלן פון טיש
 אַוועקגיין זאַטע. טאַמער האָט עדול-ביילע באַמערקט ביי עמעצן פון די
 אורחים אַ צעריסן בגד, אַ שפענצער אָן קנעפלעך, האָט זי גלייך נאָך הבדלה
 גענומען די נאָדל מיטן פאָדעם און צערעכט געמאַכט די מלבושים, אַז זיי
 זאָלן אויסזען בכבודיק. עס איז קיין חילוק ניט וואָס אַ מענטש טראָגט אויף
 זיך, אַבי די בגדים זאָלן אויסזען ריין און ניט זיין צעריסן, נו, און אַז מען
 האָט באַדאַרפט אויסוואַשן אַ העמד פאַר אַן אורח, האָט עס עדול-ביילע זייער
 גערן געטאָן. זי האָט געצירעוועט די זאַקן פון די ישיבה-בחורים אום זומער
 און געוואַשן זייערע אַניצעס אום ווינטער.

עדול-ביילע האָט מיט איר הערש-יודלען ניט געהאַט קיין קינדער. זי
 איז געווען אַ מאַמע צו אַלעמעס קינדער! אויף אַפּשפרעכן אַ גוט-אויג איז
 מען געקומען צו עדול-ביילען. זאָגן אַ תחינה פאַר אַ קימפעטאַרין, זי זאָל
 האָבן אַ גרינג האָבן, איז עדול-ביילע תמיד געווען גרייט. זי פלעגט גיין
 אין שול אַריין בעטן גאָט פאַר שווערע געווינערינס. זי האָט זיך ניט אַפּ-
 געשטעלט פאַר קיין גאָס-רעגן, פאַר קיין פראַסט, פאַר קיין ברענענדיקער היץ,
 איר איז קיינמאָל ניט געווען שווער צו גיין אין שול בעטן גאָט פאַר עמעצן.
 יידן אין בית-המדרש, אָדער אין דער גרויסער שול האָבן שוין עדול-ביילען
 געקענט. אַ שטילע פלעגט זי אַריינקומען אין שול אַריין, רויק און געלאָסן
 מיט שטאַלצע טריט צוגיין צום באַלעמער, פאַררוקן דעם פרוכת, עפענען די
 טיר פון דעם ארון-קודש און אָן געשרייען, אָן געוואַלדן, נאָר בלחש, זיך
 דורכרעדן מיט דער השגחה עליונה און בעטן אין זכות פון אונדזערע אבות,
 און אין זכות פון דער הייליקער תורה, אַז דער בורא-עולם זאָל צושיקן פאַר
 דער געווינעריין אַ לייכט האָבן, אָדער פאַר אַ קראַנקן — אַ רפואה-שלימה.
 עדול-ביילע האָט ניט געשטערט קיינעם אין דאַוונען, זי האָט ניט אַנגעווענדט
 קיין קולות און געשרייען אויף מרעיש השמים צו זיין, נאָר מיט שטילן
 געבעט האָט זי געפועלט ביי גאָט. ווען עדול-ביילע איז אונטערווילעכץ
 אַרונטערגעגאַנגען פון ארון-קודש, איז איר געזיכט געווען בלייך ווי קאַלך.

און האָט אויסגעזען אויסגעצערט, פאַרמאַטערט. אַלע מתפללים אין שול האָט אָפּגעאַטעמט. אין דער לופט פון שול וואָלט ווי געשוועבט אַ געפיל, וואָס האָט אַלעמען אָנגעזאָגט די גוטע בשורה: עדול-ביילע האָט געפועלט! אַ הויכע און שלאַנקע פרוי איז געווען עדול-ביילע, איר שטעל איז געווען קרעפטיק, איר טראַט זיכער. האָט אַ גאַנצע וואָך געטראָגן אַ טיכל אייפן קאַפּ, דאָס שייטל האָט זי נאָר אָנגעטאַן פון שבת צו שבת. אַ לענגלעך פנים, מיט צוויי דאַרע שטאַקעס אין די זייטן, מיט טיפע, בלויע אויגן, אַז מען האָט אין זיי אַריינגעקוקט איז דער בליק ווי דערטרונקען געוואָרן אין אַ בלויען ים, איר אייגענער בליק איז געווען מילד און צאַרט, פול מיט בענקשאַפט, סודותפול פאַרחלומט און פאַרטרויערט.

דער חלוש איז געווען הערש-יודל. עדול-ביילע, ווען זי וואָלט געווען האָבן חתונה געהאַט מיט אַן אַנדער מאַן, וואָלט זי מסתמא יאָ געהאַט קינ-דער, פּאַליאַקאָוסקי, דער אַקושער-דאָקטער האָט אָנגעוווּזן אויף הערש-יודלען, אַז עס איז זיין שולד פון ניט האָבן קיין קינדער. עדול-ביילען איז אָבער אויפן געדאַנק נישט געקומען זי זאָל איבערלאָזן איר הערש-יודלען און גיין זוכן קינדער מיט אַן אַנדער מאַן. ווען הערש-יודל וואָלט נישט געווען קיין חלוש, וואָלט זי אפשר מיט אים זיך געשיידט, אָבער, ווי לאָזט מען עס איבער אַ חלוש? ווער וועט דען אים נעמען, ווער? אַז קיין פאַרדינער איז ער ניט און קיין בעל-כוח אויך נישט, היינט ווי לאָזט מען עס איבער אַ מענטשן אויף הפקר, בפרט, אַז ער האָט דאָך קיינעם ניט, ניט קיין עלטערן און ניט קיין קרובים, ניט קיין שוועסטער און ניט קיין ברודער. עדול-ביילע איז טאַקע געווען צו הערש-יודלען אַ מאַמע ממש, האָט אים אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ, ווי דאָס שוואַרצאַפּל פון אויגן, האָט אַכטונג געגעבן אויף הערש-יודלס מיחושים, האָט אים באַפרייט פון דאָגות פרנסה און אים געהאַלטן אין בית-מדרש ביי דער תורה!

ווען הערש-יודל פלעגט זען אַמאָל עדול-ביילען אַ פאַרטרויערטע, אַ פאַראומערטע, האָט ער זיך עפעס ווי געפילט שולדיק און צו איר געזאָגט: ס'טייטש, פאַר וואָס ביזטו אַזוי פאַראומערט, איך לעב דאָך אין דיין זכות, פאַרויס גאַט און דערנאָך דו ביסט דאָך מיין שפייזערין, מיין באַגלייטערין אויף אַזאַ שווערן וועג, דער וועג פון לעבן. עדול-ביילע האָט נישט געלאָזט איר הערש-יודלען באַמערקן איר פאַר-

יידישע מאמעס צום געדענקען

טרויערטקייט, איר בענקשאפט נאך אן אפענער טראכט האט זי געהאלטן
בסוד, ווען נאָר הערש-יודל פלעגט הכנעהדיק זיך אָנהייבן פאַר איר מתנצל
צו זיין, האָט זי אים איבערגעהאַקט אין מיטן רעדן און מיט אַ מוטערלעכער
שטימע צו אים זאָגן: אַ שיין פנים וואָלט איך געהאַט ווען דו זיצסט נישט
און דו לערנסט נישט קיין תורה; נישט אין מיין זכות לעבסטו, נאָר איך לעב
אין דיין זכות, אין דעם זכות פון דיין לערנען תורה!
יידן אין שטעטל האָבן מיט יאָרן שפעטער צווישן זיך גערעדט, אַז אין
הימל האָט די השגחה אָנערקענט ביידנס זכותים: דעם זכות פון הערש-
יודלען און דעם זכות פון עדול-ביילען.

בריינע-טויבע, די בלינדע

וואָס טויג מיר מיין לעבן
וואָס טויג מיר מיין וועלט,
אַז מייע אויגן —
זענען מיר פאַרשטעלט.

„וואַרפט אַראָפּ אַ נדבה פאַר אַן אַרעמער קאַליקע, פאַר אַ בלינדן. וואַרפט
אַראָפּ פון ערשטן שטאַק, וואַרפט אַראָפּ פון צווייטן שטאַק און וואַרפט אַראָפּ
פון דריטן שטאַק אַ נדבה פאַר אַ בלינדן.“

מיט הויכע קולות און האַרץ־רייסנדע געשרייען, וואָס האָבן זיך גע-
טראָגן פון אַן אויסגעקרומט מויל — איז טאַג־טעגלעך געקומען אין מאלעס
הויף אַריין אַן אַרעמער כמעט בלינדער בעטלער, וואָס האָט געבעטן אַ
נדבה. ווי גאַט האָט געגעבן דעם טאַג, אין רעגן און אין שניי, אין היץ און
אין קעלט, האָט דער בעטלער נישט פאַרפעלט צו קומען, הויך נאַטירלעך
שבת און יום־טוב. די הויף־מענטשן און די קינדער האָבן אים שוין גע-
קענט און קיין גרויס אַכט אויף אים ניט געלייגט. צו רחמנות געוווינט מען
זיך צו.

מיט דעם שטעקן פאַרויס, אין צעריסענע בגדים, מיט גרויסע מעש-
טעס אויף די פיס, מיט אַ שטריק פאַרבינדן די טאַליע, כמו אַ גאַרטל, מיט
איין אויג אָפן און דאָס אַנדערע פאַרמאַכט, האָט זיך אַרומגעשלעפט איבער
די הויפן דער בלינדער בעטלער.

פון אַ פענצטער אין מאלעס הויף פלעגט בריינע־טויבע צושפּיצן די
אויערן און מיט אַן אַרויסגעשטעקטן קאַפּ זיך צוגעהערט צום בעטלערס קול.
— רחלע מיין קינד, נעם אַרויס פון מיין בייטעלע אַ פאַר גראַשן און

טראג עס אראפ צום ארעמאן, אז דו וועסט אראפוארפן, קען ער דאך אמאל ניט דערזען ווי אויפצוהייבן, גיב אים, מיין קינד, אליין, זאל עס קומען פון דיין הענטעלע אין זיין האנט אריין. גאט וועט דיר דערפאר באצאלן. איך, פון מיין זייט, זאג דיר צו, מיין קינד, צו העלפן דיר פועלן ביי דיין מאמען, אז זי זאל דיר אויף יום-טוב מאכן א ניי יאקעלע, זאלסט אויסזען שיין און באנייט, גלייך מיט אלע רייכע קינדער.

— באבעשי! דו ביסט דאך אויך בלינד, דו זעסט דאך ניט וווּ צו גיין, איך דארף דאך דיר פירן אין שול אריין, פארוואס האט קיינער אויף דיר נישט קיין רחמנות, אהא, באבעשי? די מאמעשי זאגט, אז מיר זענען ארעם, אז וואס זי פארדינט נישט מיט אירע שווער-פארהאָרעוועטע פינגער, האָבן מיר נישט. איך האָב שוין לאַנג געבעטן ביי דער מאַמע אַ יאָקעלע, פון ברוי-נעם קאָליר וויל איך, אזוי ווי עס טראַגט יאָכע דעם שניטקרעמערס און אלע קינדער קוקן איר נאָך און זענען זי מקנא. זאָגט מיר אָבער די מאַמע, אַיינרוימענדיק מיר אַ סוד אין אויער, אז זי האָט קיין געלט נישט און אויב זי וועט מיר מאַכן אַ יאָקעלע, וועט זי ניט האָבן פון וואָס צו קויפן ברויט אין שטוב אַריין און איך מיט דיר, באַבע, וועלן נישט האָבן וואָס צו עסן. בריינע-טויבע האָט גענומען אַ שפיץ פון פאַרטעך אין האַנט אַריין און אויסגעווישט אירע פאַרטערטע אויגן, די הענט אַרויפגעלייגט אויף רחלעס קעפל, האָט איר אַ קוש געטון און צו איר גערעדט:

— קינד מיינס, איך זע טאקע נישט די וועלט, דערפאר אָבער זע איך גאָט, דעם אַלמעכטיקן גאָט. איך זע נישט מיט מיינע אויגן קיין מענטש-לעכע גופים, דערפאר אָבער דערבליק איך דאָס מענטשלעכע האַרץ. גאָט, מיין קינד, שטראַפט נישט אַלעמען גלייך. זעסט, רחלע, כל-זמן דיין מאַמע זאל געזונט זיין האָט נאָר כוחות צו אַרבעטן און צו פאַרדינען, האָבן מיר פון וואָס צו לעבן און באַדאַרפן צו קיינעם נישט אַנקומען חס ושלום. דער קראַנקער און אַרעמער בעטלער, וואָס שטייט אויפן הויף מיט אַן אויסגע-שטרעקטער האַנט קען זעבען נישט אַרבעטן און ווי עס ווייזט אויס האָט ער ניט קיינעם ווער עס זאל אים העלפן, איז עלנט זוי אַ שטיין און דער-פאַר מוז ער אַנקומען צו בעטלעריי. גיי, מיין קינד, גיי און גיב די פאַר גראַשן דעם אַרעמאָן, גיב, מיין קינד, פאַלג דער באַבען, גאָט וועט דיר דערפאר בענטשן.

יידישע מאמעס צום געדענקען

— באַבעניו! דער קראַנקער בעטלער וווינט אויך ווי מיר אויף אַ בוי-
דעם־שטיבל, וווּ עס רעגנט אַריין פון דאָך און וווּ די ווענט זענען נאָס און
אינגעבויגן און דו, באַבע, צעקלאַפסט זיך אַלעמאַל דעם קאָפּ? די מאַמע
קלאַגט זיך יעדן אינדערפרי, ווען זי שטייט אויף צו דער אַרבעט, אַז עס
ברעכן איר די ביינער פון ווילגאַטש. ווי נאָר עס איז אַ שיינער טאָג און אין
דרויסן גיסט נישט קיין רעגן, זאָגט מיר די מאַמע אָן, אַז איך זאָל אַרויס-
גיין אויפן הויף און זיך שפילן מיט די קינדער, ווייל אין שטוב איז נישט
געזונט צו זיין. זי זאָגט מיר אויך אָן איך זאָל דיר, באַבע, אַוועקפירן אין
שול אַריין, דו זאָלסט בעסער זיצן דאָרט אין דער ווייבערישער שול, איידער
אין שטוב.

— גיי, מיין קינד, גיי, גיי שוין רחלע מיינע, זאָל דיר גאָט געבן אַ ליב-
טיקע וועלט דערפאַר, זאָלן דיר שטענדיק דיינע אייגעלעך זיין אָפּן.
מיט אירע קלייניקע פיסעלעך און דראַבניקע טריטעלעך איז רחלע
אין געאיל אַרונטערגעלאָפן די טרעפּ פון בוידעם־שטיבל און געגעבן דעם
אַרעמאַן דעם באַבעס נדבה.

— אוי, פאַטער זיסער אין הימל! זאָל דיר גאָט צושיקן דערפאַר אַ
טרייסט, אַ פרייד אין דיינע ביינדעלעך אַריין! — האָט דער אַרעמאַן גע-
בענטשט רחלען און זי איז שנעל אַרויפגעלאָפן צוריק צו דער באַבען מיט
גליענדע ראַזינקע בעקעלעך.

אין אַוונט, שפעטלעך שוין, ווען די מאַמע איז געקומען אַ מיידע פון
דער אַרבעט, האָט איר רחלע דערציילט, אַז די באַבע האָט איר געגעבן געלט
אַרונטערצוטראַגן צו דעם בלינדן בעטלער. די מאַמע האָט גאַרנישט געזאָגט.
האָט נאָר אַרונטערגעשלאנגען אַ טרער, געוואָרפן אַ בליק אויף איר מאַמען
און אַ קוש געטון דאָס טעכטערל.

— זייער גוט, מיין קינד, זייער גוט האָסטו געטון, רחלע, אַ באַבע דאַרף
מען פאַלגן און אַן אַרעמאַן דאַרף מען העלפן. זאָלסט אַלעמאַל אַזוי טאָן.
זאָל דייך האַרץ שטענדיק דערפילן עמעצנס נויט און דו זאָלסט שטענדיק
זיין גרייט מיט אַן אויסגעשטרעקטן אַרים פון הילף.

בריינע־טויבע האָט זיך קיינמאַל נישט באַקלאַגט אויף איר קראַנקייט.
זי האָט קיינמאַל פאַר אירע ליפן נישט געבראַכט קיין וואָרט, וואָס זאָל
אַנדייטן, אַז אירע אויגן זענען איר פאַרמאַכט. זינט יענער נאַכט, ווען קאָ-

יאָקן - מערדער האָבן אומגעבראַכט איר מאַן און איר איידעם און שיער חלילה זי מיט איר טאַכטער נישט געשענדעט, זענען איר פון שרעק אויס- גערינען די ווייסלעך פון די אויגן, האָבן זיך ביי איר די נערוון צעשפילט און פון גרויס דערשיטערונג איז איר מיטאַמאַל פינצטער געוואָרן די וועלט, אירע אויגן האָבן פאַרלוירן די ליכטיקע שיין.

צו וואָס זאָל זי זיך קלאַגן, מסתמא איז איר אַזוי באַשערט, נישקשה מען קען אין דער פינצטערניש אויך זען דעם רבנו-של-עולם, גאָט איז אַ פאַטער, ער איז מיט אַלעמען; מיט דעם זעעוודיקן ווי מיט דעם בלינדן.

שיינע-רבקה, די שכנטע פון צווייטן גאַרן האָט בריינע-טויבען נישט פאַרלאָזט. זי פלעגט אַרויפקומען צו איר אויפן בוים-שטיבל און איר דערציילן אַלץ וואָס עס פאַסירט אין מאַלעס הויף, ביי וועמען די גריץ איז אויסגעלאָפן און ווער עס האָט נישט פאַר וואָס אַ קוואַרטירל מילך צו קויפן. שיינע-רבקה פלעגט איר אָפט אויך דערציילן און זיך באַקלאַגן, אַז ליידער- ליידער זענען די היינטוועלטליקע חברה נישט שטאַרק אָפּגעהיטן אין מקיים זיין די געבאַטן פון דער הייליקער תורה. אונטערזינדיקן איז ביי זיי אַ קלייניקייט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין. ס'זאָל גאָט נישט שטראַפן פאַר די רייד, די אויגן קענען עס דאָך נישט צווען. די מיינד מיט די יונגען צו- זאַמען, וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן, אוי, רבנו-של-עולם, דערבאַרעם זיך און נעם אַוועק ביי זיי די תאוה, צו וואָס, גאָטעניו דערלאָזסטו, אַז מענטשן זאָלן, חלילה, זינדיקן, היט זיי אָפּ, די נאַראַנים.

בריינע-טויבע האָט אויפּמערקזאַם אויסגעהערט שיינע-רבקהס מעשות און דערביי זיך געטראַכט: עס איז שוין גוט, וואָס מיינע אויגן זענען נישט, ווי וואָלט איך עס דען געקענט איבערטראַגן? גלייך דערביי האָט זי זיך צוריקגעכאַפט און איר מחשבה האָט איר אונטערגעזאָגט: הערן איז ווייניק, מען דאַרף נאָך זעען אויך?

בריינע-טויבע האָט קיינמאַל נישט צוגעלאָזן קיין דחמנות אויף זיך. זי האָט תמיד געהאַלטן, אַז דער גרעסטער בעל-הרחמים איז גאָט, ברוך הוא, אַליין, מיט שטאַלץ האָט זי געטראַגן איר פינצטערע וועלט, ווי זי וואָלט מיט דעם מקיים געווען גאָטס געבאַט, אָבער אַז זי האָט געהערט ווי די גאָס איז זינדיק און אַז די הייליקע געבאַט ווערן נישט אַזוי שטאַרק אָפּגעהיטן ווי עס באַדאַרף צו זיין, האָט בריינע-טויבע אַ ביסענקע זיך געבויגן פון איר

יידישע מאַמעס צום געדענקען

שטאַלץ. זי האָט אַליין גענומען דעם שטעקן אין האַנט. איז אַראָפּ אויף דער גאַס און געגאַנגען אָן אַ ציל. דער צוועק פון איר גיין איז געווען צו לאָזן מענטשן אויף איר רחמנות האָבן, צו גיבן מענטשן אַ געלעגנהייט מקיים צו זיין די מצווה פון אָננעמען אַ בלינדן ביים אַרעם און אַריבערפירן פון איין בריקל אויפן צווייטן. דערביי האָט בריינע־טויבע געטראַכט, אַז מצווה גוררת מצווה, איין מצווה שלעפט דער צווייטער. אפשר וועט זי גורם זיין, אַז מענטשן, בעיקר די היינט־וועלטניקעס, אויף וועמען שיינע־רבקה באַקלאַגט זיך, וועלן זיך אַרומזעהן, אַז אַ מענטש קען קיין תקיף נישט זיין און נישט זיין אַזוי זיכער מיט דער וועלט, — און זיי וועלן זיך צוריקקערן און אָפּ־היטן ייִדישקייט, ווי די הייליקע תורה האָט געבאַטן.

די איינוויינער פון מאַלעס הויף און פון דער יאטקעווע גאַס, אַז זיי האָבן דערזען בריינע־טויבען גיין מיט איר גלייכן קערפער, מיט דעם שטעקן פאַרויס, זענען זיי צו איר צוגעלאָפּן און איר געהאַלפּן אַריבערגיין פון בריקל צו בריקל. ביי מאַנכע האָבן זיך טרערן געשטעלט אין די אויגן און זיי האָבן דערביי שטיל געשעפטשעט: — אַזאַ אומגליק! ווי שיינ זי איז געווען, ווי די זון אין הימל און ווי פינצטער איז איר די וועלט. אַלע אין מאַלעס הויף און פון דער גאַס, באַקאַנטע און פרעמדע, איינוווינער און דורכגייער, האָבן אויסגעשטרעקט זייער אַרעם צו הילף בריינע־טויבען. זי, אַבער, האָט זיי אַלעמען צוגעטיילט מצוות!

חנה-ניטלם שטור איז גרענדז

דער וועג צום שול-הויף איז גאנצן פארשאטן מיט שניי. שוין דריי טעג ווי עס האלט אין איין שנייען. עס שנייט, און עס שנייט. שוין-זשע וועט נישט אויפהערן שנייען? מען קאן דאך פון די הייזער נישט ארויסגיין. דער שניי האט שוין באהאלטן אונטער זיך כמעט אלע הייזקעס אין שטעטל. עס איז אוממעגלעך אפילו אין בית-הכנסת צו גיין. חנה-גיטל גוססט און ברוקע דעם וואסער-טרעגערס יינגערע טאכטער גייט צו קינד. כל-זמן — ווי דער שניי גייט — ווייזט אויס, אז חנה-גיטל וויל נישט אַוועקגיין און עס וויל נישט קומען דאָס קינד פון ברוקען. רבונן-של-עולם! שטעל אָפּ דעם שניי! האָב רחמנות אויף חנה-גיטלען און אויף ברוקען, — האָט זיך געבעטן מיט אַ תחנונים-קול גרוניע די שמשטע, וואָס האָט מיט אַ שופלע אַוועק-געשאַרט דעם שניי פון לעבן בית-מדרש.

משה-יאָסל דער משמש איז, מיזאַל באַהיט און באַשירעמט ווערן, גע-לעגן אויף אַ היץ-קראַנקייט, האָט נישט געקענט רירן מיט קיין אבר, האָט אים גרוניע זיין ווייב פאַרביטן ביים אַוועקשאַרן דעם שניי. גרוניע איז אויך נישט געווען קיין גיבורטע, האָט געליטן אויף כלערליי חולאתן, אַלע גע-לענקען האָבן איר געשטאַכן און געבראַכן. דאָס ערגסטע איז געווען מיט איר קאַפּ-ווייטיק, ממש נישט אויסצוהאַלטן. פון די שטאַרקע קאַפּ-שמערצן האָט זי קיינמאַל נישט געקענט האַלטן אירע אויגן אָפּן. אָבער וואָס טוט מען דען נישט אויף צו מאַכן אַ וועג פאַר ייִדן זיי זאָלן קענען גיין אין בית-המדרש אַריין? מען קען דאָך נישט לאָזן אַ שטעטל מיט ייִדן דאַווענען ביחי-דות. דאָס געבעט צו גאָט דאַרף קומען בציבור; היינט ווי זעט מען נישט, אַז ייִדן זאָלן טרעפן אַ מנין ביים דאַווענען אין בית-מדרש, — האָט גרוניע צו זיך אַליין געטענהט.

אין דרויסן איז שטארק קאלט. דער פראסט נעמט אָדורך דורך און דורך די ביינער. גרוניע שטייט איינגעוויקלט אין אירע פאָשטשילעס, איינע אויף די אַנדערע און רוימט דעם שניי. חנה-גיטל גוססט און לאָזט נישט אַרויס קיין קרעכץ פון איר מויל, דאַנגלט זיך מיט אַ ביסל אַטעם, זי פילט ווי עס גייען איר אויס די לעצטע כוחות, ווי ביסלעכווייז שטאַרבן איר אָפּ די אברים, אָבער זי באַקלאַגט זיך נישט. פון איר פאַטער ר' זלמן ע"ה, האָט זי אַמאָל געהערט, אַז אַ מענטש רייניקט זיך אין זיינע יסורים, האָט זי געשוויגן און געטראַכט, אַז זי וועט שוין אַפּקומען אויף דער וועלט, בכדי אַ געלייטערטע צו קומען אויף יענער וועלט — אויף דער אמתער וועלט.

ברוכקע, וועמען די געבורט-ווייען האָבן געהאַלטן אין קלאַמערן, אין קוועטשעניש און אין דריקעניש די גאַנצע דריי טעג, האָט אויך נישט געשריען, נאָר געליטן יסורים און דערביי געטראַכט, אַז זי זאָל מיט אירע יסורים האָבן אַפּגעקומען פאַר איר קינד און אין דעם זכות זאָל דאָס קינד אויסוואַקסן אַ צדיק ביי יידן.

— אוי, חנה-גיטל, נעבער! אוי ברוכקע נעבער! אפשר ווען עס הערט אויף צו שנייען וואָלט איר ביידע שוין געהאַלפן געוואָרן, — האָט גרוניע גערעדט צו זיך אליין, מיט איר כוונה אָבער האָט זי זיך געווענדט צום רבנו-של-עולם, ער זאָל זיך מרחם זיין.

ווען גרוניע איז געגאַנגען צוריק אַהיים פון בית-מדרש מיט דער שניי-שופלע שופלע אונטערן אַרעם צו זיך אין קאַזע-געסל, זענען איר אַנטקעגנגעלאָפן מיט פאַרבראַכענע הענט חנה-גיטלס קינדער. זיי האָבן געקלאַגט און גע-יאַמערט אויף זייער מאַמעס טויט.

עס איז שוין צוגעפאַלן די נאַכט, ווען גרוניע איז מיט דער שניי-שופלע געגאַנגען אַהיים. דער הימל איז געווען בלוי און אויסגעשטערנט. אַ קליין ווייס וואַלקנאָדל, ווי אַ שעפּסעלע די גרויס, מיט אַ פאַר גרויע פלעקן האָט אַרומגערינגלט די לבנה אין אַ קרייז, אַזוי אַז זי האָט אויסגעזען ווי אַן אויג, וואָס קוקט אַרויס פון די ברעמען. דער שניי איז צוגעפאַלן צו דער ערד און האָט געגלאַנצט אונטערן פראַסט. די שטערן האָבן געפינקלט ווי בליץ-לאַמפּן. אַ קאלטער ווינט האָט זיך אין דער לופטן געטראָגן פון אַלטן בית-עלמין אין שטעטל אַריין, האָט געבויען די ביימער און געהויעט די צווייגן. פון ווייטן האָט גרוניע ווי געזען ווי עס פליען אַן צוויי טויבן; איינע אַ גרויע,

אן אלטע טויב, וואָס האָט מיט די פּליגל באַווויגן און די צווייטע אַ יונגע, ווייסניקע טייבעלע, ווי נאָר פון דער מוטערס שויס אַרויס. ביידע טויבן האָבן זיך אַוועקגעשטעלט אויף אַ צווייג פון אַ בויס, וואָס איז האַלב געטונג-קען אין שניי, געשטאַנען אויף יענער זייט פאַרקן פון בית-עלמין. דער צווייג האָט זיך געהוידעט פון ווינט און מיט אים ביידע טויבן. ביידע זענען געווען פאַרטאָן אין אַ שמועס, אפילו דער ווינט האָט זיי ניט געקענט צעשיידן. געשטאַנען זענען די טויבן איינע לעבן די אַנדערע, נאָר געקוקט האָבן זיי אין צוויי באַזונדערע ריכטונגען. די עלטערע, מיט די אויגן געווענדעט צום בית-עלמין און די יונגינקע טויב מיט די אייגעלעך געווענדט צום שטעטל. דאָס יונגינקע טייבעלע האָט זיך געריסן אַוועקצופלוצן, אָבער עס האָט אויסגעזען ווי די אלטע טויב פאַרהאַלט איר מיט דערציילן מעשיות. גרוניע האָט געכאַפט אַ קוק אויף ביידע טויבן און דערביי געטראַכט: נישט אַנדערש ווי די אלטע טויב דערציילט דער יונגער פון וואָנען זי קומט און זאָגט איר אַן ווי זיך אויפצופירן. די אלטע טויב, מסתמא, טראַגט די נשמה פון חנה-גיטלען, וואָס איז אַקאַרשט געשטאַרבן און דאָס יונגע טייבעלע זאָל טראַגן די נשמה פאַרן ניי-געבוירן קינד ביי ברוכקען. כאַטש גרוניע האָט באַדאַרפט גיין טאָן דאָס רעכט ביי חנה-גיטלען; זיך מטפל זיין מיט דער טהרה, האָט זי זיך אָבער נישט געאיילט, איז געשטאַנען און געקוקט פון ווייטן אויף ביידע טויבן און מיט אַנגעשפיצטע אויערן ווי זיך צוגעהערט צו זייער געשפרעך. די אלטע טויב — האָט גרוניע ביי זיך געטראַכט — האָט זיך שוין באַפרייט פון יאָד, פון זיין אין גוף פון מענטשן און כסדר פירן אַ מלחמה מיטן יצר-הרע, כסדר קעמפן מיט די גופישע תאוות; דאָס יונגע טייבעלע גייט דאָך ערשט אַריין אין שפּאַן פון יאָד. גרוניען האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי הערט ווי די גרויע טויב זאָגט צום ווייסניקען טייבעלע: איך קום איצט פון חנה-גיטלען, אַ צדקת געווען, האָט מיט דער אַרומיקער וועלט קיין מגע ומשא נישט געהאַט, האָט נאָר געלעבט אין גדר פון דער אייגענער משפּחה, האָט אַכטונג געגעבן אויף די קינדער און אויף זייער פּאַטער, האָט אַפּגעהיט יידישקייט, האָט קיינמאַל אין די ערגסטע צייטן דעם בטחון אין גאָטס הילף נישט פאַרלוירן. עס האָט זיך פשוט נישט געוואָלט פאַרלאָזן חנה-גיטלען און דערפאַר האָט זי, די נשמה, איבער דריי טעג געפירט אַ מלחמה מיטן מלאך המוות און נישט געוואָלט אַוועקגיין פון חנה-גיטלען. דאָס יונגע טייבעלע

— האָט גרוניע געקלערט — הערט זיך איין און איז מקנא דער עלטערער טויב, וואָס זי האָט זיך שוין באַפרייט פון גאַטס שליחות און זי דאַרף ערשט אָנהייבן, ווער ווייסט ווי זי וועט ארויסקריכן, ווער ווייסט וואָס פאַר אַ מענטש עס וועט דאָס אַרויסוואַקסן פון ברוכקעס, דעם וואָסער טרעגערס טאַכטערס קינד, וואָס פאַראַ תּאוות דאָס קינד וועט האָבן, וואָס פאַראַ מלחמות עס וועט נייטיק זיין צו פירן שולט צו זיין פון יצר-הרע, דערביי האָט גרוניע ווי געײַ וואַלט זיך אַריינמישן אין געשפרעך פון ביידע טויבן און אויפן קול אָנ-געהויבן צו רעדן; ברוכקע איז אַ פיינע ייִדישע טאַכטער, איר טאַטע דער וואָסער-טרעגער איז אַ פיינער ייִד, לעבט פון זיין ערלעכער פּראַצע, איז אַ שטילער מענטש און טשעפעט נישט קיין פליג אויף דער וואַנט. ברוכקע האָט חתונה געהאַט מיט אַ וואָסער-פירער, אויך אַ שטילער מענטש, פון קינדווייז אָן האָט אים דאָס לעבן אַזוי געדריקט, אַז דער יצר הרע האָט אים בכלל נישט פאַרטשעפעט. ברוכקע מיט איר מאַן היטן אָפּ גאַטס געבאַט אין זענען געטרייע דינער פון זיין ליבן נאַמען. קום, טייבעלע! קום! — האָט גרו-ניע געשרייען אויפן קול — ברוכקע האָט שוין קיין כוח נישט צו שרייען און צו וויינען, קום, טייבעלע און העלף אַ שווערע קימפעטאַרין געלעגן ווערן! וועגן חנה-גיטלען האָט גרוניע ניט באַדאַרפט דערציילן. די עלטערע טויב האָט וועגן איר אַ סך דערציילט. גרוניע האָט נאָר פאַרגעשטעלט ברוכ-קען פאַר דעם יונגן טייבעלע, וואָס האָט ערשט געדאַרפט אָנהייבן אַ לעבן. קינד און קייט האָבן חנה-גיטלען געקענט אין שטעטל און געווסט פון אירע מידות טובות, איר טויט איז פון אַלעמען באַדויערט געוואָרן. ביים אַפענעם קבר האָט דער דיין געהאַלטן אַ הספד און אויסגערעכנט די מעשים טובים און די צדקות פון חנה-גיטלען.

דריי זין האָט חנה-גיטל געהאַט צו איר מאַן הירש-לייבע דעם שוס-טער און די דריי זין האָט חנה-גיטל, די מאַמע, מדריך געווען לתורה ולמע-שים טובים. דער עיקר אָבער צו כבוד האָבן; געטריי און ערלעך צו האַלטן דעם טאַטן.

א שוסטער איז ניט געווען קיין גרויסער יחוס אין שטעטל. ווער האָט עס זיך אומגעקוקט אויף אַ שוסטער. אין בית-מדרש האָט מען דעם שוס-טער געלאָזט זיצן ביים האַנטפאַס, צוזאַמען מיט אַנדערע בעלי-מלאכות, טרעגער, וואָסער-פירער און בעטלער. הערש-לייבע דער שוסטער, כאַטש ער

יידישע מאמעס צום געדענקען

האָט געקענט לערנען אַ פּרק־משניות און זאָגן אַ יום־תהילים פאַרן עולם, האָט זיך אָבער מיט דעם נישט גרויס געהאַלטן, חס ושלום. איז געזעסן צו־זאַמען מיט אַלע אַנדערע שוסטער־יונגען און קיינמאַל זיי נישט געמאַכט צו פּילן, אַז זיי זענען עם־הארצים און ער איז אַ למדן.

קליין איז הערש־לייבע געווען, מען האָט אים קוים אַרויסגעזען פון זיינע בגדים, האָט ער זיך טאַקע נישט אָנגעזען אין בית־מדרש, קיינער האָט אויף אים קיין אַכט נישט געלייגט. דערפאַר אָבער האָט זיך הערש־לייבע שטאַרק אָנגעזען אין שטוב. חנה־גיטל, די עקרת־הבית און די אַם־הבנים, האָט שוין געזאָרגט דערפאַר, אַז אין שטוב זאָל לייבע זיך פּילן ווי אַ מלך, ווי איז אַ קעניגרייך. זי האָט איינגעפלאַנצט אין דער קינדער שטאַרקן גלויבן און גרויסן דרך־אראָף צו זייער פּאַטער. זיי האָבן צוגעהערט און געשלונגען יעדעס וואָרט וואָס איז געקומען פון טאַטנס מויל און דעם טאַטנס וואָרט איז געווען הייליק, חנה־גיטל האָט די קינדער דערצויגן צו כיבוד אב, געטריי און ערלעך צו האַלטן דעם טאַטן.

אַ ברייטע יידענע איז געווען חנה־גיטל, אַן אָנגעגאַסענע, נישט קיין געזונטע. די אונטערשטע ליפ איז שטענדיק ביי איר געווען געשוואַלן, רויט און צעפאַדערט, אויגן מאַטע, ווי פאַרלאַשן און טיף אַריין אין קאַפּ. זיי האָבן גאַרנישט פאַרלאַנגט און וועגן גאַרנישט נישט דערציילט. עס איז נישט געווען אין זיי קיין צופרידנקייט, אָבער אויך נישט קיין פאַרלאַנגען. עפעס אַ מין אָפהענטיקייט, אַ מין מרוצהדיקייט צו אַלץ, וואָס גאַט טוט. אויפן קאַפּ האָט חנה־גיטל געטראָגן עטלעכע טיכלעך: אַ ווייס טיכל מיט צוויי קניפן פאַר־בונדן אונטער דער גאַמבע, אויף דעם אַ באַרכן טיכל, פאַרבונדן אַהינטער און איבער דעם אַ גרעסער טיכל, וואָס האָט איר אויך פאַרשטעלט דאָס פנים. דעם גאַנצן לעבן האָט זי געדאַרפט מיטהעלפן הערש־לייבען אין דער חיונה און דער עיקר צו לערנען די קינדער, צו מאַכן זיי פאַר לייט, האָט געשפאַרט איר ביסן ברויט פון מויל, אַבי צו קאַנען שיקן די קינדער אין ישיבה.

ביים אָפּענעם קבר האָבן די דריי זין, בני־תורה, מוסמכים פון גרויסע ראשי־ישיבות געזאָגט קדיש מיט אַזאַ כוונה, אַז עולם האָט געפילט ווי חנה־גיתלס נשמה וואָלט געווען דערביי און זיך איינגעהערט יעדעס וואָרט, אַזוי

פּוּחַס שׂטײַנוואַקס

ווי די זיין האָבן זיך צוגעהערט צו יעדן וואָרט פון זייער טאַטן און עס הייליק
מקיים געווען.

אין זכות פון כיבוד אב, צו וואָס חנה-גיטל האָט מחנך געווען אירע
קינדער, האָט זי זוכה געווען, צו אַזעלכע קדישים, וועלכע האָבן נישט נאָר
גרויס געמאַכט גאַטס נאָמען, נאָר אויך דעם נאָמען פון זייער מאַמען —
האַט גערעדט דאָס שטעטל. אַלע האָבן זיך אין איר מתקנא געווען; זי האָט
טאַקע נישט געוויסט פון קיין לעבן, האָבן מענטשן צווישן זיך גערעדט, האָט
אַלץ געזאָרגט פאַר די קינדער, און פאַר זייער טאַטן, דערפאַר האָט איר דער
בורא-עולם אָפגעצאָלט מיט דריי זיילן פון תורה, וועלכע האָבן פאַר זייער
מאַמען באַזאָרגט אַ שטול אין גן-עדן.

בלומע, די בעקערין

— מאמע, דו האסט נאך היינט קיין ביסן אין מויל נישט געהאט, דער טאג איז שוין אריבער, און דו גייסט ארום שלינג און שלאנג, מיט א ניכ-טערנעם מאגן. אפילו די שלייפן נישט איבערגעקייט, ווייסט דען נישט מאמע, אז דיין נישט עסן פארשאפט דיר שפעטער קאפ-ווייטיק? וואס איז מאמע מיט דיר געשען? ווילסט זיך אפגעוויינען פון עסן? א מענטש לעבט טאקע נישט כדי צו עסן, אבער ער דארף עסן בכדי צו לעבן, פעלט נאך צרות אין שטוב? דער טאטע איז קראנק, קוים וואס מען הערט זיין אטעם, אלע טאג קומט דער דאקטער, גיט א טאפ דעם דופק און גייט אוועק. אויף זיין פנים זע איך, אז ער האט שוין אויפגעגעבן די האפענונג, משהלע איז גע-קומען פון חדר מיט א צעפלאמט פנים און קראמפן אין מאגן, ווער ווייסט וואס עס איז אים געשען? אפשר האט ער געגעסן עפעס, וואס האט אים פארשאט? איצט ווילסטו מאמע, נאך קראנק ווערן ווער וועט זיך מיט אונדו, קינדער, פארנעמען? מאמע! האב רחמנות אויף זיך, אויפן טאטן און אויף אונדו קינדער און עס עפעס. היינט איז שוין געווען צוויי מאל דער מילי-ציאנט, צוזאמען מיטן בוי-מייסטער פון פאוויאט, זיי האבן געמאסטן די בעלקעס און באטראכט דעם אויוון אין דער בעקעריי. זיי האבן זיך געפרעגט אויף דיר, מאמע, האב איך זיי געזאגט, אז דו ביסט נישטא אין דער היים, אז דו האסט יארצייט און ביסט געגאנגען אויפן גוטן ארט אויף קבר אבות. דער מיליציאנט האט געזאגט אז ער וועט אריינקומען אין אונט, דערווייל האט ער גענומען א צוויי לעבלעך ברויט, א בינטל בייגל, א פאר ציבל-פלעצלעך און איז אוועקגעגאנגען. ער האט געזאגט, אז ער וועט זיך שוין אפרעכענען מיט דיר! עס זענען דערביי געווען א פאר קונים, האבן זיי מיר געזאגט, אז אין שטאט גייען ארום קלאנגען, אז מען גרייט זיך צו פארמאכן

א פאר יידישע בעקערייען, עס איז זיי צו-גרויס אין די אויגן, וואָס יידן מאַכן שבת פון אַ געבעק ברויט, אָדער חלה, ווילן זיי, אַז יידן זאָלן קויפן חלילה ברויט ביי וויגאנאווסקין, דעם אַנטיסעמיט, וועמענס הינט עס לאָזן קיין איין ייד זיין שוועל נישט איבערטערעטן. מאַמע, עס עפעס, זאָל איך דיר עפעס צוגרייטן צום עסן, מאַמע?

אַזוי האָט נעכע-לאַה גערעדט צו דער מאַמען, ווען די לעצטע איז גע-
קומען פון גוטן אָרט, אַן אויסגעווייקטע אין טרערן, מיט רויטע אויגן, אַ
צעקנייטשט פנים, איינגעבויענע אַקסלען און איינגעדרייט אין דרייען.
בלומע, די מאַמע, האָט אַזוי שנעל דער טאַכטער נישט געענטפערט,
קוים ווי זי האָט דעם אָדעם געכאַפט, האָט קודם אַרונטערגענומען פון זיך
די שווערע פאַטשיילע, דאָס טיכל פון קאַפּ, די באַרענע שובע, דאָס פעלצן
וועסטל פון שעפּסענע שמוישלעך געמאַכט, האָט צורעכט געמאַכט אויפן קאַפּ
דאָס שייטל, איז אַריינגעגאַנגען אין קיד און געוואָשן די הענט און דאָס פנים,
און אַנשטאט צו רעדן, האָט זי גענומען אַ שטיקל אַלט-געבאַקענע חלה און
האָט איינגעווייקט אין אַביסל הייסע מילך, צונויפגעמישט מיט וואַסער און
האָט מיט דעם אויסגעבעט דעם מאַגן נאָך אַ טאַג נישט עסן.

קיין ציינער צו קייען האָט בלימע נישט געהאַט, זיי זענען ביי איר
אַרויסגעפאַלן ווען זי איז נאָך געווען יונג, האָט נאָך געאַרבעט אויף אַ שטעל
אַלס דינסטמיידל ביי יענעם. זי האָט געליטן אויף צינגא, אַ קראַנקייט,
גאָט זאָל אויסהיטן, וואָס קומט פון נישט דערעסן, פון פשוטן ליידן הונגער,
און וועגן הונגער האָט בלימע געהאַט צו דערציילן אַ מעשה; טאַמער האָט
עמעצער אין שטעטל פאַרגאַסן אַ טרער אויף אַן אַרעמער יתומה נעבעך, וואָס
האָט פאַרלוירן קינדווייז טאַטע-מאַמע און איז געבליבן אדם נאַקעט און
הונגעריק און מען איז געקומען צו בלימען מיט אַן אויסגעשטרעקטע האַנט
פאַרוויקלט אין אַ פאַטשיילעכל מיט דראַבנעם נאָך אַ נדבה, האָט בלימע,
ווי פאַרנומען זי זאָל נישט האָבן געווען אין דער בעקעריי מיט קונים, דער-
ציילט די מעשה פון איר אייגענעם ליידן הונגער.

— איך — האָט זי אויסגעשטעלט אַ פאַר אויגן און די ליפן האָבן ביי
איר אין די ווינקלען אַנגעהויבן צו שויען — האָב שוין איינמאַל פאַרזוכט
דעם טעם פון הונגער. חדשים-לאַנג האָב איך אין מיין מויל קיין שטיקל
ברויט נישט געהאַלטן, האָב קיין סקראַבינקע ברויט פאַר מיינע אויגן נישט

געזען, האָב בכלל נישט געוויסט וואָס ברויט איז, ווי עס זעט אויס, וועגן אַ פענעצל חלה איז שוין אָפּגערעדט; ווער האָט דען געוויסט פון אַזאַ נאָמען? איך האָב נאָר געהערט, אַז אין רייכע הייזער עסט מען חלה לכבוד שבת. ווען די מאַמע איז אָפּגעשטאַרבן, איז געבעך אַוועק פון דער וועלט גלייך נאָך דער קימפעט, האָט געקראָגן, מען זאָל באַהיט און באַשערימט ווערן, אַ בלוט־שטאַרץ און האָט אויסגעהויכט די נשמה, ביז מען האָט פאַרזעצט דאָס קישן און צונויפגעמאַכט די פאָר גילדן אויף צו קאַנען באַצאָלן דעם דאָק־טער, איז שוין נישט געווען צו וועמען צו רעדן, די מאַמע איז נישט געוואָרן, איך, אַ פיצעלע קינד, אַן עופּהלע, האָב זיך געהאַדעוועט ביי בריינע די סאָ־דאָוויצע, אַ ליכטיקן גן־עדן זאָל זי האָבן, געזאָגט האָט מען טאַקע אויף איר, אַז זי איז נאָך איר מאַן פאַרבליבן אַ רייכע אלמנה, וואָס האָט ער איר דען נישט איבערגעלאָזן, יודל־משה דער סאַדאָוויק? מוזמן געלט און סעדער און גערטנער, שטיבער און שפייכלערס, קאַפּצעס מיט וואַרזשוווע און קע־לערס מיט אויבס, אָבער קיין שטיקל ברויט אין שטוב אַריין איז צו איר נישט אַריינגעקומען, האָט מיך געקאַרמעט מיט אַביסל פאַלעווקע און פאָר זיך האָט זי געהאַט גענוג אַ צעריבענעם קאַרטאַפּל, פאַרברוינט מיט אַביסל ריישעכץ, אויך זי האָט קיין ציינער אין מויל נישט געהאַט, אַ מאָל אין אַ גאַווינע האָט בריינע אָפּגעבאַקן אַן אולניק, האָט אָנגערופן עטלעכע פאַר־פרוירענע קאַרטאַפּל אויף אַ ריבאייזן, באַשאַטן מיט אַ ביסל זאַלץ, אַריינגעלייגט אין אַ בלעכל, באַשמירט מיט אייל פון לייך־ווימען, די ווייכע פון אינעווייניק האָט זי אַליין געגעסן, האָט געקייט מיט אירע איינגעפאַלענע יאַסלעס, און די דאַרע, די האַרטע שטיקלעך פון די זייטן האָט זי פונאַב־דערגעטיילט צווישן אירע אייניקלעך וואָס זענען צו איר געקומען אין אַ יומא דפּגרא, ווי למשל חנוכה, צו גאַסט, מיר איז אויך אָנגעקומען אַ שטיקל האַרטע פון אולניק, אַזוי גרויס ווי אַ געלכל פון אַן איי, ברויט האָב איך געזען צום ערשטן מאָל ביי מאַטיע עליעס קינדער, ווינטער־צייט האָבן זיי דאָס ברויט געגעסן באַשמירט מיט שמאַלץ און גרויועניעס אַרומגעלייגט אין די זייטן; זומער צייט איז דאָס ברויט געווען באַשמירט מיט אַ שטיקעלע פוטער אָדער גאַר מיט פרישן צוואָרעך, דאָס מויל האָט געוואַסערט פון חשק, די קישקעס אין בוידן האָבן געזונגען זמירות פון הונגער, די אויגן זענען אַזש אַרויסגעקראַכן פון זייערע לעכער, כאַטש גיי און בעט, שטרעק־

אויס די האַנט נאָך אַ שטיקל, נאָך אַ ביס כאַטש. אָבער ווער וועט עס גיין טאָן אַזאַ זאַך? בעסער אויסגיין פון הונגער און נישט אויסשטרעקן די האַנט. האָב איך זיך געמוזט באַנוגענען מיט זען ברויט, אָבער נישט צו עסן קיין ברויט.

— בריינע, פאַרשטייט איר מיך — האָט בלימע ממשיך געווען איר דערציילונג — איז געווען אַ שטאַרק קאַרגע יידענע, האָט פיינט געהאַט אויסצוגעבן אַ קאַפיקע, איז אָפגעקומען מיט שיהי-פיה, טאַקע ממש מיט גאַרנישט. געהייסן האָט עס, אַז זי וויל נישט נאַכגעבן די שמד, עס הייסט: נישט טריף מאַכן דעם האַלדו מיט גוטע און געשמאַקע עסנס. זי פלעגט טענהן: צו וואָס באַדאַרף עס אַ מענטש אַ סך עסן און דערצו נאָך ווערן פעט און צוגרייטן פאַר די ווערים, אַז זיי זאָלן איבער הונדערט מיט צוואַנציק יאָר האָבן וואָס צו פרעסן? אַ מענטש לעבט דאָך נישט אייביק, וואָס מאַגערער מען איז, אַלץ איידעלער איז מען. דער איינציקער פאַרגעניגן וואָס אַ מענטש האָט פון עסן, איז די ברכה וואָס מען מאַכט. נו! — האָט בריינע צוגעשאַקלט מיט איר גאַמבע און געזאָגט, — נישקשה, דאָס ענטפערן צו דער צייט „אמך“ אויף אַ ברכה איז אויך אַ מצווה, און דאָס פאַרשאַפט אויך אַ סך פאַרגעניגן.

— אַזוי ווי בריינע האָט אַליין נישט געגעסן קיין ברויט, אַ רבותא, אַז זי האָט מיר נישט געגעבן קיין שטיקל ברויט. אירע אייגענע קינדער האָט זי געהאַדעוועט אויף באַבעלעך געבאַקן פון קאַרטאַפּל, פּאַלעווקע מיט פאַרשאַטענע קליסקעלעך, פאַרקנאַטן פון פאַשלעדנעם מעל, אַמאָל אַ ביסל מערן-צימעס געקאַכט פאַסטנע, אַן אַ שטיקל פעטס. נו, זענען אירע קינדער טאַקע אויסגעוואַקסן שטאַרקע גבורים, אויף מיינע און אויף אייערע שונאים געזאָגט געוואָרן; די טעכטער זעט איר דאָך, אַנגעגאַסענע, דיקע בייכער, מיט קושעליעוואַטע פיס, און די זין האָט מען דאָך אַפילו צו די סאַלדאַטן נישט געוואַלט נעמען. פאַניע קוואַס, ווי גיך ער האָט אויף זיי אַ קוק געטאָן האָט ער זיי גלייך אויסבראַקירט. מיט אַזעלכע זעלנער — האָט זיך דער וואַיענבער דאָקטער געחכמהעט — קען מען פליען אין דער לופטן, זיי וועגן נישט קיין סך, אָבער מען קאָן נישט גיין אין קיין מלחמה מיט קיינעם, אודאי קען מען מיט זיי נישט אייננעמען קיין מדינה. אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק זענען בריינעס קינדער, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן, קראַנק און פאַרויס גאַט ברוך-הוא און דערנאָך דער קליינער יאַנקעלע, דער פעלדשער, ראַ-

טעוועט זיי, מען האַלט זיי אין איין ראַטעווען, נאָך היינט אַפילו, אין מיטן טאָג, אין מיטן ביי דער נאַכט, שבת ביים דאַוונען, מען לויפט, מען שרייט, מען גייט איינרייסן דעם ארון-קודש, וואָס איז, וואָס האָט מיינט איר פאַ-סירט? עמעצער פון בריינעס קינדער איז פאַרביי; יאָקלען האָט געכאַפט דאָס האַרץ, אַדער שפּרינצען האָט אַ נעם געטון דער לעכער מיט אַ צושפּיל פון די גאַל-שטיינער, אַדער יענטלען האָבן אַנגעכאַפט די קראַמפּן אין מאַגן און מען הערט אירע געוואַלדן עד לב השמים, אַדער גאַר אויף אַ נאָווינע ברוכקע קען די אויגן נישט עפענען פון שטאַרקן קאַפּ-ווייטיק, און ביי שלמהקען האָט זיך אַזוי צעהילעכט דער געניץ אויפן קול, אַז ווען ער האָט אַ געניץ געטאַן ביי זיך אין שטוב ווי ער האָט געווינט, אַנטקעגן איבער דער באַד, האָט מען דעם קריי געהערט אין צווייטן עק שטאַט, לעבן וואַקאַל. גנענדל ווידער ליגט מער ווי זי גייט אַרום, זעט אויס געל ווי וואַקס, ווער ווייסט וואָס פאַראַ חולאתן זי טראַגט אין זיך? בונים ווייטער ליידיט אַלע זיינע יאָרן אויף טראַכאַמע, דערצו נעצט אים כסדר אַן אויער. איטקע, ווען איר זעט זי, גייט זי פאַרבונדן דעם קאַפּ מיט אַ האַנטוך און האַלט פליטשן צעשניטענע קאַרטאַפּל אויף די שלייפן און אויפן שטערן. ברוכל, דער לץ, וויצלט זיך און זאָגט, אַז בריינע וואַלט פון די פליטשן קאַרטאַפּל געהאַט גענוג אויף אַפצוקאַכן אַ מאַלצייט פאַרן גאַנצן געזינדל. איך אַליין האָב צו בריינען גאַרנישט חלילה, זי האָט דאָך מיר געהאַדעוועט, איך קען זיך חלילה נישט באַקלאַגן, אַז זי זאָל מיר האָבן געגעבן ערגער צו עסן, ווי זי האָט געגעבן אירע אייגענע קינדער. אַט אַזוי ווי איר זעט בין איך אויסגעוואַקסן און האָב חתונה געהאַט און אַליין געבראַכט קינדער אויף דער וועלט. זאָל אַזוי פעלן ביי מיינע אַלע גוטע פריינד אין די הייזער, ווי עס פעלט ביי מיר אין שטוב פון עסנוואַרג, געזונט זאָל נאָר אַזוי פעלן ווי עס פעלט וואָס צו עסן, זאָל אַזוי קומען אַ רפואה שלימה אויף מיין מאַן, ווי עס פעלט נישט קיין ברויט און חלה אין הויז.

בריינע, עליה השלום, האָט מיר אַ סך גוטס געטאַן, זאָל עס איר אַנט-קעגן קומען אין גן-עדן. ווער האָט זיך דען געוואַלט אויף מיר מרחם זיין? פאַרויס גאַט און דערנאָך בריינע זענען מיינע אויסלייזערס. איך געדענק ווי קיין שום יידישע בעל-הביתטע האָט מיר נישט געוואַלט צונעמען פאַר אַ דינסט, באַשר בכּוּ, מען האָט געזאָגט אויף מיר, אַז איך בין אַ קראַנקע,

וואָרעם ביי בריינען זענען אַלע קינדער שוואַכע, היינט וואָס זאָל עס די יתומה נעבעך זיין אָן אויסנאַם? דערצו האָט קיינער לאַנג וועגן מיר זיך ניט באַדאַרפט אַמפּערן, ווי נאָר מען האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן איז שוין געווען גענוג: די האָר אויפן קאָפּ זענען ביי מיר נישט געוואַקסן, און די וואָס זענען יאָ געוואַקסן, זענען באלד אַרויסגעפאַלן, האָבן זיך נישט געהאַט אין וואָס צו האַלטן אויפן קאָפּ, די וואַרצלען זענען געווען שוואַכע. דאָס פנים איז געווען אויסגעשאַטן מיט פאַרשידענע וויסיפקעס. מיין לינק אויג איז געווען שיקלדיק און איז שוין אַזוי, ווי איר זעט, פאַרבליבן, זינט איך בין אַרונטער-טערגעפאַלן ביי בריינען אין סאָד פון אַ בוים, ווען איך האָב אַרונטערגע-שאַקלט די באַרנעס, בין איך געבליבן מיט אַן אויסגעקרימט פנים, עס רעדט זיך נאָר אַזוי אויסגעקרימט — די דאַקטוירים און יאַנקעלע דער פעלדשער האָבן מיר געהאַט אַפּגעזאָגט דאָס לעבן. שפעטער, אַז גאָט האָט מיר גע-האַלפן און בין געקומען צוריק צו די כוחות, האָבן זיי שוין געזאָגט, אַז נאָר די גאַמבע האָט זיך אַביסל אויסגעדרייט אין אַ זייט, אָבער דאָס פנים איז פאַרבליבן גלייך. אין בין, ווי איר קוקט מיך היינט אָן, ניט קיין פעטע, היינט קענט איר זיך שוין פאַרשטעלן ווי מאַגער איך בין דאָן געווען. איר קאַנט זיך שוין פאַרשטעלן ווי אַזוי איך האָב דאָן אויסגעזען: די באַקן איינגעפאַלן, די אויגן אַרויס, די אויערן ווייס, די לעפלען טויט, נו, האָט טאַקע קיינער מיר נישט געוואַלט נעמען פאַר קיין דינסטמיידל, און צוריקגע-שמועסט, וואָס קען דען שוין אַזאַ דינסט-מיידל מ'שטיינס-געזאָגט טאָן פאַר אַ בעל-הביתטע? ראַמען און וואַשן נישט, קאָכן נישט, וואָרעם ווער וועט עס צולאָזן אַזאַ מיידל צום טעפל? אַפילו אויסשייערן און אויסוואַשן דאָס גע-שיר וועט מען דאָך נישט צולאָזן אַזאַ מיידל, און צו קיין קינדס וויגעלע וועט דאָך אויך קיינער נישט וועלן אַזאַ מיידל צולאָזן, וואָרעם יעדע מאַמע וועט מורא האָבן, טאַמער חלילה נעמט זיך דאָס קינד אָן פון מיר, פון מיינע ווי-סיפקעס, וועלכע מאַמע וועט עס וועלן ריזיקירן? נו! וואָס-זשע מיינט איר איז געווען? מען האָט טאַקע מיר נישט גענומען פאַר קיין דינסט-מיידל, קיינער אין שטאַט האָט מיר נישט געוואַלט, אַט קיינע פון די אַלע בעל-הביתטעס האָט מיר צו זיך אין שטוב נישט אַריינגעלאָזט. אַלע, אַט ווי איר זעט זיי, האָבן געהאַט אויף מיר רחמנות, האָבן מיט אַ שפיץ פאַרטון אַפּ-געווישט אַ טרער, אָבער זיין האָבן זיי מיר געהייסן, ביי בריינען, אַ ליכטיקן

יידישע מאַמעס צום געדענקען

גן-עדן זאל זי נאָר האָבן. זי האָט עס, גלייבט מיר, כשר פאַרדינט. ביי איר, די איינציקע, בין איך נישט געווען קיין בראק, זי האָט מיר געהאַלטן ווי אַ מאַמע. יאָ אַ שטיקל ברויט, נישט אַ שטיקל ברויט, איך בין ביי איר געווען ווי אַן אייגן קינד. זי האָט מיר געגעבן אַ דאָך איבערן קאַפּ, אַ ווינקל וווּ צו שלאָפן, אַ יאַקע צוצודעקן דאָס לייב. יאָ הונגעריק, נישט הונגעריק, ווען נישט בריינע, ווער וואָלט זיך דען אויף מיר אומגעקוקט? שפעטער ערשט האָט פריידעלע ר' בנימינס מיך אַריינגענומען צו זיך אין הויז און געהאַלטן אַלס דינסט-מיידל. אין וואָס מיינט איר איז באַשטאַנען מיין אַרבעט? צו דער קיך האָט זי מיך אויך נישט צוגעלאָזן, דערפאַר אָבער האָט זי מיך צוגעלאָזט צום אויוון, אויך נישט צום באַקאויוון, וווּ מען באַקט טאַרטן, די זיסע זאַכן, און וווּ מען בראָט די פעטע גענדזלעך, איך האָב נישט געקענט נישט באַקן און נישט בראָטן; ביי בריינע דער סאַדאוויצע האָב איך נישט געהאַט קיין געלעגנהייט זיך אויסצולערנען קאַכן, באַקן און בראָטן, זי אַליין האָט קיין פאַטראַוועס נישט געקאַכט, קיין פעטע אינדיקעס אָדער קאַטשקעס נישט געבראַטן און קיין לעקאַך נישט געבאַקן. איז מיין אַרבעט באַשטאַנען אין הייצן די קאַפלענע אויוונס, יעדן פרייטיק האָב איך געדאַרפט אַריינטראָגן ברעמיס האַלץ פון שטאַל אין שטוב אַריין, עטלעכע קיישלעך שטיין-קוילן און איינהייצן די אויוונס ס'זאל זיין וואַרעם אין די חדרים. דערנאָך האָב איך גערוימט די שטוב. אין די מאַרק-טעג בין איך אויך געשטאַנען אין אייזן-געשעפט און נישט אַראַפּגעלאָזט קיין אויג פון קיינעם און אַכטונג געגעבן, אַז קיינער זאל נישט אַוועקציען אַ שטיקל אייזן, אַ ביסל טשוועקעס אַריינ-לייגן אין קעשענע. צו דעם האָב איך זיך גראָד יאָ אויסגעטויגט.

— איצט וועט איר שוין פאַרשטיין וואָס עס האָט אין מיין לעבן באַדייט הונגערי? — האָט בלומע פאַרענדיקט דערציילן איר געשיכטע און דערביי געגעבן אַ בכבודיקע נדבה, טאַקע מיט דער ברייטער האַנט, ווי די גרעסטע שטאַט-גבירטע.

נאָכן דערציילן, האָט בלומע פרייער אַפּגעאַטעמט, זי האָט זיך אַראַפּ-געערעדט פון האַרצן און געפילט ווי אַ שווערער שטיין וואָלט אַרונטערגע-נימען געוואָרן פון איר. זי האָט דאָן זיך גענומען צו דער אַרבעט, אָדער זי האָט געענטפערט קונים, וואָס זענען געקומען קויפן ברויט אָדער אַנדערע געבעקסן, אָדער זי איז אַריינגעגאַנגען אין דער בעקעריי און זיך אַוועקגע-

שטעלט ביי אַ טייג און אויסגעקנאטן חלה, אָדער האָט פאַרראַשטשיניעט אַ געבעק ברויט, אָדער זי האָט גאַר אַנגעטראָגן האַלץ און אַריינגעלייגט אין אויוון אַריין, עס זאָל פּרײַער דורכגענומען ווערן מיט אַ וואַרעמער פאַרע און זיין גרייט שפּעטער איינצוהייצן. שטייענדיק אַזוי ביי דער אַרבעט האָט בלומע נאָכגעטראַכט אין קאַפּ וואָס זי האָט דערציילט און פּרובירט נאָכ-קאַנטראַלירן צו זי האָט עפּעס נישט פאַרפעלט צו דערציילן.

שבת, נאָכן דאַוונען, ווען די ווייבער זענען געקומען אָפּנעמען די טשאַלנטער אין בעקעריי, האָט בלומע אַלעמען געוואונטשן זיי זאָלן מיט אַ גוטן אָפּטייט עסן דעם קוגל און הנאה האָבן פון שבת, דערביי נישט פאַר-פעלט צו זאָגן יעדער יעדע און איר ווינטשן, אַז ביי איר אין הויז זאָל מען נישט וויסן קיינמאָל פון קיין הונגער, אַז עס זאָל זיין פון כּל־טובּ צו עסן און צו דער זעט.

בלומע די בעקערן האָט שטאַרק אָפּגעהיט די מצווה פון חלה-נעמען. זי האָט געקענט אַלע דינים פון חלה-נעמען. ווי גיך ביי איר איז אַ קינד אונטערגעוואַקסן, האָט זי פון די ערשטע מצוות אויסגעלערנט צו נעמען חלה, איר איז גאַנץ באַזונדערס געווען נאָענט צום האַרצן די מצווה פון נעמען חלה. ווען זי איז נאָך געווען אַ דינסט־מיידל און דאַנערשטיק אויף דער נאַכט געשטאַנען איבער אַ דייזשע ברויט, אָדער חלה און האָט געקנאַטן, אַזש דאָס שווייס איז איר גערונען איבערן שטערן אַריבער, פּלעגט צוקור־מען די בעל־הביתטע און אַראָפּנעמען אַ שטיקל טייג ווי אַן איי די גרויס און מאַכן די ברכה: להפּריש חלה. דאָן האָט זי ביי זיך אַזוי געטראַכט: ס'טייטש, היתכן? זי קנעט, זי אַרבעט, פון איר גיסט זיך דער שווייס, און די מצווה פון חלה-נעמען האָט גאַר די בעל־הביתטע? זי מאַכט די ברכה? וואָלט כּאָטש עמעצער פון די בעל־הביתטעס געגעבן אַ געלעגנהייט נהנה צו זיין פון דער מצווה פון חלה-נעמען, וואָרעם בריינע האָט איר נאָך גע-לערנט, אַז דער דין איז, אַז אַ דינסט־מיידל ווען זי קנעט דאָס טייג מעג זי אַליין נעמען חלה און מאַכן די ברכה. דער דין זאָגט אויך, אַז יעדער בעל־הביתטע, מעג הייסן וועמען זי וויל נעמען חלה פון איר טייג און מאַכן די ברכה. תמיד האָט איר גענאָגט אַ בענקשאַפט צו דער מצווה פון חלה-נעמען, זי האָט עס באַטראַכט ווי אַ סגולה קעגן הונגער. פון אירע טרויערן ווען זי איז עלנט געווען, אַליין, אַן טאַטע־מאַמע, געאַרבעט אין פרעמדע הייזער

יידישע מאַמעס צום געדענקען

און געווען אַנגעוויזן אויף יענעמס עסן, האָט זי אויך באַהאַלטן דעם חלום, אַז ווען זי וועט דערלעבן די צייט און ווערן אַ בעל־הביתטע פאַר זיך, וועט האָבן אַן אייגענעם טיש, וועט זי גיבן מענטשן צו עסן צו דער זעט, און ווען גאָט וועט זי באַגליקן און זי וועט אַליין קענען באַקן, וועט זי אַכטונג געבן צוצוטיילן די מצווה פון חלה־נעמען צו די אַלע וואָס האָבן געבעך אַליין נישט די געלעגענהייט דערצו. בלומע האָט אָפּגעהיטן די ווייבער וועלכע האָבן אַליין נישט געבאַקן קיין חלה און ברויט און זיי אַריינגערופן צו זיך אין דער בעקעריי און מכבד געווען מיט דער מצווה פון חלה־נעמען און אויפן קול נאַכגעזאָגט „אמן“ נאָך יעדער ברכה. בלומע האָט אַזוי מאַרקירט, אַז זי האָט געקנאַטן וואָס מער טייגן, מיט דער כוונה, אַז עס זאָל זיין פון וואָס מער צו נעמען חלה, ווי דער דין איז, אַז פון יעדן שטיק טייג געמאַכט פון מער ווי פון צוויי און אַ האַלבע קוואַרט מעל דאַרף מען נעמען חלה. אין שטעטל האָט בלומע די בעקעריין געהאַט אַ שם, אַז זי היט אָפּ ביידע מצוות: די פון חלה־נעמען און נישט ווייניקער די פון חלה־געבן.

דייצע, די פישערקע

דריי ווייבער מיטן נאָמען רייצע האָבן געלעבט אין שטעטל אויף דער זעלבער גאָס, אין שכנות איינע פון דער אַנדערער. אַלע דריי זענען געווען כמעט פון זעלבן עלטער. כ'ווייס, אפשר גערוקט אויף אַ יאָר; איינע אַ יאָר יינגער און די צווייטע מיט אַ יאָר עלטער. אַלע דריי הויך-געוויקסיק, מיט שמאַלע פלייצעס, מיט קופקעס אויף די קעפּ און מיט ברייט-צעקניטשטע שטערנס, וואָס האָבן פון אונטער די קופקעס אַרויסגעקוקט. אין שטעטל האָט מען געזאָגט, אַז אַלע דריי רייצעס זענען פון דער השגחה באַשאַנקען געוואָרן מיט איין און דעמזעלבן מזל, און דאָס איז: מזל אביון — דאָס מזל פון אַן אַרעמאָן.

אין זומער-צייט, ווען די טירן און פענצטער פון די הייזער זענען אָפּן, ס'זאָל אַריינגיין אַ ביסל לופט און פליגן זאָלן האָבן דורך וואַנען אַרויסצוגיין, פלעגט גאַנץ אָפט פאַסירן, אַז איין רייצע האָט געענטפערט אַנשטאט אַ צווייטער. ווען יאָנקל, למשל, האָט גערופן זיין ווייב רייצע, האָט געענטפערט רייצע קיוועס, אָדער רייצע לייזער-עשעס.

אַלע דריי רייצעס האָבן זיך מיט עפעס באַשעפטיקט, האָבן געהאַט אַ פרנסה משלה; איינע האָט געהאַנדלט מיט פיש און מען האָט זי דערפאַר גערופן: רייצע די פישערקע; די צווייטע האָט געשטריקט זאָקן און מען האָט זי אַזוי גערופן: רייצע די זאָקן-שטריקערין און די דריטע האָט געהאַט פאַר אַ פרנסה דאָס פליקן פעדערן, איז זי געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען, רייצע די פליקערין, הכלל, בקיצור הדבר, מען זאָל זי נישט צונויפמישן מיט די נעמען, האָט מען יעדער פון די דריי רייצעס גערופן ביים צונאַמען, אַנשטאט רייצע האָט מען איינע גערופן: פישערקע, די צווייטע — פליקערין און די דריטע — שטריקערין.

רייצע די פישערקע איז געשטאנען אַ גאַנצע וואָך, פון זונטיק אינ-
דערפרי ביז פרייטיק-פאַרנאַכט און פאַרקויפט פיש. איר שטעל האָט זי
געהאַט אויפן נייעם מאַרק, וווּ מען האָט פאַרקויפט מילכיגס און גרינוואַרג.
אַנטקעגנאיבער דוואַשע דער לעדער-קרעמערקע זענען געשטאַנען אויסגע-
שטעלט אויף אַ ברייטער באַנק באַליעס מיט וואַסער און אין וואַסער זענען
אַרומגעשווומען פיש.

— קויפט פיש, ווייבער! מענטשן, קויפט און עסט פיש, וועט איר
פאַרשפאַרן עסן זיך אַליין! — מיט די ווערטער פלעגט רייצע אויסרופן איר
סחורה. זונטיק האָט זי נאָך פאַרקויפט די רעשטלעך פיש, וואָס זענען איר
פאַרבליבן פון פרייטיק און מאַנטיק האָט זי שוין געהאַט פרישע סחורה,
לעבעדיקע קאַרפן, העכט, שליען און קליינע פישלעך, וואָס זענען אַרומ-
געשווומען אין די באַליעס. די קליינע פישלעך האָבן געדינט פאַר צוויי
צוועקן: מאַכע ווייבער האָבן זיי געקויפט פאַר פיש אויף שבת און אינמיטן
דער וואָך צו קאַכן אין מילכיק, די רייכערע ווייבער האָבן די קליינע פיש-
לעך גענוצט אויף צוצוואַרפן אין קאַכן צו די קאַרפן אָדער שליענעס, ס'זאָל
זיין באַטעמטער.

צו די רייכע שטעטל-באַלעבאַסטעס, די וואָס האָבן געפירט גרע-
סערע קיכן, אַ ברייט באַלעבאַטישקייט און האָבן געהאַט אַ גרויס הויז-
געזינד צו באַשפייזן, ווי למשל: צו שיינדעלע ר' פנחסלס, צו באַשע רחל-
לאהס, צו איטע דוד-נחמנס, צו סערקע משה מלכהס, צו בריינדעלע הערש-
ליזערס און נאָך אַזעלכע פון דעם גלייכן, האָט רייצע די שבתדיקע פיש
אַוועקגעטראָגן נאָך מיטוואַך אויף דער נאַכט, אָדער דאָנערשטיק גאַנץ פרי.
רייצע האָט שוין געוואָסן אויף אויסנווייניק וואָס פאַראַ פיש יעדע באַלע-
באַסטע קאַכט אויף שבת. מיט אַ פריילעכער מינע איז זי מיטן רעכטן פוס
איבערגעטראָטן די שוועל און מיט אַ ברייטן „גוט-מאַרגן“, אָדער „גוטן-
אַונט“ געזאָגט: באַלעבאַסטעשי, כ'האַב אייך געברענגט אייערע פיש לכבוד
שבת, איר זאָלט זיי עסן מיט הנאה און געזונטערהייט זאָלט איר אין זיי
דערפילן דעם זיסן טעם פון שבת.

אין אַ קוישל אויף די הענט געטראָגן, האָט זי אין פאַפיר און גאַזעטן
געהאַט איינגעוויקלט די חלקים פיש און זיי פונאַנדערגעטראָגן צו די באַ-
לעבאַסטעס. נישט איינמאַל האָט פאַסירט, אַז איין באַלעבאַסטע האָט געוואָלט

א קוק טון אויפן חלק פיש, וואָס רייצע האָט צוגעגרייט פאַר אַן אַנדער באַ-
 לעבאַסטע. רייצען קען מען טאַקע געטרויען. זי וועט אַלעמען טאַקע געבן
 די זעלבע סחורה, נאָר פּונדעסטוועגן, אַ מענטש איז דאָך נישט קיין מלאַך
 און אַפילו רייצע, די ערלעכע יידענע, האָט דאָך אויך נישט אויסגעטראָגן אַלע
 פיש אין איין מאָס. טרעפט, אַז איין פישל איז קלענער און אַן אַנדערס איז
 גרעסער; אַ גרעסער פישל וועגט טאַקע מער און באַטרעפט אַ גרעסערן מקה,
 אָבער וועמען גייט עס אין מקה, אַ גרעסער פישל קומט אַן לייכטער
 אויסצוהוילן און אַנצופילן און דער עיקר, עס זענען דאָך דאָ מערערע
 חלקים. רייצע האָט נישט גערן געוויזן איין באַלעבאַסטע די פיש פון אַ
 צווייטער; צו וואָס ווייזן, זאָל זיך יעדער עסן געזונטערהייט זיין חלק, אָבער
 אַז אימיצער האָט זיך איינגעקשנט און דווקא געוואָלט זען, האָט זי נישט
 געהאַט קיין ברירה און געוויזן. פלעגט אַפּטמאַל פאַסירן, אַז נאָכן ווייזן, איז
 עמעצן געפעלן געוואָרן דעם צווייטנס חלק. מילא, האָט זיך רייצע נישט
 איינגעריסן מיט קיינעם און געגעבן יעדן וואָס זי האָט געוואָלט. לכּבוד
 שבת איז דאָך נישט שייך, מען דאַרף אַלעמען צוליב טאָן און רייצע איז
 מיט אַלעמען אויסגעקומען.

שווערער איז געווען אויסצוקומען מיט די קויפערקעס ביי די באַליעס.
 פאַר איינע איז איין פישל געווען צו-גרויס און פאַר דער צווייטער צו קליין.
 ס'האַט זיך געטאַן אַ לעבעדיקע וועלט, אָבער פּונדעסטוועגן האָט זיך רייצע
 חלילה מיט קיינעם פון אירע קונאים נישט צעווערטלט. זי האָט געהאַט גע-
 דולד, האָט געדויערט נאָך אַ מינוט ביז אַ קונה האָט זיך אויסגעקליבן די
 פיש. שבת — פלעגט רייצע זאָגן — איז דאָך געגליכן צו אַ כלה, אין קבלת-
 שבת זאָגט מען דאָך טאַקע: לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה; נו,
 דאַרפן די פיש אויך גיין אַנטקעגן דער כלה; און בעת רייצע האָט געקוקט
 אויף די פיש, וואָס זענען געשווימען אין די באַליעס, האָט זיך איר אויסגע-
 וויזן ווי יעדער פיש וואָלט פריציש אַנטקעגנגעשווומען דער כלה-שבת. אין
 די הייליקע ספרים ווערט געשריבן — פלעגט רייצע דערציילן אירע קונים,
 אַז אַזוי ווי מיר גייען אַנטקעגן דעם שבת, אַזוי גייט דער שבת אונדז אַלעמען
 אַנטקעגן. דער שבת מאַכט אויך אַלעמען גלייך: דעם עושר מיטן אַרעמאָן;
 דעם האַר מיטן קנעכט, דער קנעכט ווערט אין טאָג פון הייליקן שבת פריי
 פון זיין האַר, ווייל אַלע זענען דאָך קינדער פון איין פאַטער אין הימל. דער-

ביי פלעגט זיך רייצע גיבן אַ כאַפּ, — און די וואָס האָבן נישט פאַר וואָס צו מאַכן שבת זענען אויך גלייך? אין דער מחשבה האָט זי אַ שפּאַציר געטאָן איבער די אַרעמע געסלעך פון שטעטל, איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און געזען די אַרעמקייט, די נויט, געזען די אַרעמעלייט, וואָס האָבן נישט פאַר וואָס שבת צו מאַכן, אַפּגערעדט שוין פון קויפּן פיש אויף שבת. נישקשה — האָט רייצע אין דער מחשבה אַנגענומען אַ פעסטן באַשלוס — פּריער גאָט דערנאָך איך וועל זיי שוין באַזאָרגן מיט פיש לכבוד שבת און דאָס איבעריקע זאָל זיי טאַקע דער בורא-עולם געבן דורך אַנדערע.

פּרייטיק פּאַרנאַכט, ווען מען איז געגאַנגען מקבל-שבת זיין אין בית-מדרש אַרײַן, האָט רייצע אַנגעזאָגט איר ישראל-יאַנקלעך ער זאָל למען-השם נישט אהיימקומען אָן אַן אורח, און טאַמער וועט ער ברענגען צוויי וועט זי אים נישט אַרויסוואַרפּן, ווייל זי האָט אַנגעגרייט גענוג עסן אויף שבת. דערביי האָט זי צוגעוואונטשן ישראל-יאַנקלעך, אַז גאָט זאָל אים צושיקן אָן אורח אַ פּאַרשטעלטן אליהו-הנביא. אַט פון דעם מין אורחים, וואָס ווערט דערציילט וועגן רבי אליעזר, דעם פּאַטער פון בעל שם טוב ז"ל, צו וועמען אליהו-הנביא איז געקומען אין אַ פּרייטיק-צורנאַכטס אַלס אורח און האָט אים געבענטשט, אַז ער זאָל זוכה זיין צו אַ זון, וואָס וועט זיין אַ ליכט פאַרן יידישן פּאָלק, אַ וועגווייזער פאַר יידן. הערסט, ישראל-יאַנקל — האָט רייצע געזאָגט — זאָלסט זיך נישט דאַוועגן אַוועקצוגיין פון בית-מדרש אָן אַן אורח.

פון איבער די פּאַרהענגלעך פון דער ווייבערישער שול האָט רייצע געקוקט נאָכן דאַוונען צו דער טיר פון אַרויסגאַנג פון בית-מדרש און אַכטונג געגעבן, צי ישראל-יאַנקל גייט נישט אַמאָל אַליין אַהיים פון קבלת-שבת. נישט אַלעמאָל איז געווען לייכט צו געפינען אַן אורח אין שטעטל. קיין סך גבירים זענען טאַקע נישט געווען, אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט אַהיימ-גיין פּרייטיק-צורנאַכטס נאָך מעריב אָן אַן אורח. יידן אין בית-המדרש, אַרעם און רייך, האָבן נאָכן דאַוונען זיך געאַיילט צום אַרויסגאַנג צו זיין פון די ערשטע אויפצונעמען אָן אורח. ישראל-יאַנקל איז נישט געווען פון די זריי-זים. ער איז געגאַנגען פּאַמעלעך. רייצע האָט אויף אים געזאָגט, אַז ער האָט צעלעכערטע עלנבויוגנס און ער קען זיך אין זיי נישט אַנשפּאַרן און קיינעם נישט שפּאַרן. איידער ער האָט זיך גערירט איז שוין אין בית-מדרש נישט געווען קיין אורח. רייצע האָט זיך גענומען שטאַרק צום האַרצן, אויב איר

יידישע מאַמעס צום געדענקען

ישראל-יאַנקל איז געקומען אליין אָן אַן אורח. אום שבת האָט זי אים נישט געוואָלט ערגערן און אויסרעדן, בכדי אים חלילה נישט צעשטערן דעם עונג-שבת. אָבער גלייך נאָך הַבדלה האָט זי אים שוין יאָ אויסגערעדט: ס'טייטש? היתכן? ווי קומט מען עס אַהיים אָן אַן אורח? צו וואָס האָרעוועט מען אַ גאַנצע וואָך, אויב נישט צו קענען אום שבת ביים טיש האָבן איינעם אָדער צוויי פון די נע-וונדניקעס, וואָס גייען איבער דער וועלט, זיי זאָלן זיצן ביי איר טיש, זאָלן עסן און זינגען זמירות צוזאַמען, מען זאָל בענטשן מיט מזומן און לויבן גאָט צוזאַמען?

רייצע האָט מיט ישראל-יאַנקלען געהאַט אַ בן-יחיד, אויסגעוויינט און אויסגעבעטלט ביים בורא-עולם. האָט זי געוואָלט, אַז איר בן-יחידל זאָל אויסוואַקסן אַ צדיק, די וועלט זאָל זיך מיט אים גרויסן, ער זאָל זיין אַ מאור לישראל ווי דער בעל-שם-טוב איז געווען. היינט ווער קען געבן די ברכה פון גאָט פאַר אַזאָ זון אויב נישט אַן אַרעמאַן, איינער פון די אַרעמעלייט. וואָס וואַרטן ביי דער טיר פון בית-מדרש פרייטיק צו נאַכטס און שבת אינדערפרי מען זאָל זיי נעמען פאַר אורחים. אין דער אמתן זענען זיי דאָך אליהו הנביאס געשטאַלטן.

רייצע האָט נישט געלעבט פאַר זיך בלויז. דאָס גאַנצע שטעטל איז מיט איר געווען פול און פול מיט אירע פיש. וועמען האָט זי דען נישט אינ-זינען געהאַט? זי איז דאָך צו אַלעמען געווען אַ מאַמע: צו די ישיבה-בחורים, צו אַן אַרעמער קימפעטאַרין, צו אַ יתומה, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ס'האָבן דען געפעלט אין שטעטל אַרעמע און עלנטע, וואָס האָבן זיך געניי-טיקט אין אַ ביסל וואַרעמקייט, אין אַ גוט וואַרט? רייצע האָט איבער אַלעמען אויסגעשפרייט איר מוטערלעכקייט.

אין דעם טאָג פון שבת האָט זיך רייצע פון אַלע דריי סעודות ספעציעל געפילט יום-טובדיק צו שלוש-סעודות. אויב אין די ערשטע צוויי מאַלצייטן, ווי פרייטיק-צו-נאַכטס און שבת-אינדערפרי, האָבן אויפן טיש געקיניגט און אויסגעשפרייט זייערע טעמים סיי בשר און סיי דגים, איז צו שלום-סעודות דער מלך געווען נאָר דגים און דערצו האָט מען דאָך די סעודה געגעסן אין בית-מדרש, בעת מען האָט געזאַגט תורה און געזונגען זמירות בציבור. עס איז אין דער צייט פון בין-השמשות, ווען דאָס געמיט איז אין אַ געהויבענער שטימונג, ווען מען שוועבט במרומים, דאָס האַרץ איז פול מיט פייער פון

פנחס שטיינזאקס

גלויבן, מיט אמונה וואָס וואָרצלט אין דער קדושה פון שבת, בעת מען דער-
פילט אַן אַנדער גייסט, וואָס קומט פון אַן אַנדער וועלט, פון אַ וועלט פון
וויזיע; אַט דער שלום-סעודות, פון וועלכן יידן ווילן גאַרנישט אַוועקגיין, ווייל
מען וויל זיך נישט געזעגענען מיטן שבת.

רייצע האָט הנאה געהאַט צו קוקן פון איר ווייבערישער שול אין בית-
מדרש אַריין צו די ברייטע און לאַנגע טישן, ביי וועלכע יידן און איר ישראל-
יאַנקל זיצן, זענען טועם פון די פיש, זאַגן תורה און זינגען זמירות, אין די
אַלע יידן האָט רייצע געזען אליהו הנביא, פון וועלכע זי האָט דערוואָרט אַ
ברכה, אַז איר בן-יחיד זאַל אויסוואַקסן אַ צדיק בישראל!

ראַכע־לאַח, די מילכיִקערין

מיט צוויי קאנען מילך אין ביידע הענט, און אַ מעסט־קוואַרטירל אָנ־געבונדן אין פאַרטעד, האָט ראַכע־לאַה געמאַסטן יעדן טאָג, חוץ שבת, דאָס שטעטל און איז געגאַנגען פון הויז צו הויז. ווינטער־צייט — איין מאָל אַ טאָג און זומער — צוויי מאָל דורכן טאָג; אינדערפרי, כעלות הבוקר, ווי נאָר מען האָט אויסגעמאַלקן די קי, און דאָס זעלבע פאַרנאַכט, נאָך דעם ווי די בהמות קערן זיך אום נאָך שקיעה צוריק פון פעלד, אויסגעפאַשעטע, זאַטע, מעלה־גיררהדיקע, מיט פולע אייטערס מילך, וואָס שפּאַרן אַרונטער ביז דער ערד צו.

ראַכע־לאַה טראָגט אַרום מילך אין שטעטל: צו גבירים, אין די רייכע הייזער, וווּ מען פאַרוויסט די געשמאַקע קאַווע מיט פעטע מילך און מען בעט אויס דעם מאָגן מיט אַ מילך־פעלצל, און זי טראָגט אויך מילך אין אַרעמע הייזער, וווּ עס האַדעווען זיך קינדער, וווּ מען פאַרוויסט דאָס וואַ־סער מיט אַ ביסל מילך אויף באַוואַרקע, אַדער ציקאַריע.

אין די רייכערע הייזער, ווי למשל, ביי ר' שמואל נגיד, ביי ר' זכריה פאַפיעראַשניק, ביי אברהמעלע יונהס און ביי ברוך־לייב דעם טאַנדייטניק, ביי בונם דעם פעלן־מאַכער און ביי הערש־יאָקל דעם האַלצהענדלער, האָט ראַכע־לאַה אויך אַריינגעטראָגן מילכיקע פראָדוקטן, ווי: פוטער, אַליין אויס־געשלאָגן פון פרישע סמעטענע ביי איר אין דער קאַדישקע, זויער־מילך, וואָס זי האָט אַליין איינגעשטעלט אין ערדענע שיסלען אַדער קריגלעך, ווייסע קעז און צוואַרעך. מאַרק־טעג פלעגט ראַכע־לאַה אויך איינקויפן ביי די ערליים פרישע אייער, האַניק און ברענגען די באַלעבאַסטעס צו טראָגן אַהיים אין די הייזער אַריין.

די אַרעמע האָבן בײַ ראַכע-לאַהן גאַר גענומען דאָס ביסל מילך. זײ האָבן געדאַנקט גאַט, אַז זײ האָבן געקענט סוף וואָך באַצאלן דערפאַר. ראַכע-לאַהס מילך איז געווען כּשר. זי איז אַליין געשטאַנען ביים מעלקן די בהמות און האָט אַכטונג געגעבן, אַז די מילך זאָל פון דער בהמה אַרײַנ-געמאַלקן ווערן גלייך אין אירע כלים אַרײַן. די מילך זאָל חלילה וחס נישט אַנרירן די דנאָ פון קיין גוײַשע טריפהנע כלים.

אין שערזשענע מעשטלעך מיט גומי בײַ די זײַטן, אין אַ ציצן-קליידל אין זומער און אין אַ באַרכנס — אין ווינטער, אין אַ פּוטערנעם האַלבן קאַפּטאַניק אין ווינטער און אין אַ בלוזקע בלוין אין זומער, מיט אַ דערע אויפן קאַפּ און מיט האַלבע הענטשקעס, וואָס האָבן געלאָזט די פינגער באַקעט און צוגעדעקט בלוין די פּלאַכן פון די הענט, — האָט זיך ראַכע-לאַה געטראָגן איבערן שטעטל ווי אַ ווינט. מיט אַ לייכטן טראָט איז זי שנעל געלאָפּן פון הויז צו הויז, בכדי חלילה נישט צו פאַרשפּעטיקן מיטן ביסל מילך, סײַ צו אַרעם און סײַ רײַך. חוץ די קאַנען מילך האָט ראַכע-לאַה קיין אַנדער משא אויף זיך נישט געהאַט. אַליין איז זי געווען פון מיטעלן וווקס, אַ מאַגערע, אַן אויסגעדאַרטע, ווי אַן אויסגעהאַקט פיש-ברעטל די דיק, הײַט און בײַנער, חלילה נישט קיין שוואַכע, ראַכע-לאַה איז אין איר לעבן נישט קראַנק געווען, האָט אויסגעזען אַ סך יינגער ווי אירע אמתע יאַרן, אַ גע-זונטע הײַט אויפן פנים, מיט פינקלדיקע אויגן, וואָס האָבן נישט גערוט ווי דער סמבטיון און האָבן זיך מיט אומרו כּסדר באַווויגן פון ווינקל צו ווינקל. אויגן, וואָס האָבן אַלץ געזען און אַלעמען דערקענט. ראַכע-לאַה האָט אַפילו פון קיין צײַן-ווייטיק נישט געווסט און ווען נישט אַ בראַדעווקע, וואָס האָט געמאַכט איר נעסט ביים לינקן זײַט פון נאָז און זיך געשיצט פון קעלט און ווינט, אַדער זון מיט געדיכט-פאַרוואַקסענע האַר, דאָס זעלבע אויפן שטערן, צוקאַפּנס פון דער רעכטער ברעם, וואָלט ראַכע-לאַה אויס-געזען ווי אַ יונג ווייבעלע, ווי אַ נוס צו צעקלאָפּן.

קינדער אין שטעטל האָבן ראַכע-לאַהן גאַר שטאַרק ליב געהאַט. קיין אַנדער נאַמען האָט זי נישט געהאַט בײַ די קינדער, „די מאַמע ראַכע-לאַה“. אַזוי האָבן זי גערופן קינדער און אַפילו דערוואַקסענע. וועמען האָט עס דען ראַכע-לאַה נישט געהאַדעוועט אין שטעטל? זי איז געזעסן און געוואַכט ביים וויגעלע פון קינדער אין צײַט פון מאַזלען, פון פאַקן, פון אַ קייד-הוסט און

אנדערע חולאתן. איז א קינד געווען קאפריזונע, ווי עס טרעפט ביי קינדער און האט נישט געוואלט עסן ביי דער מאמע, איז ראכע-לאה געווען א מיט-טערין אויף צו קענען אַנקאַרמענען קינדער. ביי איר האָבן אַלע געגעסן. זי האָט אין זיך פאַרמאָגט אַ ספּעציעלע גוטסקייט, וואָס קינדער האָבן די ערשטע אַרויסגעשפּירט און דערפאַר זיך צו איר געטוילעט.

נישט איין מאמע איז געווען אויף ראכע-לאהן אייפערזיכטיק. קודם טאקע, אז זי האט געגעבן די קינדער עסן און האט געהאלפן אנטשלעפן די שרייקע, זענען די מאמעס געווען ביז גאר צופרידן, ווארעם וואס וויל דען א מאמע, אויב נישט דאס קינד זאל זיין זאט און שלאפן רו? אבער שפעטער, ווי נאר די קינדער האבן אפגעגעסן און זענען איינגעשלאפן, האבן די מאמעס אביסענקע געקוקט מיט קנאה אויף ראכע-לאהן, וואס צו איר קלעפן זיך די קינדער, פאלגן איר און די אייגענע מאמעס נישט. זיי האבן זיך פשוט געשעמט פאר די אייגענע מענער, וואס ראכע-לאהן איז צו אלע מענס קינדער א בריה. ווארום וואס האט טאקע געשטעקט אין דער ראכע-לאהן, וואס אלע קינדער אין שטעטל האבן זיך צו איר געלאשטשעט? ממש א רעטעניש. מאנכע האבן אויף איר געזאגט, אז זי האט א קינדערשע נשמה, טראץ איר עלטער איז זי דאך געבליבן א קינד. אונדזער מאמע שרה איז געווען אין איר שיינקייט צו צוואנציק ווי צו זיבן און די מאמע ראכע-לאהן איז אויך אין איר קינדערישקייט געווען צו צוואנציק ווי צו זיבן. מען האט זאגט, אז ראכע-לאהן פארמאגט גאר א סך געמיינזאמעס מיט קינדער און דערפאר קלעפן זיי זיך צו איר אזוי שטארק. אין וואס דאס דאזיקע געמיינ-זאמע האט זיך געדארפט אויסדריקן האט קיינער נישט דערקלערט און קיינער האט נישט געפרעגט. עס איז גענוג געווען דער זאג. אנדערע ווידער האבן געטענהט, אז דערפאר האבן ראכע-לאהן די קינדער ליב, ווייל ווי זי דערקרימט און דערקראצט א גראשן, גיט זי אים אויס ביי ברכה קלמנס אין דער נאש-קראם אויף צוקערלעך; זי האלט תמיד פולע קעשענעס מיט קאר-מעלקעס, מאנדלעך, איריסלעך און אנדערע נאשערייען אין איר פארטעך און טיילט עס צווישן די קינדער. דאס זאל זיין דער כישוף, וואס ראכע-לאהן האלט די קינדער נאענט צו זיך. איז דען א ווונדער, אז די קינדער האבן זי ליב געהאט און שטארק געפאלגט? היינט, וואס פאר א קינד אין שטעטל האט עס נישט געוואלט מיטגיין מיט ראכע-לאהן צו די גוים אויסערן

פנחס שטיינזאקס

שטעטל און שטיין און זיך צוקוקן מיט גיריקע אייגעלעך ווי מען מעלקט די בהמות פון די אייטערס אין די הילצערנע עמערס אריין, אָדער אין די בלעכענע קובלען. זומער-צייט אין מיטן טאָג, ווען ראַכע-לאַה איז פאַרביי-געגאַנגען די געסלעך און די הויפן פון שטעטל און האָט געזען ווי קינדער שפּילן זיך צווישן זיך, האָט זי געמעגט זיין ווי פאַרנומען, האָט אויך געמעגט שטיין און רעדן מיט אַנדערע ווייבער וועגן די וויכטיקסטע פאַסירונגען אין שטעטל, וועגן נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַן אַרעמער קימפעטאַרין, און דאָס גלייכן, — האָט זי פונדעסטוועגן געפונען צייט אויף זיך מצרף זיין צו די קינדער און מיט זיי זיך שפּילן. האָט געטאַנצט איבער אַ שטריקל, האָט מיט איין פוס געשפרונגען פון איין ערד-גריבעלע איבערן צווייטן, האָט געפלאַכטן בלומען-קרענץ אויף קינדערשע קעפעלעך, האָט אויסגע-קנאַטן פון וואַסער און זאַמד פאַרשידענע פיגורן, האָט זיך געשפּילט אין באַהעלטעניש, זיך געהוידעט מיט די קינדער אויף הוושדאָוקעס און נאָך אַנדערעליי שפּילן. נאָכן שפּילן זיך, ווען ראַכע-לאַה האָט באַמערקט אַ קאַפיטשקע מידיקייט אויף די קינדער, האָט זי זיי אַרומגעווישט, אַרומגע-פּוצט און זיך אַוועקגעזעצט מיט זיי אַפּרוען, זיי זאָלן נישט אויסזען מיד און נישט אַוועקגיין אַהיים איינגעריסט און שמוציק, די מאַמעס זאָלן אויף זיי חלילה נישט שרייען. זי האָט די קינדער פאַרקעמט די קעפעלעך, אַפּגע-ווישט די שיכעלעך, אויסגעגלייכט און אַרויפגעצויגן די זעקעלעך עס זאָלן זיך נישט קאַרבן קיין בייגל. זי האָט אויסגעווישט די אויערן, די אויגן און דאָס פּנימל, ביי מיידעלעך פאַרבונדן אויף די שעלקעס דאָס פאַרטעכל און אַלץ געברענגט אין אַרדענונג.

אַבער נישט נאָר קליינזאַרג האָבן ליב געהאַט ראַכע-לאַה, נאָר אויך דערוואַקסענע קינדער, אַפילו כּלה-מיידלעך און חתנים, ישיבה-בחורים האָבן שטאַרק געהאַלטן פון ראַכע-לאַה, זענען געקומען צו איר נאָך אַן עצה, איר דערציילט זייערע שווערע הערצער ווען זיי האָבן זיך קרעמפּירט צו דער-ציילן דער אייגענער מאַמען אָדער דעם טאַטן, האָבן זיי גערעדט מיט ראַכע-לאַה, אַפילו וועגן שידוך-זאַכן, טאַמער חלילה האָט פאַסירט און דעם חתן אָדער דער כּלה איז דער צווייטער צד נישט געווען צום האַרצן און דער וואַטע האָט זיך שטאַרק איינגעקשנט און איז באַשטאַנען אויף דאָס זייניקע און עס האָבן נישט געהאַלפן קיין טרערן; אָדער טאַמער

יידישע מאמעס צום געדענקען

פארקערט, חתן-כלה האבן זיך געוואלט און טאטע-מאמע זענען געווען קעגן, האט שוין ראכע-לאה געוויסט ווי אזוי אריבערצוטראגן די טרערן פון קינד צו טאטע-מאמע און מיט זיי ווייך מאכן דאס הארץ. האט אמאל פאסירט אן ערגעניש ביי אַ כלה-מיידל ערב דער חתונה וועגן אַ חופה-קלייד, אָדער וועגן אַן אויסשטאַטונג, אָדער ביי אַ חתן וועגן סילוקן דעם נדן צו דער צייט, וואָס מחותנים און שדכנים האָבן צווישן זיך נישט געקענט אָדורכקומען בגיד-אחת, אָדער זענען געבליבן שטיין ביי סענקעס, וואָס ס'איז זיי געווען שווער אַפצוטשעשען און עס האָט געהאַלטן דערביי, אַז אַ שידוך זאָל חלילה אָפגיין, האָט ראַכע-לאה שוין געפונען דאָס געהעריקע לשון און די פאַרעם ווי אזוי צו פּוּעלן ביי ביידע צדדים, ווייך צו מאַכן ס'עקשנות און צו ברענגען צו אַ תכלית. נישקשה, איר — ראַכע-לאה — האָבן אַלע געטרויט, אַלע האָבן איר געגלויבט, קיינער האָט חלילה אויף אַ האָר נישט געספּקט אין איר געטריישאַפט צו קינדער, אין איר איבערגעגעבנקייט צום מענטשן בכלל. אויב עמעצער האָט זיך גענייטיקט אין אַ שטילן גמילת-חסד, קיינער זאָל נישט וויסן, האָט ער געבראַכט די זיל-בערנע לייכטער, אָדער אַ חתונה-רינגל צו ראַכע-לאה און זי האָט שוין געוויסט צו וועמען צו גיין און באַקומען אַן פּראַצענט אויף דעם משכן אַ הלוואה. נישט איין מאָל האָט ראַכע-לאה מיט אירע גמילות-חסדים וואָס זי האָט באַקומען, געראַטעוועט אַ מענטשן פון אַ שווערן מצב. נישט איין שידוך איז אויסגעפירט געוואָרן מיט איר הילף, מיט איר גוטסקייט, מיט איר ליבשאַפט. אין שטעטל האָבן שוין מענטשן געוויסט, אַז מען דאַרף זיך צו-הערן צו ראַכע-לאהס אַן עצה, צו איר וואָרט, אַז זי זאָגט עפעס איז זי מסתמא גערעכט אין איר זאָגן, אַז זי טוט עפעס, ווייסט זי געוויס וואָס זי טוט.

אַלע שווערע הערצער אין שטעטל האָט ראַכע-לאה געוויסט אויף אויסנווייניק. זי האָט געוויסט וועמען עס פעלט אַ גמילת-חסד און ווער עס נייטיקט זיך אין אַ מתנת-בסתר. וועמען מען באַדאַרף העלפן אויספאַרטיקן אַ שידוך, וואָס האָט זיך געבאַקן און געבאַקן און נישט געקענט זיך אויס-באַקן און עס זאָל נישט אויסגערעדט זיין, וועמען מען באַדאַרף מיטגעבן די לעצטע מלבושים אויף דער אייביקער רח.

ראַכע-לאה האָט געהאַט אַ נאָמען פון מזג-טוב, פון אַ גוטן מענטשן.

זי איז געווען א פרוי און א גאל, וואָס האָט געקענט אויסשטיין פון אַלעמען, אויסהערן אַפילו זינדלערייען, אָבער פון איר מויל איז קיינמאָל-קיינמאָל חלילה קיין שלעכט וואָרט נישט געקומען. אַז צוויי האָבן זיך געקריגט. האָט זי זיך געשטעלט אין מיטן און איינגעשטילט. האָבן זיך צוויי צע-קריגט, האָט זי זיך אַריינגעלייגט אין מיטן און איבערגעבעטן, האָט נישט דערלאָזט צו קיין מחלוקת. האָט ווער זיך געהאַלטן חלילה ביי גטן, האָט זי געקערט וועלטן און מיט אַלע תּחבולות צוגעזען צו ברענגען צו אַ שלום-בית. ר' מרדכי'לע דער דיין האָט נישט איין מאָל געבעטן ראַכע-לאַהן זי זאָל זיך אַריינלייגן אין אַן אויסגלייך צווישן מאָן און ווייב, ווען ער האָט אייב-געזען, אַז דאָס פּאַרל האָט זיך נישט פּאַר וואָס צו שיידן, סיידן ביידע איז באַפּאַלן אַ קליפה, פון נישט צופרידנקייט, וואָס עס טרעפט זיך אָפט צווישן מענטשן, ווען איינער דעם צווייטן ווערט דערעסן, אַ כל-שכן ביי מאָן און ווייב. ראַכע-לאַהן פלעגט שוין פּאַרלאָטן. זי האָט שוין געמאַכט מילכיק און צוגעהיט, אַז אויך האָניק זאָל טריפן דערביי...

וואָס אַ שטייגער מיינט איר פלעגט ראַכע-לאַהן טאָן אין אַזאַ פּאַל? גאַר פשוט. זי איז געוואָרן אַן אָפטע אַריינגייערין אין שטוב, האָט זיך נישט געפּוילט און אַז מען האָט באַדאַרפט אַליין פּאַרקאַטשעט די אַרבל און גע-האַלפן ראַמען און פּוצן די שטוב, האָט געשייערט די פּאַל, געפּוצט די קו-פּערנע כלים, גערייניקט דאָס זילבערוואָרג, אַרומגעווישט די פּאַיענטשינע פון די ווינקלען, האָט געמאַכט אַ שטוב עס זאָל ברילויען אין יעדן ווינקעלע און האָט אויך אַכטונג געגעבן אויף די מאַכלים. ראַכע-לאַהן האָט געוויסט, אַז אין לעבן צווישן מאָן און ווייב שפּילט דער מאָגן מיטן גומען נישט קיין קליינע ראַל. זי האָט דעריבער געהאַלפן באַקן און קאַכן געשמאַקע יאַיכעלעך, וואָס האָבן געהאַט אַלע טעמים און פּאַטראָועס ווי אויף אַ חתונה; האָט אויך צוגעזען, אַז די יידענע אַליין, די קאַנדידאַטקע אויף אַ גרושה זאָל זיין אויפ-געראַמט, זאָל טראָגן אַ רעכט שטיקל קלייד אויף זיך, דאָס שייטל זאָל ליגן אויפן קאַפּ און נישט אויף די אַקסלען, דער טיש זאָל זיין געגרייט מיט געשמאַק, דאָס זאָלץ-מעסטל זאָל שטיין אויף אַן אָרט און צום שטיקעלע הערינג זאָל אויך אַ ציבעלקעלע זיין צעשניטן און אַ רעטעכל דערביי, דאָס ברויט זאָל זיין איבערגעדעקט מיט אַ טישטעכל און דער האַנטעך צו „שאוּר-ידיכּם“ זאָל זיין רייך און הענגען אויף אַן אָרט לעבן דער וואַש-קוואַרט;

ס'פאַרהענגל אויפן פענצטער זאל זיין אויסגעוואַשן און אויסגעוועלגערט, — אַלץ אין שטוב זאל זיין אָפּעטיטלעך. און, אַז ראַכע-לאה האָט מיט איינעם פון דעם פאַרל גערעדט וועגן דעם צווייטן, האָט דער אַנדערער געטראַגן אויף זיך אַלע קרוינען, גערעדט האָט זי מיט אַזאַ איידעלן לשון, מיט אַזעלכע געקליבענע ווערטער, וואָס האָבן אין זיך אַנטהאַלטן אַזוי פיל ליבשאַפט, אַז ביידע האָבן אין גוט פאַרגעסן. אין שטעטל פלעגט אַרומגיין אַ ווערטל, אַז דאַרט ווי ראַכע-לאה מאַכט שלום, קומט חשק אין שטוב אַריין, און תהילים זאָגן...

ראַכע-לאה אַליין האָט קיין קינדער נישט געהאַט. דער רבונז-של-עולם האָט געהאַלטן איר טראַכט פאַרשלאָסן. אין די ערשטע יאָרן, נאָך איר חתונה מיט לייזער-יאָסלען, האָט זי טאַקע געקלאָגט און געוויינט אויף איר ביטערן גורל. ס'טייטש? נישט וויסן דעם טעם פון אַ וויי, נישט האָבן די זכיה צו ליגן אין קימפעט, נישט פילן דעם אומרו פון אַ קינד אין אינגעווייד, נישט ליידן דעם ווייטיק פון געבורט און נישט שפירן דעם געשמאַקן טעם פון זויגן אַ קינד, אייגן בלוט און פלייש אָבער, אַז זי האָט איינגעזען, אַז אירע געוויינען העלפן נישט, אַז דער רבונז-של-עולם לייגט נישט קיין אַכט אויף אירע טרערן און איז נישט מקבל אירע תחינות און תפילות. האָט ראַכע-לאה משלים געווען מיטן געדאַנק, אַז איר איז מסתמא אַזוי באַשערט און וואָס גאַט טוט דאַרף זיין גוט און אויף אים קען מען קיין שאלות נישט פרעגן. אויך לייזער-יאָסל האָט איר געזאָגט, אַז אַזוי ווי גאַט מאַכט דאַרף זיין גוט און מען דאַרף אָננעמען פאַר ליב.

אמת איז, אַז צווישן ביידן, צווישן ראַכע-לאה און לייזער-יאָסלען, האָט קיינמאַל נישט געקענט קומען צו קיין אויסגלייך ווער עס איז דער עצם-שולדיקער אין דער קינדערלאַזיקייט. ביידע פלעגן באַשטיין אויף זייערס, אַז יעדער פון זיי איז אַ גרויסער בריה און ווען נישט דער צווייטער צד וואַלטן די חדרים געווען אָנגעפילט מיט זייערע תינוקות. אָבער זיי האָבן אָנגענומען גאַטס משפט, אַז ביידע צוזאַמען זאָלן קיין קינדער אויף דער וועלט נישט ברענגען.

עס זענען געווען צייטן, ווען ביים פאַרפאַלק האָט זיך דורכגעטראַגן אַ בליץ פון אַ מחשבהלע, אַז יעדער באַזונדער וואַלט באַדאַרפט פרוברין פאַר זיך זיין מזל אויף קינדער האָבן, אָבער, צו קיין גט איז חלילה נישט

געקומען. ביידע האָבן עפעס נישט געהאַט קיין האַרץ דערצו. אַ גוט איז טאַקע געמאַכט געוואָרן פאַר מענטשן, אָבער נישט פאַר לייזער־יאַסלען מיט ראַכע־לאַהן. ווי שייַדט מען זיך עפעס? ווי קענען זיי גאַר טראַכטן וועגן שייַדן זיך? אַזוי זיך צוזאַמענגעלעבט ווי טויבן אין זייער נעסט, אַזוי פילט איינער דעם צווייטנס טריט און שלינגט אַריין דעם זעלבן אַטעם פון גאַט, היינט ווי צע־גיט מען זיך? גאַט אַליין קאָן דאָך נאָך חלילה שטראַפֿן דערפאַר. וואָלט דער רבּונו־של־עולם געוואָלט, אַז זיי זאָלן האָבן קינדער, וואָלט ער זיי דאָך געגעבן קינדער. איז דאָך מסתּמא אַזוי דער ווילן פון זיין ליבן נאַמען, היינט ווי דערצערנט מען עס אים? נישט אַזוי לייזער־יאַסל — פּלעגט ראַכע־לאַה פּרעגן ביי איר מאַן, דאָן ווען זי האָט געהאַט ספיקות וועגן זיך און ער האָט געענטפּערט אין אַזעלכע פּאַלן מיט אַ ברום: — נו, אַוודאי — און האָט שנעל געבעטן — אפשר אַביסל וואַרעמס, ראַכע־לאַה? אַ גלעזל טיי אַפּצור־בריען דעם גומען און צו דערוואַרעמען די קישקעס? און ראַכע־לאַה האָט דערפילט דעם פאַרלאַנג, האָט געבראַכט איר לייזער־יאַסלען ווי אַ איקראַפֿ־הייסע גלאַז טיי, איינגעוויקלט אין אַ זילבערנעם האַלטער און אויף אַ באַ־זונדער טעצעלע אַביסעלע איינגעמאַכטס פון אַ קאַמאַדע־שענקל.

לייזער־יאַסל איז געווען אַ פאַרמעגלעכער מענטש, אַ ייד אַ סוחר, וואָס האָט געהאַנדלט מיט תּבואה און געפירט אַ שייַן הויז. צו לייזער־יאַסלען אין שטוב אַריין האָט מען געדאַרפט אַרויפגיין אויף טרעפלעך, אַ שטרוענער טרעטער איז געלעגן צופוסנס ביי דער טיר. ראַכע־לאַה האָט געהאַלטן אַ שטוב ווי אַ פּאַלאַץ, ריין און ציכטיק. אמת, עס זענען טאַקע נישט געווען קיין קינדער, וואָס זאָלן פון גאַס אין שטוב אַריין אַריינברענגען שמוץ און בלאַטע, דערפאַר אָבער איז די שטוב תּמיד געווען פול מיט מענטשן. בייטאַג — שכנות, ביינאַכט — ייִדן סוחרים, וואָס האָבן געטרונקען טיי פון סאַ־מאַוואַר צוזאַמען און גערעדט וועגן מסחר. לייזער־יאַסל אַליין האָט אין בית־מדרש געהאַט דעם אויבנאָן. זיין שטאַט האָט זיך געפונען ביי דער מזרח־וואַנט, גלייך נאָכן גבאי; ער האָט נישט געזשאַלעוועט קיין צושטייער צום בית־מדרש, האָט געהערט צו די ערשטע מנדבים אין שטעטל, מיט אים האָט מען זיך נישט באַדאַרפט דינגען וועגן פרייז פון חתן־תּורה, עס איז שוין געווען זיין חזקה, און נאָכן דאַוונען שמחת־תּורה האָט ראַכע־לאַה געגעבן צום טיש פון די בעסטע און געשמאַקסטע מאַכלים, פיש מאַרינירט אינעם זיסן

און אין זויערן, טייגלעך מיט האַניק, קרעפלעך מיט פלייש, אייער-קיכלעך מיט שמאַלץ-הערינג, פון די בעסטע וויינען און משקה — ין שרף ממש, פול איז געווען די שטוב שמחת-תורה. נישט נאָר יידן פון בית-מדרש זענען געקומען אויף קידוש נאָר אויך פון די שטיבלעך איז מען געגאַנגען צו לייזער-יאַסלען, פון גער און אַלעקסאַנדער, פון אַמשינאָווער און סקערנע-וויצער, פון ראַדזינער און ראַדזימינער, פון קאַצקער און פילעווער און פון ווו נישט? פון דער גרויסער שול און פון תפארת בחורים. — קינד און קייט איז געגאַנגען. מען איז געגאַנגען מיט די טליתים אונטערן אַרעם צו לייזער-יאַסלען און ראַכע-לאהן אויף קידוש און אויף גוטע מאכלים און ביי ביידן איז דאָס האַרץ זיך צעגאַנגען פון פרייד. פון זייער הויז האָט געהילכט אַ פריילעך געזאַנג און איז זיך מיט מתיקות צעגאַנגען איבערן גאַנצן שטעטל. נישקשה, ביי לייזער-יאַסלען האָט מען אויך אַ גאַנץ יאָר געקענט אי-בערטערען די שוועל; ווער נאָך אַ גמילת-חסד, ווער נאָך אַ מתנת בכתר און ווער נאָך אַן עצה, און ווער נאָך אַביסעלע אינגעמאַכטס פאַר אַ שווער קראַנקן און ווער טאַקע אַפצוועסן אַ גוטן מאַלצייט. לייזער-יאַסלס טיר איז געווען אַפן סיי ווינטער און סיי זומער, אין רעגן און אין שניי, אין דער פרי און ביינאַכט.

ראַכע-לאה האָט מיטגעהאַלטן מיט לייזער-יאַסלען. ביידע האָבן גע-האַלטן אַן אַפענע שטוב פאַר יעדן, ביידע האָבן צוגלייך דערפילט יעדנס נויט. דאָס מענטשלעכע לעבן איז נישט אייביק. לייזער-יאַסל איז פאַרשלאַפט געוואָרן און האָט זיך אַנגעהויבן גרייטן אין אייביקן וועג אַריין. לאַנג-לאַנג אין יסורים איז געלעגן לייזער-יאַסל צוגעשמידט צום בעט און האָט פאַר-קרענקט זיין גאַנצן פאַרמעגן. מער ווי אויף די „אייביקע“ בגדים איז נישט פאַרבליבן.

ראַכע-לאה איז געוואָרן אַן אלמנה און דערצו אַן אַרעם מענטש. ממש אַן מיטלען און ברויט. זי האָט זיך אַבער נישט פאַרלוירן, האָט חלילה נישט געהאַט קיין תרעומות אויף איר לייזער-יאַסלען וואָס ער האָט זי געלאָזן אין אַזאַ צושטאַנד. איז דאָס דען געווען זיין שולד? — האָט זי געהאַט פאַר אים אַ פאַרענטפער — אזוי איז דאָך געווען גאַטס ווילן; היינט וואָס איז דאָ צו רעדן דעריבער. גאַט איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט.

ראַכע-לאה האָט אַנגעהויבן אַליין צו פאַרדינען אויף ברויט און האָט

אויסגעקליבן פאר זיך א חיונה פון זיך מפרנס זיין פון פונאנדערטראגן מילך איבער די הייזער. עס האט זיך אזוי געמאכט אין שטעטל, אז בינקע די מיל-כיקערין איז פארשלאפט געווארן, איז קראנק געווארן אויף אירע געלענקן און האט נישט געקענט שטעלן קיין פוס. ראכע-לאה פלעגט איר נאך פריער העלפן בעת לייזער-יאסל האט געלעבט, אבער איצט, נאך לייזער-יאסלס טויט האט זי געמאכט מיט איר שותפות און האט זיך מיט איר געטיילט מיט יעדן גראשן פארדינסט. ראכע-לאה האט זיך נישט גערעכנט, ווען מען האט באדארפט צאלן א דאקטער, אדער קויפן א רעצעפט — האט זי געצאלט פון ביידנס, פון איר חלק, וואס איז דען די נפקא-מינה, זי האט געצאלט פון גאטס גאב.

ראכע-לאה איז חלילה פון איר מערכה נישט געווארן געפאלן ביי זיך און אז זי האט זיך געדארפט שיידן פון איר הויז, וואס בעלי-חובות האבן איבערגענומען, האט זי אפילו קיין טרער נישט פארגאסן. די אבידה איז געווען לייזער-יאסל און נישט דאס הויז מיטן רייכטום.

אודאי האט איר אויסגעפעלט דאס נישט קענען געבן מיט א ברייטער האנט קיין צדקה, נישט צו קענען אנטקעגנקומען מענטשן מיט ממשותדיקער הילף, ווי עס פלעגט זיך פירן לייזער-יאסל. דערפאר אבער האט זי געטאן אלץ, בכדי צו זיין מענטשן ביהילפיק. נישקשה, פלעגט זי טענהן — נישט נאר אין געלט נייטיקן זיך מענטשן, נאר אויך אין א מענטשלעך הארץ, אין א גוטער פארשטענדעניש, אין א גוט ווארט, אין אנטהילנעמען אין יענעמס צער און אין יענעמס פרייד, אין טראגן ליבשאפט יעדן מענטשן אנטקעגן, צו ארעם און צו רייך, צו יונג און אלט. א קינד דערפילט אמשטארקסטן עמעצנס אינטערעס צו זיך, דעם ווארעמען אטעם פון ליבשאפט. א פרוי — האט ראכע-לאה געזאגט — דארף קאנען זיין נישט נאר א מאמע צוליב געבורט, נאר אויך א מאמע פון ליבשאפט, א מאמע צוליב צערטלעכקייט, א מאמע פון זארג, פון ליידן און פריידן צוגלייך, פאר יונג און אלט, פארן גאנצן לעבנס-שאפן פון מענטש, פון זיין וויגעלע ביז צום גריבעלע. און אזא איז געווען ראכע-לאה די מילכיקערין!

פרומע, די נייטערקע

ביי ברכה אבישעס אויפן גארן, אויף דער אויבערשטער סאלקע, איי-
 בערן תבואה-שפייכלער האָט געווינט פרומע די נייטערקע מיט איר זויג-
 קינד פריידעלע, ווען פריידעלע איז געבוירן געוואָרן, און איז פון דער מאַמעס
 טראַכט אַרויסגעקומען מיטן קעפעלע צום שעניק צו, האָט זי געטראָגן אַ
 שטיק ליכט אין שטוב, שמחה און פרייד. געלעגן געוואָרן איז פרומע אין
 שטוב פון איר מאַמען, ביי דינה ישראל-משהס. עס איז טאַקע געווען אַביסל
 ענגלעך, איין צימער, דאָס געלעגער צוואַמען מיט דער קיד, און אַ געזינדל
 זאַלבע אַכט, אָבער וואָס טוט עס נישט אַ מאַמע פאַר איר קינד. אַז פרומע
 האָט געקראָגן ווייען און איז געווען אַליין ביי זיך אויף דער סאַלקע, האָט
 דער מאַמען, דינהן אַ קלעם-געטון ביים האַרצן: ווי לאַזט מען עס עפעס
 אַ קינד אין אַזאַ צייט אַליין ביי זיך אין שטוב? ביי איר אין דער היים איז
 עפעס פריילעכער, די ווענט זענען שוין צוגעווינט צו הערן געשרייען און
 געבורט-ווייען פון אירע קינדער. נישט לאַנג צוריק האָט איטקע מיט מזל
 געהאַט דאָס פערטע קינד שוין ביי איר אין שטוב; איר יענטל האַלט זיך נאָך
 אַן אין דער מאַמעס פאַרטעך ווען זי באַקומט ווייען, און דאָס זעלבע איר
 כאַמע, אַפילו די שנורן האָבן געוואַלט קומען צו איר אַהיים און ביי איר
 אין שטוב געלעגן ווערן, — וועט זי לאַזן איר פרומען אַליין? דערביי איז
 נאָך פרומע, די מייזיקע, דאָס יינגסטע קינד, דערצו גייט זי האָבן אַן ערשט-
 לינג האָט זי איר גענומען צו זיך אַהיים, האָט צוגעשטעלט הייסע וואַסער
 צום קאַכן, האָט איבערגעשפרייט דעם שעניק מיט אַ קלאָרער פלאַכטע,
 אַנגעגאַסן אַ פולן לאַמפּ מיט נאַפט, האָט איינגעהייצט דעם אויוון, אויף שנעל
 געלאָפן נאָך חנה די פעלדשערקע, האָט אויפגעזוכט ביי זיך אַלטע וויקל-
 שנורן און ווינדעלעך, שיר-המעלותן, פון ביידע מינים, פאַר יינגלעך און
 מיידלעך, ממה-נפשך וואָס גאַט וועט געבן, אָבער ס'זאָל זיין גרייט.

ביי דינה זענען געשטאנען צוויי בעטן לענגאויס דער וואנט, אנטקעגן פענצטער. איין בעט איז אויסגעקומען צו שטיין אביסל אריינגערוקט אונטער דער פליטע. פרומען האָט דינה געלייגט אין איר בעט אריין, וואָס איז גע- שטאנען ריכטיק אַנטקעגן פענצטער, וואָס האָט אַרויסגעקוקט צו די גערט- נער פון חנה דעם רבס. לעבן בעט איז געשטאנען די שוואַרצע פּאַליטורטע שאַפּע, וואָס דינה האָט נאָך געקראָגן דרשה־געשאַנק צו איר חתונה, די צוויי שוואַרצע וואַליקעס ביי די טיר־ברעגן האָבן תמיד געגלאַנצט, דינה האָט זיי געהאַלטן געשמירט מיט אַ ספּעציעלער פּאַליטור. פון דער לאַקיר- טער שוואַרצקייט האָבן אַרויסגעקוקט ווייסע קליינינקע לעכעלעך, וואָס די מילבן האָבן אויפגעפרעסן, לעכעלעך ווי אַ שפּילקע־קעפל די גרויס, די שוואַרצע פּאַליטור האָט נאָך בולטער געמאַכט די לעכעלעך. אויף ביידע טירן זענען געווען אויסגעשניצט צוויי פיגורן, ווי קעפּ פון עפעס חיות און אין מויל האָבן זיי געהאַלטן מעשענע רינגען; די רינגען האָבן בשעת הדחק אויך געדינט אַלס הענטלעך אויף צו עפענען די טיר. נאָרמאַל האָט מען געדאַרפט עפענען אַ טיר פון דער שאַפּע אָננעמענדיק אַ קיילעכדיק הענטל פון האַלץ, אָבער נישט אַלע מאָל האָט דאָס הענטל געלאָזט זיך אָנ- געמען, עס זענען געווען צייטן, ווען דאָס הענטל האָט געדראָט צו בלייבן אין האַנט און זיך שיידן מיט דער טיר, אין אַזעלכע פּאַלן האָט מען נישט ריזיקירט און בעסער אָנגענומען איינעם פון די מעשענע רינגען און גע- עפנט די טיר. לעבן בעט און לעבן דער שאַפּע איז געשטאנען דער טיש מיט אַ סעראַטע איבערגעשפּרייט און 4 בענקלעך אַרום, לעבן פענצטער איז געשטאנען אַ שלאַפּבאַנק, וואָס בייטאָג האָט מען געטאָן אויף איר די גאַנצע אַרבעט פון צוגרייטן צום קאַכן, געוועלגערט גרעט נאָכן וואַשן, און ביי- נאַכט זענען עטלעכע קינדער באַנאַנד געשלאָפּן. לעבן דער שלאַפּבאַנק איז געשטאנען אויף אַ טאַבורעטקע אַן עמער וואָסער און דערנעבן אַ שיסל און אויף דער וואַנט איז געווען אָנגעקלאַפט אַ הילצערנער האַלטער, וווּ עס איז געשטאנען אַ קופּערנע קוואַרט מיט צוויי אויערן אָנצוהאַלטן. צווישן דעם עמער וואָסער און די קיך איז געווען די איינגאַנג־טיר אין שטוב אַריין. איז אַמאַל אַרויסגעפּאַלן אַ גלאווניע פון דער קיך, אַז דאָס טירל איז געווען אַפּן, איז זי געפּאַלן אַדער אין דער שיסל וואָסער אַריין און זיך אויסגעלאָשן

יידישע מאמעס צום געדענקען

מיט אַ קאַלטן טרונק וואַסער, אַדער איז אַרויסגעפאַלן אין פיר-הויז אַריין און זיך אָפּגעקילט אויף דער קאַלטער ערד.

דינהאס שטוב האָט געברענגט דורות אייגענע קינדער, געבראַכט און אויסגעאָדעוועט, און כמעט אַלע אירע אייניקלעך זענען ביי איר געבוירן געוואָרן, פון די טעכטער איז דאָך גאָר אָפּגערעדט, אַלע זענען ביי איר אין שטוב און אויף איר געלעגער געלעגן געוואָרן, די עלטסטע שנוּר, ווען זי איז געגאַנגען געלעגן ווערן מיט איר בערעלעך, און איר הערש-יידל איז געווען אויף אַ יאַרד, האָט זי זיך נישט געפּוילט און געקומען צו איר און טאַקע געבראַכט בערעלעך אויף דער וועלט, איז אויסגעוואקסן אַ יינג ווי אַ דעמב, קיין עין-הרע זאָל אים און קיינעם נישט שאַטן.

פרומע האָט געהאַט אַ שווער האָבן, ווי עס געשעט געוויינלעך ביי אַן ערשטלינג, שווערע טעמפע ווייען האָבן איר געהאַלטן ווי אין צוואַנגען אַ גאַנצן מעת-לעת, דערצו נאָך האָט די ווייען באַגלייט אַ שלוקערץ, וואָס איז אַרויפגעקומען פון אונטערן לעפעלע און האָט אויסגעצופט לעכער אין איינ-געווייך; נישט זיצן, נישט ליגן און נישט גיין, כאַטש גיי און טו זיך אַן אַ מעשה. דינהאס האָט פרומען באַרויקט, איר געגלעט איבערן שטערן און מיט דער צונג איבערגעווישט אירע שליפן און אויסגעטרונקט די נאַסע אויגן, האָט געהאַלטן אין איין אַריינרעדן אין איר, אַז זי האָט זיך נישט וואָס צו שרעקן, און, אַז גאַט איז מיט איר, זי איז נישט די איינציקע, אויך אירע שוועסטערן האָבן געהאַט שווערע האָבנס און גאַט האָט זיי געהאַלפן, און, אַז זי אַליין, אַז זי פלעגט דאַרפן געלעגן-ווערן, איז געווען הימל געפן זיך. אַט טאַקע געדענקט זי, ווען זי איז געלעגן-געוואָרן מיט פרומען, נו, האָט זי זיך דריי מעת-לעת אָפּגעמאַטערט ביז זי האָט איר געבראַכט אויף דער וועלט. דינהאס האָט געזאָגט אויפן קול תהילים, האָט שוין געהאַט אירע תחי-נות, וואָס זי האָט געדענקט אויף אויסנווייניק. אַז פריידעלע איז מיט מזל אויפן דריטן טאַג געקומען אויף דער וועלט האָט זי טאַקע מיט זיך געברענגט ליכט און פרייד. פרומע האָט געעפנט די אויגן, וואָס זי האָט פון גרויס ווייטיק געהאַלטן פאַרמאַכט, אויך דינהאס האָט געעפנט די אויגן, זי האָט נישט געקענט צווען די מאַטערנישן פון איר קינד.

ביי ברכה אַבישעס אויף דער סאַלקע; מיט איין פוס געוויגט דאָס ווי-געלע און מיטן צווייטן געטריבן די ניי-מאַשין, איז פרומע די נייטערקע גע-

זעסן שפעט אין אָוונט מיט פאַרוויינטע אויגן און מיט אַ שטילער, הייזעריקער שטימע געזונגען אַ לידעלע צו אַנטשלעפן איר קינד:

— איי-לו-לו-לו, איי-לו-לו-לו, איי-לו-לו-לו, שלאָף מיין פייגעלע, שלאָף מיין פריידעלע, שלאָף מיין שוועלבעלע, מאַך צו דיין אייגעלע, שלאָף-זשע איין, לו-לו-לו!

פריידעלע איז אויך געווען הייזעריק פון וויינען, פון שרייען, פון מאַנען עסן, אָבער דער מאַמעס ברוסטן זענען געווען ליידיק, אַן אַ טראָפּן מילך. הייזעריקלעך געזאַנג און הייזעריקער געשריי האָבן זיך געטראָגן אין די הויכן אַרויף פון פּרומעס שטוב און ממש דערגרייכט ביז אין די הימלען אַריין, האָבן אַנגעשפּאַרט, ווער ווייסט, אויב נישט טאַקע אַזש ביז צו די הויכן פון כּסא הכבוד.

פרומע האָט אַ גאַנצן טאַג נישט געהאַט געגעסן. זי האָט זיך שטאַרק אויפגערעגט. אַלע אירע גלידער האָבן פון כּעס געצאָרנט און זיך געטרייסלט. האָט זי דעריבער נישט געוואָלט עסן, האָט נישט געוואָלט אַנפילן אירע ברוסטן מיט מילך, בכדי דאָס קינד זאָל נישט זויגן פון איר, בעת זי איז אַן אויפגערעגטע, פריידעלע, דאָס קינד, האָט נישט געוואָלט וויסן פון קיין סיבה, דער הונגער האָט געמאַנט און געפאָדערט מיט געשריי, מיט ליאַרעם, מיט אַ געוויין, אַזש ביז צו הייזעריקייט. אויך די ניי-מאַשין האָט זיך מצרף געווען צו דער הייזעריקייט פון דער מאַמע פרומע מיטן קינד, שוין לאַנג ווי די ניי-מאַשין האָט אַ טראָפּן אייל אין די געדערים נישט געהאַט, האָט זי אַנגעהויבן סקריפען מיט אַ הייזעריקן געפילדער.

פרומען האָט קיינמאַל נישט געפעלט קיין ערגערניש, עגמת-נפש האָט זי געקענט מעסטן אויפן אַרשין. דער מאַן ביי די זעלנער, ערגעץ וווּ ווייט, ווייט אויפן פּראָנט, אין קריג, האָט אַפילו נישט באַוווּזן גוט זיך איינצוקוקן אין פריידעלען, ווי מען האָט אים צוגענומען פון שטוב און געשיקט ערגעץ וווּ אונטער די הריי-חושך אויפן פּראָנט זיך צו שלאָגן מיטן שונא פון זיין לאַנד. דאָכט זיך נעכטן איז דאָס געשען, נאָך רעכט זיך נישט געפרייט מיט גאָטס מתנה, מיט פריידעלען, און ווי לאַנג איז דאָס שוין, ווי לאַנג איז דאָס, אַך, גאַטעניו, עס זעט דאָך שוין אויס אַן אייביקייט. דער מאַן באַדאַרף מיט דער ביקס אין דער האַנט אייננעמען יעדן טאַג אַן אַנדער שטאַט, און זי באַדאַרף זיך ראַנגלען אויף איינצונעמען מיט דער נאָדל אין דער האַנט —

יידישע מאמעס צום געדענקען

דעם טאג, צו פארדינען פאר זיך און פארן קינד אויף פרנסה, אויף אַ שטיקל ברויט און אַ ביסל מילך. ווער ווייסט, ווער ווייסט וועמענס מלחמה איז שווערער — פלעגט פרומע צו זיך אליין רעדן — מיינע, אָדער נחמנס. ער שטעלט איין זיין אייגן לעבן, און איך ריזיקיר מיט צוויי לעבנס, און אפשר טאָקע גאַר מיט דריי לעבנס!

אין יענעם טאָג איז פרומע דערצאָרנט געוואָרן פון ישראל יאַנטשעס טאַכטער, וואָס האָט זיך געגרייט צו איר חופּה און איז גאַנצע טעג און נעכט געווען פאַרנומען מיט איר אויסשטייער. פרומע האָט פאַר איר גענייט די וועש: איינשטיין אויף די פערענעס, די ציכלעך אויף די קישנס, די נאַכט־העמדער, די נאַרעווקעס, די האַלקעס און די מייטקעלעך, זומערדיקע און ווינטערדיקע, מאָרגן און נאַכט־שלאַפּראַקן, האָט באַדאַרפט אַרומזוימען די ברעגן פון די האַנטוכער און טישטעכער און ליילעכער. דערביי האָט די כלה גראָד געוואַלט, אַז אירע העמדער זאָלן זיין אויסגענייט מיט שפיצעלעך אַרום דער זויג און געהאַפטן מיט דער האַנט אַרום האַלדן, איין גאַרניטור העמדער זאָל זיין מיט טיפע דעקאַלטעס און אַ צווייטער גאַרניטור זאָל זיין געמאַכט מיט קראַגעלעך אַרום האַלדן, וואָס זאָלן זיך צושפּילען מיט ווייסע קנעפלעך. אַנדערע העמדער זאָלן זיין מיט קורצינקע אַרבעלעך, זאָלן בלויז אַנרירן די אַקסלען און אַנדערע זאָלן זיין געמאַכט מיט לאַנגע אַרבל ביז צום דופּק און ביים סוף פאַרענדיקט מיט טיולענע שלאַקן.

יעדן טאָג האָט די כלה געביטן איר מיינונג: איין טאָג האָט זי געוואַלט אַזוי און דעם צווייטן טאָג גאַר אַנדערש. פרומע די נייטערקע איז שיער פון זינען אַרונטער. זי האָט עס ממש נישט געקענט אַריבערטראַגן. די וועלט ברענט. דער הימל איז פול מיט רויטע פלעקן, כאַטש גיי און צייל איבער די פלעקן פון מענטשלעך פאַרגאַסן בלוט, פון יונגע קרבנות וואָס האָבן נאָך פון קיין לעבן נישט געוויסט און די קויל פון טויט פאַרענדיקט אויף די שלאַכטפּעלדער זייערע לעבנס, און דאָ דרייט זיך אַרום אַ כלה־מיידל וואָס גרייט זיך צו איר חופּה מיט איר באַשערטן און האָט קיין אַנדער זאָך נישט אין זינען ווי יעדן טאָג צו קומען און צו בייטן דעם פאַסאָן פון איר אונטער־וועש. אמת, איר חתן איז אין דער היים, אים האָט מען אין מלחמה נישט גענומען, בכלל האָט מען אים אויסבראַקירט פון מיליטער. נישקשה, ישראל יאַנטשע ווייסט ווי איינצואַרדענען זאַכן, צו אים גרייכט נישט די מלחמה.

ער וועט מיט מזל פראַווען אַ חתונה, אַפילו ווען די פּייערצונגען פון די פּוּלימאַטן וועלן שטיין אונטער זיין פּענצטער... אַ מענטש דאַרף דאָך אַבער קענען אַמאָל קוקן ווייטער אַביסל פון זיין נאַז. די וועלט געהערט דאָך נישט צו איין מענטשן בלויז. אַ מענטש דאַרף דאָך קענען זען דעם אַרום און דער אַרום איז איינגעטונקען אין בלוט.

פרומע ווינטשט חלילה קיינעם נישט קיין שלעכטס, אדרבה איר האַרץ קלאַפט תמיד צום טאַקט פון עמיצנס פרייד און גליק, זי איז שטענדיק שטאַרק צופרידן ווען גאָט ברוך הוא באַגליקט עמיצן. אַבער, אַז מען איז אַליין אין צרות, ווי קען מען עס אויסשטיין יענעמס קאַפּריזן. מעגן די קאַפּריזן אַפילו געשיקט ווערן פון גליק אַליין! פרומע האָט טאַקע נישט געקענט איבערטראַגן די אַלע קאַפּריזן. זי האָט זיך איינגעהאַלטן, איינגע-האַלטן, געדריקט אין זיך, וואָרעם צו וואָס זיך איינרייסן מיט עמיצן? קריגן זיך איז קיינמאָל נישט געווען אין פרומעס טבע. זי האָט געוואוסט, אַז מיט ביזן דערגרייכט מען גאַרנישט, מער נישט ווי מען יאָדעט זיך אָן, מען עסט זיך אויף אַ לעבעדיקע און מען שפייט דערביי אויס די גאַל. די מאַמע אירע האָט איר נאָך געהאַט געלערנט קינדווייז, אַז מיט מענטשן פירט מען מיט גוטן מער אויס ווי מיט ביזן. אַ משל האָט זי איר תמיד געבראַכט פון איר אייגענעם טאַטן, וועלכער איז אַליין געווען אַ פּרענדקער, אַט פון די מענטשן, וועלכע רעגן זיך לייכט אויף, וואָס צינדן זיך אָן ווי אַ שוועבעלע אין שאַרקע. די מאַמע דינה האָט זיך געפירט, אַז גראַד דאָן ווען דער טאַטע האָט זיך אויפגערעגט און אַנגעצונדן, האָט זי זיך פאַרהאַלטן רויק און שטיל, האָט זיך נישט אויפגערעגט און נישט אַנגעצונדן. האָט פאַרשוויגן און געוואַרט ביז דער כּעס איז אַריבער, ביז דאָס שוועבעלע האָט זיך אויסגעברענט, וואָ-רום ווי לאַנג ברענט דען אַ שוועבעלע? ווי לאַנג בכלל דויערט, מיטטיינס-געזאַגט, אַ מענטשנס לעבן? האָט דינה דעריבער געקענט אויסקומען מיט איר מאַן, מיט פרומעס טאַטן. שיינ וואָלט די מאַמע אויסגעזען, ווען זי שווייגט נישט, ווען זי ווערט אויך אַ שוועבעלע און צינדט זיך אויך אָן. נו, פּרעגט שוין בעסער נישט. די גאַנצע שטוב וואָלט אַראַפּ אין פּלאַמען. און אפשר אויך די גאַנצע גאַס. נישקשה, די שטרויענע דעכער אין שטעטעלע האָבן גאָר שטאַרק ליב געהאַט צו שלונגען... פּונקען און דערנאָך אויסצושפייצן

יידישע מאַמעס צום געדענקען

מיט... אַש. איין קלייניקייט אַריינצופאַלן אין מענטשלעכע מיילער, וואָס די צונג דערעדט נישט, צעקייען שוין די ציינער.

אזוי ווי די מאַמע דינה האָט געלערנט, האָט זיך פרומע געפירט. זעלטן ווען זי איז אין כעס געוואָרן אויף עמעצן. האָט זיך עמעצער געבייזערט איז זי געבליבן שטיל, בעסער שלונגען טרערן, איידער קיינען כעס. האָט ווער געשרייען אויפן קול, האָט זי אַרונטערגעשלונגען יענעם געשריי און גע- האַלטן אירע ליפן שטייף. האָט זיך פון מינוט צו מינוט אָנגערופן מיט אַ גוט וואָרט, בכדי יענעם נישט צו דערצערענען חלילה מיט איר שווינגן. און אויב דאָס גוטע וואָרט האָט ווייניק וואָס געהאַלפן אַרויסצונעמען יענעם פון כעס און צאַרן. האָט זי זיך בכלל אָפגעטראָגן, און געלאָזן אַ מעגלעכ- קייט פאַר יענעם צו בלייבן אַליין און זיך אָפקילן. אָבער ישראל יאַנטשעס טאַכטער, איטקעלע, ווי מען האָט זי אין שטעטל גערופן פאַרצויגן, האָט איר שוין אַזוי שטאַרק אויפגעבראַכט, האָט איר אַזוי שטאַרק אַרויסגעפירט פון די כלים, האָט איר אַזוי אויסגעמאַטערט און אויסגעפייניקט, אַז זי האָט זיך שוין נישט געקענט איינהאַלטן, האָט פאַרלוירן יעדע קאַנטראָל פון אירע נערוון. איר פנים האָט געפלאַמט, דער גאַנצער קערפער האָט געציטערט און זיך געוואָרפן ווי אין שווערער קאַנוולסיע. דאָס האַרץ האָט זיך ביי איר געהויבן אַרויף און אַראָפּ ווי אַ הוידע, איר אויפגעגונג האָט דערגרייכט דעם העכסטן פונקט — זי האָט זיך שטאַרק פונאַנדערגעוויינט, האָט גע- העשעט ווי אַ קליין קינד, די טרערן האָבן שטיינער געקענט לעכערן. ביי אַזאַ אויפגעגונג האָט פרומע נישט געוואָלט קאַרמענען דאָס קינד, עס זאַל חלילה נישט פאַרשלאַפט ווערן, זאַל עס בעסער ליידן הונגער, איידער ליידן קראַמפן פון אין עגמת-נפש געזויערטע מילך.

פרומע האָט אויף איטקעלען נישט געשרייען, האָט זיך אויף איר נישט געבייזערט. נאָכן גוט אויסוויינען זיך האָט פרומע זיך פאַרטראַכט וועגן איט- קעלעס לעבן, וועגן אירע קינדישע יאָרן, זי האָט זיך אַרומגעזען, אַז איטקעלעס האַנדלונגען זענען נישט קיין סימן פון שלעכטע מידות, נאָר פון קאַפריזן. אַזעלכע קאַפריזן פאַרשווינדן מיט דער צייט, זיי גייען פאַר- ביי, ווי נאָר מען ווערט אַביסל עלטער, ווען מען טשאַדעט זיך אויס פון זאַרגלאַזיקייט, ווי נאָר מען טרעפט זיך פנים אל פנים מיטן לעבן, אין נאָרמאַלע צייטן וואָלט זיך פרומע נישט אויפגערגעט אַפילו, זי וואָלט גלייך

מיט איר אייגענעם שכל באַגריפן איטקעלעס קאַפּריזן, און אַז אירע פּאַר-לאַנגען, דאָס בייטן יעדן טאָג די מיינונג וועגן פּאַסאַן איז נישט מער ווי אַ קינדישער, זאָרגלאָזער קאַפּריז. נישקשה, זי וואָלט זיך מיט איר איס-פּראַוועט ווי עס באַדאַרף צו זיין, זי האָט שוין געהאַט אין איר יונג לעבן שווערערע קונדן ווי איטקעלע און איז מיט זיי אויסגעקומען. אַפילו ווען זי האָט נאָך געאַרבעט ביי גרוניע די שניידערקע איז וואָס עפעס אַ סכסוך מיט אַ קונד האָט גרוניע איר געבעטן אויסצוגלייכן און זי האָט אויסגע-גליכן. פרומע האָט געהאַט צו אַלעמען געדולד, האָט אַלעמען אויסגעהערט און געזען ווי ווייט מעגלעך צופרידנצושטעלן. זינט דער מלחמה אָבער, זינט מען האָט איר מאַן און טאַטן פון איר קינד פריידעלען אַוועקגענומען אויפן פּראַנט, זענען ביי איר די נערוון שוואַכער געוואָרן און אויך זי פּאַלט אַריין אין אויפּרעגונג. פרומע האָט חלילה קיינעם נישט באַליידיקט, האָט אויף קיינעם קיין בייז וואָרט נישט געזאָגט. פרומע קאַנטראַלירט זיך גאַר שטאַרק און גיט אַכטונג זי זאָל נישט אַרויס פון דער גרענעץ, אָבער פון אויפּרעגונג פּאַלט זי אַריין אין געוויין, אין אַ ספּאַזם, וואָס איז נישט גע-זונט פאַרן קינד און נישט פאַר איר. זי זאָרגט שוין נישט אַזוי וועגן זיך, ווי וועגן קינד.

ליגנדיק אויפן געלעגער, אין אירע שלאַפּלאָזע נעכט האָט זיך פרומען נישט איינמאַל אויסגעוויזן, אַז זי הערט דאָס געשיסעריי פון קאַנאַנען. פאַר אירע אויגן האָבן דורכגעשוועבט בילדער ווי מאַן קעגן מאַן פאַרמעסטן זיך מיט מעסער אין האַנט. יעדער פאַרטיידיקט זיין אייגן לעבן און איז דערביי גרייט אומצוברענגען דעם צווייטן און אַזוי טאַקע געשעט. אין אַזעלכע צייטן פילט פרומע ווי אירע נערוון פאַלן איין, ווי זיי ברעכן זיך פון שוואַכקייט, און דער קרבן פון דעם איז דאָס קינד, דאָס עופּעלע. וועמען מען טאָר די ברוסט נישט געבן אין אַן אויפּגערעגטן צושטאַנד.

ווען איטקעלע איז ווידער געקומען צו פרומען בייטן דעם פּאַסאַן, האָט פרומע זיך געשטאַרקט און איבערגעלאָזן די אַרבעט, האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט איטקעלען ריידן, האָט איר אויפּגעקלערט אין וועלכער צייט מען לעבט, האָט איר דערציילט וועגן איר אייגן לעבן, וועגן אירע זאָרגן פאַר פאַרדינען אויף ברויט, און די זאָרגן וועגן גורל פון איר מאַן און פאַטער פון איר קינד, וועלכער געפינט זיך צוזאַמען מיט טויזנטער און טויזנטער אויף די

יידישע מאמעס צום געדענקען

שלאַכטפעלדער פון קאַמף. זי האָט איר אָנגעוויזן, אַז זי וועט נאָך דער
חתונה אַליין זיך גרייטן צו ווערן אַ מאַמע, און וועט דאַרפן האַדעווען קינד-
דער, וואָס פאַרלאַנגט רויקייט, נישט קיין אויפגערייצטע נערוון, וואָס קענען
חלילה שאַדן ברענגען דאָס געזונט פון די קינדער.
מיט איין פוס געוויגט דאָס וויגעלע און מיטן צווייטן פוס געטריבן די
ניי-מאַשין, איז געזעסן פרומע די נייטערקע, האָט געזונגען אַ לידעלע און
אַנטשלעפט איר קינד.

העניע, די קצבטע

הענקע האָט מען זי גערופן אין שטאָט און דערקענט האָט מען זי לויט איר הילוך און לויט איר הלבשה, — לויט איר גאַנג און לויט אירע קליידער. ווינטער צייט האָט זי געטראָגן אויף זיך אַ קליין בורקעלע פון טוכענעם געוואַנט געמאַכט. דאָס בורקעלע האָט געהאַט עטלעכע קאַלירן — דעם אַריגינעלן ברוינעם קאַליר פון געוואַנט; דעם שוואַרצעלדן-ברוינעם פאַרב פון פאַרטריקנט בלוט און דעם רויטן קאַליר פון פרישן בלוט, וואָס האָט זיך צוגעקלעפט יעדן טאָג ביים האַקן, טרייבערן און פונאַנדערטראָגן דאָס פלייש צו די באַלעבאַסטעס. אונטער דער בורקע, וואָס האָט איר געגרייכט ביז צו די קני האָט זי געטראָגן אַ באַרכענעם געבלימטן שלאַפראַק, וואָס האָט אַרויסגעקוקט פון אונטער דער בורקע און האָט דערלאַנגט ביז צו די וויליקעס אַריבער די קני. אויפן קאַפּ האָט זי געטראָגן עטלעכע טיכלעך, וואָס האָבן צוגעדעקט, סיי דאָס געזיכט און סיי די קופּקע.

געגאַנגען איז הענקע אין דער ברייט. זי האָט, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן, געהאַט אויסגעדרייטע פיס, אַן איבערבלייבעניש פון דער ענגלישער קרענק, האָט עס אויסגעזען ווי זי שטעלט אירע טריט אין דער ברייט.

אין יאַטקע איז הענקע געשטאַנען אַן דער בורקע אויף זיך, אַן די טיכלעך אויפן קאַפּ, נאָר אין געבלימטן שלאַפראַק. זי האָט גאָר געהאַט אַן אַנדער פנים; אין יאַטקע האָט זי גאָר אַנדערש אויסגעזען; איר געזיכט האָט געשפראַצט מיט געזונטע בלוטן, איר הויט איז געווען געסקלאַרעוועט ווי מאַרמאַר-גלאַטיק.

אַזוי ווי ביים גיין האָט זי אויסגעזען אַלט, איינגעקאַרטשעט אין דרייען, אַזוי האָט זי אין יאַטקע, אונטערן טיש, אַדער שטייענדיק ביים האַק-קלאַץ,

אויסגעזען יונג, בלוט און מילך. קונים האָבן געזאָגט, אַז הענקע איז די בעסטע רעקלאַמע פאַר אַ גוט שטיקל פלייש, פאַר אַ גוט בריסטל און פאַר אַנדערע סאַרטן פליישן, וואָס האָבן געהאַנגען ביי איר אין קראַם אויף די קאַכעלנע ווענט, אויף די מעשענע האַקעס.

אַ קאַפּ האָט הענקע געהאַט אויף שרויפן. זי האָט קיינמאַל נישט באַ-דאַרפט קיין שרייבפענדל צו באַרעכענען. די שווערסטע חשבונות האָט זי כּהרף עין געמאַכט אויפן קאַפּ; האָט צוגעגעבן, אַרונטערגענומען, געטיילט און געכפלט אין אַ סעקונדע, מיט איין שטערן-קנייטש און אַ מאַל אויך אַן דעם. באַלעבאַסטעס האָבן זיך געווונדערט און געהויבן מיט די פלייצעס ווי זי מאַכט דאָס. ס'טייטש, אַז מען קויפט עטלעכע סאַרטן פליישן, ווי אַ זייטעלע רינדערנס, אויסגעביינערט שוין, אַ קעלבערן בריסטל, אַ לונג און לעבער, אַ צינגל, עטלעכע העלדזלעך, אַ מעניסע קישקעס, שעפּסענע ריפּן און אַ פאַר פּיסלעך, דערצו אַ שטיקעלע אייטער אויף אַ צולאַג — יעדער מין האָט דאָך אַן אַנדער פּרייז און מען דאַרף דאָך דאָס צוזאַמענחשבונען; הענקע טוט עס אָבער אַן אַ שטיקל קרייך אַפילו, מיטן קאַפּ בלוזי און עס שטימט. אַז די באַלעבאַסטעס זענען אַהיימגעקומען אין שטוב און געבעטן דעם מאַן, אַז ער זאָל איבערחשבונען דעם חשבון, וואָס הענקע האָט געמאַכט, האָט תּמיד געשטימט ביז צום ביינדל. הענקע האָט אויך נישט געפּירט קיין קאַנטע-ביכער אין יאָטקע. זי האָט געדענקט אירע קונים אויף אויסנווייניק און אויך זייערע חובות. די אַרעמערע האָבן אין מיטן דער וואָך קיין פלייש נישט געקויפט, נאָר משבת לשבת, האָבן זיי נישט גענומען אויף באַרג; האָבן זיי געהאַט פאַר וואָס, האָבן זיי געקויפט און געצאָלט מזומן, געקויפט פאַר וויפל זיי האָבן געהאַט. געשפּאַרט אַ גאַנצע וואָך פון ברויט, בכדי קען נען לכּבוד שבת טועם טעם-זיין פון אַ פעדימל פלייש. די מער פאַרמעגלעכע ווידער, וואָס האָבן יאָ געקויפט פלייש אין מיטן דער וואָך און טאַקע גע-קענט תּיכּף באַצאָלן אויך, האָבן עס אָבער נישט געטון. זיי האָבן ליב גע-האַט צו נעמען אויף באַרג, צו קומען אין יאָטקע, אַ שמעק טון, אַ טאַפּ טון דאָס פלייש, זיך אויסקלייבן וואָס זיי האָבן געוואָלט און איבערגעלאָזט פאַר הענקען זי זאָל עס צעהאַקן און צעטרייבערן און ברענגען אַהיים גרייט צו ווייזן און זאַלצן.

אויף כּשר מאַכן פלייש איז הענקע געווען אַ בריה. אין וואָס מיינט

איר איז באשטאנען איר בריהשקייט? זי האט די צייט געמוזט אפהיטן; האלטן א האלבע שעה אין ווייזן און א שעה אין זאלץ און דערנאך אפגיסן. איר בריהשקייט איז נישט באשטאנען אין צייט, נאר אין בקיאות, זי האט געקענט אלע דינים פון פלייש-זאלצן אויף אויסנווייניק און נישט איינמאל האט פאסירט, אז הענקע האט זיך גענומען דעם כוח צו פסקענען שאלות. עס פלעגט פאסירן ערב-שבת, ווינטער-צייט, פאר עשרה בטבת נאך, ווען דער טאג איז קליין און די ארעמערע ווייבער האבן ערשט נאך האלבן טאג גע-קענט צונויפשטיקעווען די פאר גראשן אויף קויפן דאס שטיקל פלייש לכבוד שבת. עס האט געדראט דאס געפאר, אז ביז ליכט-צינדן זאל מען שוין נישט באווייזן אפצוקאכן, אין אזעלכע פאלן, ווען הענקע פלעגט זען די פארצווייפלונג פון די ווייבער און וואס האבן נישט געוואסט וואס צו טון, ווי די וועלט וואלט זיך פאר זיי געענדיקט, ווי זיי וואלטן דעם ליבן שבת-קודש פארשפילט, — האט הענקע געזאגט, אז מען מעג האלטן דאס פלייש אין ווייקוואסער ווייניקער ווי א האלבע שעה און אין זאלץ נישט האלטן מער ווי א האלבע שעה. לכבוד שבת מעג מען.

יתומות פלעגן קומען צו הענקען זיך לערנען די דינים פון זאלצן פלייש, מיט א ניגון פון א ישיבה-בחור האט זי איינגעהזרט די דינים מיט די מיידלעך, ארעמע יתומות נעבעך, וועמענס מוטערס עס זיינען פריציי-טיק אוועקגעריסן געווארן פון דער וועלט. הענקע האט געהאלטן אפן פאר זיך א קרבן-מנחה סידור און פון אויסנווייניק געלערנט די דינים:

ביינער וואס זענען אינגאנצן אן פלייש, נאר זיי זענען פעטע ביינער, זאל מען זאלצן באזונדער און זיי נישט האלטן צוזאמען מיטן פלייש. א הערצעלע זאל מען פארן זאלצן עפענען און צעשניידן און דערנאך זאלצן; אויב אבער מען האט דאס הערצל געזאלצן גאנצעהייט און נישט געעפנט און נישט צעשניטן, דארף מען פרעגן א שאלה ביים רב.

א מילצל דארף מען פארן זאלצן אויסטרייבערן; אויב אבער מען האט געזאלצט און נישט געטרייבערט דארף מען פרעגן א שאלה ביים רב. אייער וואס מען געפינט אין עופות, סיי פארטיקע און סיי בלויז די געלכלעך, באדארף מען זאלצן ווי דער דין איז. אויך אייער טאר מען נישט לייגן צוזאמען מיטן פלייש, נאר זאלצן באזונדער. אויב אבער מען האט יא געלייגט צוזאמען, באדארף מען פרעגן א שאלה ביים רב.

ווען מען זאלצט אַ קעפל, דאַרף מען פּרײַער דאָס קעפל צעשניידן אויף צווייען און אויף אַלע זייטן זאלצן ווי דער דין איז. אויב אָבער מען האָט דאָס קעפל נישט צעהאַקט אויף צווייען, נאָר געזאַלצן גאַנצערהײט, דאַרף מען פּרעגן אַ שאלה.

אַז מען גייט כשר מאַכן פּיסלעך, איז איידער מען גייט זיי איינווייקן אין וואַסער, באַדאַרף מען פּרײַער אָפהאַקן די קלאַען אַזוי ווייט ביז מען זעט אַרויס פּלייש און בלוט און אַז די פּעסלעך ליגן שוין אין זאַל, דאַרף מען זיי שטעלן מיט די קלאַען אַראָפּ, בכדי דאָס בלוט זאָל אָפּריינען ווי עס באַדאַרף צו זיין. אויב אָבער עס האָט פּאַסירט און מען האָט פּאַרגעסן אָפּצוהאַקן די קלאַען און גלייך געזאַלצן, דאַרף מען פּרעגן אַ שאלה.

לעבער דאַרף מען בראַטן אויפן פּייער. מען טאָר קיין לעבער ניט קאַכן. אַז איר גייט קויפן אייער, זאַלט איר, קינדער, אַכטונג געבן — האָט העניע געזאָגט — אַז די אייער זאָלן זיין פון איין זייט רונד און פון דער צווייטער זייט שפּיציק, אויב אָבער די אייער זענען פון ביידע זייטן רונד, אָדער פון ביידע זייטן שפּיציק, זאַלט איר זיי נישט קויפן, ווייל זיי זענען פון טמא עופות.

אין שטעטל איז אַרומגעגאַנגען אַ ווערטל, אַז פון הענקעס יאַטקע און פון הענקעס דינים וועט קיינער חלילה נישט טריף מאַכן זיין האַלדו.

ר' קיווע, הענקעס מאַן, ווי מען האָט אים גערופן קיווע קצב, האָט זיך אין יאַטקע מיט די קונים נישט געמישט. זיין אויפגאַבע איז געווען יעדן טאַג, כעלות הבוקר, נאָכן ערשטן מנין, אַרויסצופאַרן מיט זיין געשפּאַן איבער די נאַענטע דערפער און איינקויפן לעבעדיקע שטיקלעך; אַ קעבלבל, אַ שעפּסל, אַ ביקל און אַ גסה אויך. ער האָט די לעבעדיקע שטיקלעך אַוועק-געפּירט, אָדער אַוועקגעטריבן אין שעכט-הויז אַריין, נאָך דער שחיטה גע-שינדן און געטרייבערט, געברענגט אין יאַטקע אַריין גרייט אויף צו האַקן און שניידן; די קעפלעך באַזונדער, די פּיסלעך באַזונדער, לונג און לעבער און קישקעס באַזונדער, גרייט צום פאַרקויפן. אַז מען האָט געדאַרפט צע-האַקן אַ זייטל פּלייש אָדער אַרויסנעמען די מאַרכלעך פון אַ קעפל, האָט זיך הענקע אַליין אָן עצה געגעבן און האָט צו קיווען נישט באַדאַרפט אַנקור-מען. קיווע האָט איינגעקויפט און הענקע האָט פאַרקויפט.

דער רבונג של עולם האָט קיווען מיט הענקען מזכה געווען מיט אַ

יידישע מאַמעס צום געדענקען

בן-יחיד. יודל האָט מען אים גערופן. צו דריי יאָר האָט אים קיווע געטראָגן אין חדר, דערנאָך האָט ער אים געשיקט אין תלמוד-תורה און שפעטער אין ישיבה אַריין. כאָטש ער האָט באַגערט צום לערנען און האָט אויך גע- האָט אַ גוט קעפל, איז יודל אָבער קיין גרויסער למדן נישט אויסגעוואָקסן און דאָס פשוט דערפאַר, ווייל איידער צום לערנען האָט יודלען גיכער גע- צויגן צום שופלעך פון דער מאַמעס יאָטקע פּונוואָנען מען האָט געקענט אַרויסנעמען עטלעכע קאָפּיקעס און זיך איינקויפן פאַרשידענע נאַשוואַרג ווי: מאַנדלעך צום שלינגען, איריסלעך צום סמאַטשקען, באַניע-קערן צום שיילן, געפילטע קאַרמעלקעס און זומער-ציט טאַקע אויך אַ גלאַז לאַדע פון אייז אַראָפּ.

דער טאַטע האָט געוואָלט, אַז יודל זאָל זיין שוחט, די מאַמע — נישט אַנדערש ווי אַ מורה-הוראה. אָבער יודל אַליין האָט נישט געוואָלט. צו 16 יאָר איז ער שוין געווען אַ פּאַלנער קצב.

שוה בשוה מיט טאַטע-מאַמע איז יודל נישט געווען. ער פלעגט זיך חברן מיט חברה אין שטעטל, וואָס זענען טאַטע-מאַמע נישט געווען צום האַרצן. מען האָט אויף זיי געטייטלט מיט די פינגער און אַנגעוויזן, אַז זיי זענען ווילע יונגען, און לייכטע יידן. יודל האָט זיך אויף זיי פאַרקוקט, האָט קירצער געמאַכט די קאַפּאַטע, האָט דאָס טוכענע היטל מיטן קליינעם דאַשיקל אויסגעביטן אויף אַ וועלאַסיפעדנע היטל מיט אַ גרויסן דאַשיק, וואָס האָט פאַרשטעלט דעם שטערן און די אויגן. האָט דעם קאַפּ געלאָזט פאַרוואָקסן מיט לאַנגע האַר, מיט אַ טשופּרינע, האָט אַנגעטאַן אַ פאַר גאַ- ליפּיי הויזן, וואָס זענען ביז צו די קני געווען שמאַל, און העכער פון דער קני געוירן אין דער ברייט. האָט זיך פאַרפּוצט אין אַ פאַר גלאַנציקע שטיי- וועלעך מיט הויכע כאַליעוועס און זיך אַנגעטאַן אַ שוואַרצע רובאַשקע מיט אַ דינ גאַרטעלע איבער דער טאַליע איבערגעבונדן, פון ביידע זייטן פאַרענ- דיקט מיט פּראַנדזעלעך. ווער עס האָט יודלען נישט געקענט האָט געמיינט אַז ער איז אַ שגץ, איינער פון די שקצים וואָס דרייען זיך אַרום אויפן מאַרק מיט די הענט אין די קעשענעס, פייפן צו טויבן, גייען אין שענק אַריין און זויפן קופּלעס ביר. די ערשטע צייט האָט הענקע אַליין איר בן-יחיד נישט דערקענט, ווען יודל פלעגט אַריינקומען אין יאָטקע האָט זי געפרעגט — קיווע, וואָס וויל עס דאָרט דער שגץ, און קיווע האָט געענטפּערט: עס איז

דאָך דיין קדיש, דיין גן-עדן שטויסער, דערקענסט אים נישט, וועסט אים נאָך פירן צו דער שמד.

קיווע מיט הענקען האָבן צווישן זיך געהאַט ערנסטע חלוקי דעות בנוגע זייער באַציונג צום בן-יחיד. קיווע — דער טאַטע האָט אָנגענומען אַ האַרטן צוגאַנג. אויב ער קען מיט זיין זון אין בית-המדרש נישט גיין, און ער פירט זיך נישט אויף ווי אַ ייד באַדאַרף זיך אויפפירן, און ביי אים איז רעכט צו זוכן אַ גרינג לעבן, נישט אַכטונג צו געבן אויף ייִדישקייט, נישט צו דאווענען צו דער צייט, צו פאַרפעלן אַ מנחה און ווער ווייסט — ער האָט גאָר פאַרן מויל נישט געוואַלט ברענגען — חלילה נישט צו לייגן קיין תפילין, אַזאַ זון וויל ער נישט האָבן ביי זיך. ער איז גרייט מיט אים זיך צו שייַדן, אים אַרויסטרייבן פון שטוב, רייסן נאָך אים קריעה, ווי עס פירט זיך ביי יידן. זיינע אויגן זאָלן אים נישט זען.

הענקע די מאַמע — איז חלילה נישט געווען ווייניקער פרום ווי קיווע דער טאַטע. איר האָט אויך אַ סך געזונט געקאַסט דער דרך פון איר בן-יחיד. נישט איין נאַכט האָט זי אויסגעווייקט דאָס קישן פון טרערן, פון די חרפות און בושות וואָס איר זינדל פאַרשאַפט איר. נישט איין נאַכט איז זי געלעגן אויף איר געלעגער מיט אַפענע אויגן, עס האָט איר קיין שלאָף נישט גע-נומען, און אין איר מחשבה האָט זי זיך אויסגעטענהט מיטן רבונג של עולם. פאַר וואָס ער האָט זי אַזוי געשטראַפט און דערלאָזן אַז איר קינד זאָל נישט גיין אין די פּוּס-טרייט פון אירע אַבות, וואָס זענען געווען פרומע און גאַטס-פאַרכטיקע יידן. אָבער אַרויסטרייבן איר קינד פון שטוב, שוין רייסן קריעה און זיך מיאש זיין האָט זי נישט געקענט. איר מאַמע-האַרץ האָט דאָס איר נישט געלאָזן. זי וויל נישט פאַרלירן די האַפענונג. זי גלייבט, אַז איר קינד וועט זיך דאָך נאָך אַרומזען, אַז דער דרך איז נישט קיין ייִדישער און אויך נישט קיין לייטישער. כל זמן אַ מענטש לעבט טאָר מען די האַפענונג נישט פאַרלירן. מאַלע וואָס עס פאַסירט אַז אַ מענטש זינדיקט, אָבער ער האָט דאָך אַ געלעגנהייט חרטה צו האָבן אויף די זינד. איז דאָך עפעס פאַראַן ביי יידן אַ יום-כיפור, אַ טאָג ווען גאָט אַליין איז באַרמהאַרציק און פאַרגיט די זינד, קען דאָך אויך פאַסירן מיט איר קינד, ער זאָל זיך אַרומזען און בעטן ביי גאָט ברוך הוא ער זאָל אים פאַרגעבן זיינע זינד און עס זאָל מקוים ווערן דער פּוּס: ואעשה דונות כזכות, וואָס באַדייט, אַז אויב אַ מענטש

יידישע מאמעס צום געדענקען

טוט תשובה אויף זיינע עבירות ווערן זיי פארוואנדלט אין זכות, און מיט גאטס גערעכטיקייט ווערן אויסגעמעקט די פלעקן וואָס אַ מענטש מאַכט אין דעם קלייד פון זיין נשמה. עד יום מותו אחכה לו לתשובה. גאָט איז גע- דולדיק און וואָרט ביז צום לעצטן מאַמענט פון מענטשנס לעבן אויף זיין תשובה. היינט פאַר וואָס באַדאַרף זי זיך איילן און שוין זיך חלילה מיאש זיין פון איר קינד. האָט זי הען ווייניק זיך אַנגעליטן איידער זי האָט איר יודע- לען אויף דער וועלט געבראַכט. מען האָט דאָך איר געמוזט מאַכן אַ קייסער- שניט, זי איז שיעור פון דער וועלט אַוועקגעקומען. היינט אויך שפעטער נאָכן קימפעט, דאָס ליגן חדשים לאַנג אין בעט און נישט קענען קיין פיס שטעלן. די אויגן פון קאַפּ זענען דאָך איר שיר נישט אַרויס, איידער זי האָט געזען איר יודעלען שטעלן גלייך אַ פיסל, ער זאָל חלילה נישט ירשע- נען פון איר די ענגלישע קרענק, איידער זי האָט פון זיין מויל געהערט דאָס וואָרט מאַמע. זאָלן און פּעפּער האָט זי אים געשאַטן אין די קעשענעס אַריין, ווען קיווע האָט אים אין תּלית איינגעוויקלט און אַוועקגעטראָגן צום ערשטן מאָל אין חדר אַריין. שפעטער, אַז זי האָט דערלעבט צו הערן, ווי יודעלע איז מעביר די סדרה מיט דעם טייערן ניגון פון טראַפּ, און, אַז זי האָט אים געהערט לערנען אַ פרשה חומש, שפעטער אַ בלאַט גמרא, איז דאָך גע- וואַקסן איר שטאַלץ, האָבן דאָך איר אַלע יסורים געלוינט אויסצושטיין, איז דאָך דאָס האַרץ ביי דער מאַמען געוירן, געוואַקסן פון פרייד. נו וועט דאָס אַלץ איר חלילה פאַרשטערט ווערן? וועט עס טאַקע יודעלע גיין אין שלעכטן וועג חלילה? ניין! זי גלייבט נישט. גאָט אַליין וועט זיך אויף איר דערבאַרעמען און אין זכות פון אַלע זכותים וועט ער איר נישט פאַרשעמען.

— קיווע! מען דאַרף נישט זיין האַרט צום קינד. — האָט העניע גע- טענהט. — אַפילו צו אַ דערוואַקסענעם מענטש דאַרף מען נישט זיין האַרט. מיט ביזן פּועלט מען גאָר נישט, נאָר מיט גוטן, מיט געדולד. אַ קינד טאָר מען נישט רייצן, קיין שום מענטש טאָר מען נישט צערייצן. אַנשטאַט קריעה רייסן, מיינע שונאים, פו, פו, מיינע שונאים אויך נישט, לאַמיר קיווע בעסער בעטן גאָט ער זאָל העלפּן. אַ מאַמעס האַרץ פאַרפירט נישט. גאָט וועט העלפּן און נישט חלילה פאַרשעמען!

הענקע האָט נישט געוואַלט רייסן קיין קריעה נאָך איר זון, אָבער דאָס האַרץ איז איר צעריסן געוואָרן פון ווייטיק. האָט אַזוי פיל חלומות געוועבט.

האָט תמיד געטראַכט, אַז יודעלע וועט זיין אַ פרומער ייד, וועט זיין אַ מורה-הוראה און פסקענען שאלות. אין איר דמיון האָט זי געזען די פרומע יידישע טעכטער, וועלכע זי האָט געלערנט די דינים פון פלייש זאַלצן וועלן קומען צו איר זון, דעם רב, פרעגן אַ שאלה. קצבים מיט שוחטים וועלן קומען צו אים מיט אַ שאלה, ווייזן דעם חלף, און איר זון וועט פסקענען און יידן וועלן מקיים זיין זיין פסק-דין. פאַר הענקעס אויגן האָט זיך געוועבט דאָס בילד, ווי איר יודעלע זיצט אויפן בית-דין-שטול און יידן קומען צו אים מיט פאַרשיידענע שאלות און דין-תורהס, און ער זיצט אַ פאַרמוחטער און גלייכט אויס סכסוכים צווישן סוחרים. איי רבוננו של עולם, ער וואָלט עס דען נישט געקענט, זיין קעפל איז דאָך געווען פון די בעסטע יינגלעך. מיטוואָך האָט ער דאָך שוין געקענט ווי אַ וואַסער דעם שיעור, און אַז דער טאַטע האָט אים געפירט צו מענדל דעם רבס פאַרהערן, איז דאָך געווען אַ פאַרגעניגן צו הערן זיין זיס קול און צו זען ווי ער טייטלט מיט זיינע פינגערלעך איבער דער גמרא. נישט אַנדערש ווי עמיצער האָט אים אַ גוט אויג געגעבן, און עמיצער האָט דער אַרעמער מאַמען אויך אַ גוט אויג געגעבן.

קיווע האָט דער מאַמעס „גוטסקייט“ נישט געקענט פאַרטראַגן. ער האָט געהאַלטן פון פסוק: ועברת את הרע מקרבך, מעג עס זיין אַן אייגן קינד. עס האָבן נישט געהאַלפן הענקעס טרערן. זי האָט אים, דעם טאַטן, מיט ווייבערישן געווייזן נישט געקענט איבערצייגן. אַזוי זענען זיך יידן נוהג, אויב חלילה עס פאַסירט אַן אומגליק אין אַ משפחה, ווען עמיצער גייט אַרויס לתרבות רעה, און גענוי אַזוי וועט ער זיך פירן. ער וויל פון יודלען נישט וויסן, פאַר אים עקזיסטירט ער נישט מער.

הענקע די מאַמע האָט נישט אויפגעגעבן איר האַפענונג. רבוננו של עולם, האָט זי געטענהט צו גאָט! האָר פון דער וועלט, אַזוי ווי דו האַסט אַנגענומען די טרערן פון די הייליקע מלאכים ווען אונדזער פאַטער אברהם האָט זיין ליבן זון יצחק געוואָלט ברענגען אויף דער עקידה, זענען די טרערן פון די מלאכים געפאַלן אויף דעם מעסער און אברהם האָט אים נישט געקענט שעכטן, אַזוי זאַלן מיינע טרערן אַרויפקומען צו דיר — טאַטע זיסער אין הימל און זאַלסט שיקן צו מיין קינד אַזעלכע מלאכים וואָס זאַלן אים אַרויפפירן צוריק אויפן דרך-הישר.

צירל, די ברונזע

תמיד איז זי ברוגז, ביים אויפשטיין פון שלאָף און ביים לייגן זיך שלאָפן, פאַר קריאת-שמע לייענען און נאָכן לייענען קריאת-שמע, ביים אַנטאָן זיך, ביים אויסטאָן זיך, ביים אָפּגיטן נעגל-וואַסער, ביים שטיין, ביים זיצן, ביים עסן און ביים טרינקען. תמיד איז זי ברוגז, שטענדיק איז ביי איר דאָס פנים אַנגעכמורעט, ווי וואַלקנס בלייענע וואַלטן אַרונטערגעני-דערט פון אונטער די הימלען און זיך באַזעצט אויף צירלס געזיכט און ווילן פון איר באין אופן נישט אָפּטרעטן. די ברעמען איבער צירלס אויגן זענען געוויינטלעך דריי פערטל פאַרמאַכט, ווי לאַדנס פון פענצטער אויפ-דערנאַכט, און זי וויל זיי גאַרנישט עפענען, ווי איר וואַלט געווען גוט אַזוי. היינט גיי און זיי אַ בריה און ווייס פאַר וואַס איז צירל אַנגעברוגזט כסדר. וואַס האָט עס מיט איר אַזעלכעס פאַסירט וואַס האַלט זי אַלעמאַל אַנגע-בלאָזן, ווי זי וואַלט זיך מיט עמיצן איבערגעווערטלט, און אויב נישט מיט עמעצן איז כאַטש מיט זיך אַליין. איי! ווען זי וואַלט כאַטש געוויסט ווי זי פּטרט זיך, ווי זי לייגט אַ פּרישע, בליענדיקע בלום אין דער ערד אַריין מיט איר פאַרברוגזט פנים, וואַלט זי זיכער אַוועקגעטריבן פון איר געזיכט אַלע כמאַרעס, — האָט די מאַמע עטל מיט פאַרבראַכענע הענט צו זיך אַליין געטענהט — ווייסט זי דאָך אָבער נישט, און וויל גאָר נישט וויסן, אַזא יונגער צוציק, פון וואַנען זאל זי וויסן, גייט איר דען חלילה שלעכט, פעלט איר דען עפעס, אַט אַזוי ווי מיר האָט געפעלט זייענדיק אַ מיידל אין אירע יאָרן. נישט קיין קלייד אויפן לייב, נישט קיין ביסל געקעכטס צו דער צייט, ווו געטאַגט נישט גענעכטיקט. אָבער צירלען פעלט דאָך גאָר נישט, אויף אַלע יידישע קינדער געזאַגט געוואָרן אַן איר שאַדן, זי האָט דאָך פון שענסטן און בעסטן, אַלץ וואַס זי וויל, וואַס איר מויל ברענגט נאָר אַרויס

דורך דער צונג אויפן קול, און אפילו אין דער שטיל, ווי גיך זי גיט אַ פּיפּס שטייט שוין די מאַמע גרייט צו דערפילן אירע פּאַרלאַנגען. פּאַרויס גאַט און דערנאָך דער טאַטע וואָלט איר דאָס טעלערל פון הימל געבראַכט. זי איז דאָך אַ מיזינקע, אַ יחסנטע, דאָס ייִנגסטע קינד, ווער האָט זיך דען געריכט אויף איר? אומגעריכט איז זי געקומען, און אַז גאַט גיט וואַרפט מען נישט אַרויס, גאַט צו דאַנקען דערפאַר און, אַז עס וואָלט געווען נאָך עטלעכע מיזינקעס אין שטוב, וואָלט זיי דען חלילה עפעס געפעלט? אַזאַ טבע האָט ער שוין, דער רבונו של עולם, אַז ער גיט קינדער, גיט ער צו די קינדער, און טאַמער פּאַסירט, אַז עמיצער האָט נישט, איז נישט דער פאַר ווייל גאַט האָט אים פּאַרזען, ניין! עס וועט קומען, אַ מענטש דאָרף האָבן האַפענונג. אַז איך פיר זי פאַרן האַנט צו דער שניידערקע, גייט זי. גיי איך מיט איר צו זיסלען אין דער שניט־קראַם און הייס אַפּשניידן אַ פאַר אילן טוך אויף אַ מאַנטל איז גוט. אַליין אַבער וועט זי קיינמאַל נישט בעטן, פון אירעטוועגן וואָלט זי געקענט אויסקומען מיטן אַלטן שטיקל בגד, גאַטעניו, וואָס איז דאָס אַ מיידל אַזוי אַפּגעלאָזן? — פּלעגט עטל פאַר־ברעכן אירע פינגער און פון איר ברוסט האָט זיך געטראָגן אַ טיפּער קרעכץ, וואָס האָט זיך צוזאַמענגעגאַסן מיטן קלאַנג פון ברעכן די פינגער. אַ מיידל זאָל עס זיין אַזוי אַפּגעלאָזן, זי איז דאָך שוין ראוי לחופּה.

— נחמן! מען דאַרף גיין מיט צירלען צום דאָקטער, עס איז גאַר נישט אַזוי פשוט מיט אונדזער מיזינקע! צו קיין שידוך איז עס אויך נישט קיין מעלה, מענטשלעכע מיילער האָבן שוין וואָס צו ריידן, אויב נישט באַריידן, ווייל מען טאָר דאָך נישט, עס איז דאָך אַן עבירה, איז כאַטש ריידן, וואָס איז נחמן, מען קען דען פאַרמאַכן מענטשלעכע מיילער, די צונג זאָל זיך ביי זיי נישט דרייען? ריידן מעג מען דאָך, מען מעג דאָך אויס־דריקן מיטליד און מיט דעם זיך אַרונטערריידן פון האַרצן, און אַזוי אַראַפּ־רעדנדיק זיך פון האַרצן וועלן זיי שאַדן ברענגען צירלען, זי זאָל חלילה וחס קיין שידוך נישט קענען טון און בלייבן אַ פאַרזעסענע מויד, אַז טפוי זאָלן זיי ווערן, הערסט נחמן. אַט דאָס וויל זי דאָך מסתמא, וואָרום וווּ איז דאָס געהערט געוואָרן אין דער וועלט, אַז אַ מיידל פון צוויי גאַנצע טויזנט וואָכן שוין, זאָל זיין אַזוי פאַראומערט ווי שיפן וואָלטן איר אונטערגעגאַנגען איבער אַלע ימים. אַז זי ליגט אין בעט און שלאַפט, זעט מען ערשט ווי שיין

יידישע מאַמעס צום געדענקען

זי איז, ווי אַ בלאַנדע רויז. די אמתע קאַלירן אין פנים, די בעקעלעך פלאַ-
מען פון אַ קאַפּיטשקע רויטקייט, דאָס נעזל איז ווי געשניצט, די ליפעלעך
רויט, פול-בלוטיק, נאָר זיי צום קושן, די האָר ווי סאַמעט שוואַרץ און ווייך,
די אויערן ווי אויסגעטאַקט, דער שטערן מאַט און גלאַטיק ווי מאַרמאַר,
די אויגן, כאַטש צוגעמאַכט רונק, און ווי גיך זי גיט זיי אַן עפּן אויף פינק-
לעך זיי ווי בליץ-לאַמפּן, לויפּן שנעל הין און צוריק, ווי געטריבן עפעס
פון אַן אומרו, פון אַן אומצופרידנקייט, און די אומצופרידנקייט שפּרייט
זיך אויס איבערן גאַנצן פנים און פּרעסט איר געמיט. נחמן! מען באַדאַרף
גיין מיטן קינד צום רופּא, ס'זאָל חלילה נישט זיין צו שפעט, הערסט נחמן!
מען זאָל נישט געשטראַפּט ווערן מיט וואָס אַלץ אַ מענטש קען געפרוּווט
ווערן. ביי גאָט ברוך הוא קען מען קיין קשיאס נישט פּרעגן.

— עטל! אפשר וועסטו מיר לאָזן אַפּבענטשן? — האָט נחמן מיט אַ
שטילער און רויקער שטימע זיך געווענדט צו עטלעך, וואָס האָט די גאַנצע
צייט, זינט ער האָט געמאַכט אַ מוציא און זיך געזעצט צום טיש עסן, נישט
אויפּגעהערט אין אים אַריינצוריידן און צו דערציילן פון זייער מיזינקע
צירל, פון אַלע אירע יחושים; ווי זי זעט אויס בייטאָג און ווי זי זעט אויס
ביינאַכט, ווען זי איז וואָך און ווען זי שלאַפּט. נאָכן בענטשן וועלן מיר
ריידן, עטל! איצטער לאָז מיר, לאָז מיר דאַנקען דעם אייבערשטן מיט
קלאַרע רעיונות. איך בעט דיר עטל! צעמיש מיר נישט. לאַמיר וויסן ווי איך
האַלט אין דער וועלט, עטל! איך רייד שוין נישט פון פאַרדייען דאָס ביסל
עסן.

נחמן, אַז ער פּלעגט אַ היים קומען אין אַוונט פון דער גאַרבאַרניע, איז
ער געווען מיד און הונגעריק. דעם טאָג איז ער נישט געזעסן מיט פאַר-
לייגטע הענט, האָט זייער שווער געהאַרעוועט, האָט געשלעפּט קאַדישקעס
מיט איינגעווייקטע אין דאמב רינד פעל, האָט אַכטונג געגעבן אויף די בעלי-
מלאכות, זיי זאָלן אַרבעטן, האָט אומעטום אונטערגעשטעלט אַ פלייצע און
צוגעלייגט אַ האַנט. אויפּן וועג פון דער גאַרבעריי אַ היים, איז ער נאָך
געלאָפּן דאוונען מנחה-מעריב אין בית-מדרש אַריין, און נישט איינמאַל
איז אים אויסגעקומען צו זאָגן צו מעריב צוויי שמונה עשרהס, ווייל ער
האַט נישט באַוווּן צו דאוונען מנחה, און, אַז ער איז געקומען אַהיים, האָט

ער ליב געהאט, גלייך צו גיין זיך וואשן צו שאו ידיכם און זיך זעצן צום טיש עסן.

אין די פריערדיקע יארן, ווען די קינדער זענען נאך געווען יינגער, איז ער געזעסן ביים טיש מיט א האלב טויז קיין עין הרע, דריי פון רעכטס און דריי פון לינקס. ער האט אלעמען געקוקט אין די מיילעכלעך אריין און געהאט גרויס הגאה צוקוקנדיק זיך ווי עס קנאקן ביי זיי די ציינדלעך, אז ער איז פון פארגעניגן אליין זאט געווארן. די קינדערלעך האבן אים אנגעזען טיקט מיט זייערע שטיפערייען, מיט זייער פריילעכקייט. עטל — די מאמע, איז צום ווארט נישט געקומען, די קינדערלעך האבן שוין גערעדט פאר איר אויך, זי האט פון דער קיך דערלאנגט די געשמאקע מאכלים צום טיש. זעלטן ווען זי האט אליין זיך צוגערירט מיט א פינגער צו עפעס, האט נאר געמאכט א מוציא און איבערגעקייט די שלייפן. ווי האט זי דען געהאט צייט צו עסן. אבער אז די קינדער זענען אויפגעוואקסן, זענען געווארן על-טער און יעדעס קינד איז זיך געגאנגען אויף זיין וועג, האבן חתונה געהאט: משה-יודל איז געגאנגען צו דער חופה פונקט צו אכצן יאר, יהודה-הערש איז נאך קיין פולע אכצן יאר נישט אלט געווען, זלמן-ברוך האט וואס אן אמת געווארט א ביסל לענגער, אבער ערשט א שטיק נאך דער חתונה האט מען באדארפט זארגן פאר זיין פריזיוו. מאטל איז שוין לאנג א מאמע, איר שרהלע האט שוין א שורה ציינדעלעך ווי פערל. און לאהקע איז שוין גאט צו דאנקען אין פינפטן חודש מיטן צווייטן קינד, איר בכור לויפט שוין ארום מיטן טלית-קטנדל איבער די אקסלען. זאל איר נאר גאט געבן א לייכטן האבן, געבליבן אין שטוב איז נאר צירל, די יינגסטע, די מיזינקע. צו זיבעצן יאר האט זי אויך געקענט חתונה האבן, אבער זי האט נישט געוואלט, כאטש טו איר אן א מעשה. צירל איז נישט ווי אלע קינדער, עפעס איז מיט איר דער מער, און קיינער ווייסט נישט וואס. ווען די קינדער זע-נען געווען אין שטוב, איז אויך צירל געווען א פריילעכע, עס האט זיך אויסגעמישט צוזאמען, זי איז מיטגעגאנגען מיט אלעמען, מען האט גאר קיינמאל אויף איר פנימל נישט באמערקט קיין אומעט, זינט אבער זי איז פארבליבן אליין אין שטוב, איז אן ענדערונג אריינגעטרעטן, אויף איר איז ארויף אן אומעט, מען זאל גאר באהיט און באשירעמט ווערן, ווי א שאטן וואלט זיך געשארט אין הויז ארום די ווענט, נישט קיין מענטש.

יידישע מאמעס צום געדענקען

פאר קיין פרעמדע מענטשן האט עטל נישט גערעדט, האט זיך געהיט מיט א ווארט, ס'זאל חלילה צו קיינעם נישט דערגיין קיין שארף. זי האט אפילו פאר אירע עלטערע קינדער נישט געוואלט ריידן, טאמער הערט א שונד, אדער אן איידעם, און טראגט עס איבער צו זיינע, אדער אירע טאטע-מאמע, און אזוי ווערט עס צעשפרייט איבערן שטאט. מען דארף דען אן סך? ווענט האבן דאך אויערן, און מענטשן האבן צוגעזען צו צעלייגן אויף טעלערלעך. גערעדט האט עטל נאר פאר נחמנען, און בעת זי האט גערעדט האט זי אכטונג געגעבן צי די לאדנס זענען פארמאכט, צי קיינער הערט זיך נישט אונטער.

נאכן בענטשן, ווען עטל איז געווען פארנומען מיטן אויסשאקלען די קרישקעס פון טישטעך און אכטונג געגעבן גאר שטארק אז א קרישקעלע זאל חלילה נישט פאלן אויף דער פאדלאגע, ווייל גאטס ברויט טאר זיך נישט וואלגערן אויף הפקר, איז נחמן, מיט פאמעלעכע טריט, גלעטנדיק די בארד אין דער לענג און אין דער ברייט, ציילנדיק מיט די אויגן די גרויע האר, מיט א שמיכל איבער די וואנצעס, אריינגעגאנגען צו צירלען אין חדר אריין און מיט איר פארפירט א שמועס, האט פרובירט צו דערגיין וואס דאס קינד טראגט אונטער דעם לב, וואס איר דערגייט נישט אין לעבן, און פארוואס זי איז דאס אזוי פאראומערט. ראשית האט דער טאטע נחמן געוואלט אויסגעפינען צי דאס אלץ, וואס עטל דערציילט אים איז טאקע נאמת, מאלע וואס א יידענע קען דערציילן, כאטש ער אליין האט שוין נישט איינמאל באמערקט ווי צירל איז עפעס נישט מיט אלעמען, ווי זי זונדערט זיך אפ פון מענטשן, אבער ער האט נישט געלייגט קיין אכט אויף דעם. מאלע וואס עס טרעפט זיך מיט א מענטשן. אבער, אז עטל האט אין אים געהאלטן אין איין אריינריידן, איז עס אים אריין אין קאפ און האט זיך אויך אנגעהויבן צו שרעקן.

— צירעלע, וואס עפעס האסטו היינט אזוי פרי אפגעגעסן און נישט געווארט אויפן טאטן, ביסטו חלילה נישט געזונט, דערגייט דיר עפעס, פיל-סטו חלילה עפעס א חולאת, זאג דעם טאטן, מיר מעגסטו אלץ דערציילן וואס דיך דריקט, ווייטער פון אונדז וועט עס נישט גיין, פאר דיין טאטן זאלסטו זיך נישט קרעמפירן, דערצייל אלץ. רעדנדיק אזוי מיט צערטלעכע ווערטער צו צירלען, האט נחמן דורכגעדרונגען מיט זיינע אויגן אלע צירלס

באוועגונגען, ווי ער וואָלט וועלן אַרײַנגיין צו איר אין האַרץ אַרײַן און דאָרט זיך דערגרונטעווען צו די מקורות פון צירלס אומעט.

— צירעלע, איך וויל מיט דיר, מיין קינד, אַרײַנגיין צום רופא, איך וועל מאַרגן, מען זאָל דערלעבן, נישט גיין אין דער גאַרבאַרניע, אַ כּפּרה די גאַנצע סחורה פאַר דיין איין נאַגל. און אויב מיין קינד דו שעמסט זיך אפשר צו גיין דאָ צו אַ דאָקטער, מענטשן זאָלן נישט וויסן, טאָ זאָג מיר, וועל איך הייסן שפּאַנען פּערד און וואָגן און מיר וועלן פאַרן אין אַ צוויי־טער שטאַט אַרײַן, איך וועל נישט קאַרגן קיין געלט פאַר דאָקטוירים, דער רבּונו של עולם אַליין הייסט נישט קאַרגן אויף קיין רופא און אויף קיין רפּואות, פאַרויס גאָט דערנאָך די רופּאים העלפּן אַ מענטשן איבערקומען די חולאתן. זיכער קומט אַ צײַט פאַר יעדן מענטשן, ווען קיין שום דאָקטער און קיין שום רפּואה העלפט נישט, דאָס איז דאָן, ווען דער אייבערשטער האַלט, אַז עס איז פאַרן מענטשן געקומען שוין די צײַט נסתלק צו ווערן פון דער זינדיקער וועלט. אָבער דו, מיין קינד, צירעלע קרוין! ביסט דאָך נאָך יונג, דאָס גאַנצע לעבן שטייט דיר נאָך פאַר. דו האַסט זיך נישט וואָס צו שרעקן. גאָט וועט דיר העלפּן.

— צירעלע! די מאַמע דערציילט מיר, זי פאַרקלאַגט זיך חלילה נישט אויף דיר, ניין! זי דערציילט מיר נאָר, אַז דו ווילסט נישט קיין קליידער, נישט קיין נייע שיך, וואָס איז מיט דיר געשען? עפעס ביסטו אַ רעטעניש אין שטוב, אַן אויסנאַם פון אַלע דינע שוועסטער און ברידער. זיי האָבן נישט געלאָזט לעבן, כאַטש גיי זיי אַלע מאַנטיק און דאַנערשטיק און קויף זיי נייע בגדים און נייע שיך, און דו ביסט גאָר אַן אויסנאַם, דו דאַרפסט עס טאַקע גאָר נישט, ווילסט גאָר נישט, ווי געשיקט זיך עס אַזאַ זאך, זשאַ-לעוועסט עס טאַקע מיין געלט? ניין, מיין קינד, דיין פאַרהאַלטן זיך פאַר-שאַפט דער מאַמען און דעם טאַטן עגמת נפש, און דו ווילסט דאָך זיכער נישט אַנטאָן טאַטע-מאַמען קיין צער. דערצייל, דערצייל מיר צירעלע, לאַ-מיר וויסן וואָס דיר איז, דאָן וועל איך זען מיט וואָס נאָר איך קען דיר העלפּן. קיין געלט וועט דיין טאַטע נישט קאַרגן אויף דיר צו העלפּן, וואָרום צו וואָס דאַרף איך געלט? דינע שוועסטער און ברידער זענען שוין ברוך השם פאַרזאָרגט, זיי זענען שוין אַראָפּ פון קעסט, זיי פירן שוין אייגענע געשעפטן, און עס פעלט זיי דאַנקען גאָט גאָר נישט, זאָל זיי גאָט געבן

ווייטער זיינע ברכות פון שפע. דו, צירעלע, ביסט איצט מיין איינציק קינד אין שטוב, מען דאַרף שוין טראַכטן אויך פאַר דיר, מיין קינד, אַ שידוך הגון, עפעס אַ תכלית. די יאָרן שטייען נישט אויף איין אָרט. איך האָף צו גאָט, אַז ער וועט דיר צושיקן בקרוב דיין באַשערטן, וועסט אויך גיין אויפן ריכטיקן וועג. וועסט בעזרת השם חתונה האָבן און אַליין זיין אַ באַ-לעבאַסטע פאַר זיך, מיט אַן אייגענע שטוב, מיט אייגענע קינדערלעך, וואָס וועלן ביים זיידן רייסן די האָר פון באַרד, ווי עס טוען די אַנדערע אייניק-לעך, אַז געזונט זאָלן זיי זיין; חנוכה וועלן זיי בעטן חנוכה-געלט און פורים שלח-מנות, און ביי די סדרים אויסלייז-געלט פאַרן אויסבאהאַלטן דעם אַפּי-קומן. אַזוי צירעלע גייט די וועלט, דאָס איז דער גלגל העולם, מען קען און מען באַדאַרף גאָר נישט דרייען אויף צוריק די ראָד פון דער וועלט. וואָס איז דיר, צירעלע מיין קינד, וואָס איז דער מער מיט דיר?

— טאַטע, עס איז מיר גאָר נישט. איך פיל נישט קיין שום ווייטיקן חלילה. אַלץ איז ביי מיר אין בעסטן אָרדענונג. איך האָב זיך נישט אויף וואָס צו פאַרקלאַגן; די מאַמע איז גוט צו מיר, זי זשאַלעוועט מיר קיין זאָך נישט, זי וואָלט מיר די קרוין אָנגעטאָן אויף מיין קאָפּ. איך האָב חלילה צו איר גאָרנישט. עס איז מיר סתם עפעס אומעטיק אויפן האַרצן, טאַטע! ווי איך וואָלט געפילט דעם עולם השקר. אין לעבן איז עפעס נישט אַזוי ווי אין דער תורה ווערט געשריבן, מענטשן פירן זיך אויף לגמרי אַנדערש ווי דו, טאַטע, און ווי די מאַמע האָט מיר געלערנט. דוכט זיך אַלע האָבן געלערנט דעם זעלבן אלף-בית, אָבער אין לעבן זע איך ווי אַ סך מענטשן פאַרטוישן דעם אַלף פון אמת, אויף דעם שין פון שקר. מיטן מויל זאָגט מען איין זאָך און מיטן האַרצן מיינט מען גאָר אַ צווייטע זאָך. דאָס, טאַטע, מאַכט מיר אומצופרידן, פרעסט מיין געמיט, און האַלט מיר פאַראומערט. עס ווילט זיך מיר זיין אָפגעזונדערט פון מענטשן, לעבן אַליין, אַ לעבן פון אַ פרוש. ערשט איצט פאַרשטיי איך די פרושים; אַז מען לעבט אַליין טאַטע, איז די נשמה טאַקע ריין, דאָן דאַרף מען נישט קיין נייע קליידער, קיין נייע שיד, קיין נייע מאַנטלען, עס ווילט זיך נישט אויפרייסן די אויגן פון מענטשן, וואָס פרעסן אויף פון קנאה, עס ווילט זיך נישט ליגן אין מענטשלעכע מיילער, איך וויל נישט, טאַטע, אַז עמיצער זאָל מיר קייען

און דערנאָך אויסשפּייען. עס װילט זיך זיין אָפּגעזונדערט, זיין אַליין און מיט קיינעם נישט האָבן צו טון.

צירעלעס װערטער האָבן נחמנען שטאַרק איבערגעשראַקן, כאַטש אַלץ װאַס זי האָט געזאָגט איז געװען אין אַ גרויסער מאָס ריכטיק. װערטער װי פּערל. אָבער נחמן, דער טאַטע, האָט זיך פאַר זיי געשראַקן. נישט די װער-טער האָבן אים אַריינגעװאָרפן אין אַ פּחד, נאָר דאָס װאַס צירל, זיין קינד, װאַס דאַרף זיך גרייטן צו אַ לעבן, טראָגט זיך גאָר אַרום מיט אַזעלכע רעיונות. נחמן איז בלייב געװאָרן פון צירלס רייד, ער האָט געפילט װי אַ קאַלטער שװייס באַדעקט זיין גאַנצן קערפּער, װי אַ שװינדל גייט פאַרביי זיינע אויגן, אַלע גלידער זענען ביי אים װי פאַרשטיינערט געװאָרן. עס האָט אים אַנגעהויבן צו װאַרפן פון היץ אין קעלט און פון קעלט אין היץ. נישט אַנדערש װי עמיצער האָט אָפּגענאַרט זיין קינד, און פון דעם שטאַמט די אַנטװישונג און דער פּחד ביי צירעלען. זי האָט דעם ערשטן קלאַפּ גע-קראָגן פון עמיצן און דאָס האָט אויף איר אַרױפּגעװאָרפן אַזאַ שטימונג, אַזאַ אָפהענגטיקייט, אַ רעזיגנאַציע. נחמן האָט געזען, אַז צירל דאַרף נישט קיין רופּא גוף, נאָר אַ רופּא נפשׁ.

נחמן האָט געהייסן שפּאַנען פּערד און װאַגן און כּעלות הבוקר אַװעק-געפאַרן מיט צירלען צו אַ נשמה היילער. איז אַ גאַנצע נאַכט נישט גע-שלאָפן, האָט אָפּילו עטלען נישט דערציילט, האָט נישט געװאַלט מצער זיין דער מאַמען. נחמן האָט געװוסט, אַז אַ נשמה קראַנקייט איז אַ סך געפּער-לעכער פון אַ גוף קראַנקייט, היינט צו װאַס דערציילן דער מאַמען, אַז מען קען קאַרגן עגמת נפשׁ באַדאַרף מען זען װי װייט מעגלעך צו שפּאַרן.

װען נחמן איז געשטאַנען מיט זיין טאַכטער פאַרן רופּא נשמה און ער האָט געהערט די װערטער, װאַס ער האָט גערעדט צו צירלען, האָט ער געפילט װי די װערטער זענען מבטל אַ גזרה, װי זיי דרינגען אַריין אין האַרצן פון זיין קינד װי פּלאַקערדיק פּיער דרינגט דורך אַלע קעמערלעך פון צירלס צעגליטער נשמה. דער רופּא נשמה האָט איינגעטענהט מיט ציר-לען, אַז אַ מענטש דאַרף טראָגן גאַטספּאַרכטיקייט אין האַרצן און פאַר קיין אַנדער זאַך זיך נישט שרעקן. יעדער מענטש פאַרמאַגט אין זיך אַ ניצון פון געטלעכקייט, מען דאַרף נאָר קענען דעם ניצון פּונאַנדערבלאָזן אַזוי וּשטאַרק, אַז עס זאָל אַרומנעמען דעם גאַנצן מענטש. מען טאַר נישט דער-

יידישע מאַמעס צום געדענקען

לאָזן, אַז די געטלעכע פונקען אין מענטשן זאָלן אָפגעקילט און אויסגעלאָשן ווערן, מען דאַרף זיי פונאַנדערפלאַקערן און פונאַנדערגליצען. דערפאַר האָט יעדער מענטש אַ מיסיע אין לעבן, אַ דאָפלטע מיסיע מיטן געטלעכן צו דערגרייכן דעם מענטש, און מיטן מענטשלעכן צו דערגרייכן גאָט. קיין מענטש טאָר זיך נישט אָפזונדערן פון צווייטן, נאָר פאַרקערט זיך האַלטן צוזאַמען און געמיינזאַם דערפילן די שליחות.

צירל איז געוואָרן אַן אַנדער מענטש, די מרה שחורה איז פון איר פאַרשווונדן. דאָס פנים האָט זיך ביי איר אויסגעלייטערט, אַנשטאַט בלייענע וואַלקנס האָבן זיך באַווזן זונען־שטראַלן וואָס האָבן באַלויכטן איר שיינקייט און געוואַרעמט איר געמיט.

דעם וועג צוריק איז נחמן געזעסן אין וואָגן און נאָכגעטראַכט איבער די ווערטער פון רופא נפש, אים האָט אויך פאַרפאַלגט זיין ווייב עטל, ווי זי האָט מיט איר מוטערלעך האַרץ אַרויסגעפילט די סכנה ביי צירלען. אָך! — האָט פון אים אַרויסגעשרייען אַ קרעכץ — ווען נישט עטל, ווען נישט איר אַלאַרם, ווער ווייסט, איין גאָט אין הימל ווייסט, צי מען וואַלט חלילה נישט פאַרשפּעטיקט.

נחמן האָט דרך־ארץ באַקומען פאַר עטלען, אַ מאַמען איז נישט אַוועק־צומאַכן מיט דער האַנט — האָט ער ביי זיך געטראַכט. — אַ מאַמע האָט די שוועריקייטן פון טראַגן, די יסורים פון האָבן, און דעם צער פון האַדע־ווען, אַ ווונדער, וואָס אַ מאַמע איז אַזוי צאַפּלדיק איבער איר קינד? אין אַ ווינטער־נאַכט, ווען די לבנה האָט מיט איין אויג אַרויסגעקוקט פון צווישן צוויי שעפּסענע וואַלקנדלעך און די שטערן האָבן זיך פינגלדיק געשפּיגלט אין ווייסן שניי, האָבן עטל און נחמן צוזאַמען מיט זייער גאַנצן הויזגעזינד געפירט צירלען צו דער חופּה און מיט טרערן פון פרייד איר אַרויסבאַגלייט צו אַ ניי לעבן.

צביה, די הענדלעריין

צווייערליי פרנסות האָט געהאַט צביה: איינע אין די וואָכן־טעג און איינע אום שבת. אין־דער־וואַכנס, אין די מאַרק־טעג: מאַנטיק, מיטוואַך און פרייטיק, האָט זי געהאַנדלט מיט טיכלעך. אום שבת האָט זי געגעבן אויף באַרג. זי האָט געגעבן סאַדע־וואַסער, געזאַטענע צוקער־באַבעס און אַרבעס, פלעשלעך קוואַס און נאַשוואַרג פאַר קינדער, ווי: קאַרמעלקעס, איריסלעך, געטרנקטע מאַנדלעך, לאַנדערינקעס, מאַרמעלאַדקעס, זיסע און זויערע צו־קערלעך און כאַלוע.

אין די מאַרק־טעג איז צביה געשטאַנען מיט אַ טישל לעבן חיים בנימינס סטראַגאַן פון פאַרב. אויפן טישל זענען געווען אויסגעלייגט פאַר־שידענע טיכלעך, דערעס און פאַטשיילעס. די טיכלעך זענען געווען גע־מאַכט פון לייונט, אַדער פון ציץ. די דערעס און פאַטשיילעס זענען געווען פון באַיע אַדער וואַל. די באַיענע האָבן געהערט צום ביליקערן סאַרט און די וואַלענע צום טייערן.

די טיכלעך זענען געווען ווייסע, פון אַ גלאַטן שטאָף געמאַכט און קאָלירטע, מיט אַרױפגעשפּריצטע פאַרבן און מיט פאַרשידענע פיגורן: בלו־מען, בלימעלעך און צייכענונגען.

מיט אַ הייזעריק קול האָט צביה אויסגערופן איר סחורה און גערופן די קונים. אַט האָט זי אויסגערופן רויטע טיכלעך מיט שוואַרצע מאַן־פינטעלעך אינמיטן און אַ שוואַרצן שלאַק ביי די ברעגעס, גלאַט פאַרווימט. אַז קיינער האָט זיך נישט אָפּגערופן האָט זי אויסגערופן אַ גרויען קאָליר טיכל, מיט שוואַרץ־גרויע קעסטעלעך אינמיטן. אַ הימל־קאָליר מיט געשטרייפטע פאַסן ביי די זייטן. אַ האַניק־קאָליר, מיט ווייסע שטערנדלעך און האַלבע לבנות ביים שלאַק. שוואַרצע טיכלעך מיט וויין־רויטע פאַסן, טיכלעך פון אַ גראַז־

גרינעם קאַליר, מיט ברוינע זומער-פייגעלעך געשפּריצט ביי די זייטן, ברוינע טיכלעך מיט פאַרב-שפּריצן פון גרינע בלעטער ביי די ברעגעס, פון שטשאַווי-קאַליר מיט שוואַרץ-גרויע שלאַקן ביי די זייטן, העל-בלויע טיכ-לעך מיט ווייסע און רויטע פיגורן אינמיטן, באַרדאַ-טיכלעך מיט העל-גראַנאַטענע שלאַקן, טיכלעך פון מאַראַנצן-קאַליר מיט גרינעם גראַשיק גע-שפּריצט, ווייסע טיכלעך מיט רויטע וויינשל ביי די שפיצן, געלע טיכלעך מיט גרינע בלעטלעך ביי די שלאַקן, פון ציטריין-קאַליר טיכלעך מיט ברוי-נע. קאַכלעכלעך געפאַרבט, ליליען-קאַליר טיכלעך מיט שלאַקן פון גרויע פינטעלעך און טיכלעך פון נאָך פאַרשידענע אַנדערע פאַרבן.

די דערעס און פאַטשיילעס זענען על פי רוב געווען געמאַכט פון דריי קאַלירן: גרוי ברוין און שוואַרץ, מיט קראַטן ביי די זייטן און אַראַפּגעהאַנגענע פראַנדזן.

שעפּסעלע כינטשיק, דער שפּיליטער, פלעגט עס ברענגען די טיכלעך, דערעס און פאַטשיילעס פון דער גרויסער פאַבריק-שטאָט און זיי פאַרקויפן צו די קראַמען און צו טישל-שטייערס. די געשעפטן האָבן באַקומען אַ גרע-סערן אויסוואַל פון קאַלירן. זיי האָבן זיך געקענט אויסקלייבן די סחורה, וואָס זיי איז געפעלן. די טישל-שטייערס, דאַקעגן, האָבן געדאַרפט נעמען, וואָס שעפּסעלע כינטשיק האָט זיי אַריינגעוואַרפן. דאָס וואָס די קרעמער האָבן אויסגעבראַקירט און באַטראַכט פאַר אַ געמיינערן און ביליקערן סאָרט, וואָס איז נישט געווען אַזוי לייכט צו פאַרקויפן, — האָבן געמוזט נעמען די טישל-שטייערס.

די פּויערטעס פון די דערפער האָבן פון קינדווייז אויף געטראָגן טיכלעך אויף די קעפּ. טיכלעך אין שטוב, טיכלעך אין פעלד ביי דער אַרבעט און טיכלעך צו גיין אין קלויסטער און אין טיכלעך זענען זיי געגאַנגען צו חתונות און פאַרוויילונגען.

צביה און איר מאַן מאַניש זענען געווען די צושטעלער פון די טיכ-לעך. מאַניש האָט זיי געטראָגן אין אַ זאַק אויף די פלייצעס איבער די דערפער, דירעקט צו די פּויערים אין די הייזער אַריין און צביה האָט זיי פאַרקויפט אין שטאָט אויף איר טישל אין די מאַרק-טעג. ביידע, מאַניש און צביה, זענען אַ גאַנצן טאַג געווען אונטערן פרייען הימל, אין רעגן און

אין שניי, אין זון און אין פראסט. מאַניש איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און צביה איז געשטאַנען ביי איר טישל.

צביה האָט אַ גאַנצע וואָך נישט גערוט, איז געווען פאַרהאַרעוועט. אין דער פרי אַרויסגעשלעפט די טיכלעך און פאַרנאַכט אַריינגעטראָגן די טיכל לעך. ביינאַכט געגאַנגען צו שעפּסעלע כינטשיק און שעהן-לאַנג געוואַרט ביז ער האָט איר צוגעוואַרפן אַ ביסל בראַקאַוונע סחורה צו פאַרקויפן. צביה האָט אויך נישט געוואַרט פון קיין רו אום שבת. פרייטיק צו נאַכטס, ווי גיך נאָר זי איז געקומען פון שול פון קבלת-שבת, איידער מאַניש האָט באַוויזן צו זאָגן שלום עליכם און צו מאַכן קידוש, איז מען שוין געקומען צו איר נאָך סאַדע-וואַסער און זיסוואַרג.

מאַנישן האָט עס נישט געשמעקט. אַ גאַנצע וואָך האָט ער זיך אַרומ-געשלעפט איבער די דערפער, איז געשלאָפן אויף דער ערד אין שיער, אָדער אויף אַ בינטל שטרוי ביי אַ פויער אויף דער פּאָדלאַגע, מיטן זאַק טיכער צוקאַפנס און מיטן צעריסענעם כאַלאַטל צוגעדעקט. איז אָפּגעקומען מיט פאַרטריקנט ברויט און וואַסער, האָט אַמאָל אויסגעטרונקען אַ רויע איי, ווייל צוליב כשרות האָט ער עס נישט געוואָלט אָפּקאַכן אין אַ גויאישן טאַפּ, — האָט ער שבת געוואָלט אָפּעסן אַ לעפל געקעכץ פאַר אַ גאַנצע וואָך, דערפילן דעם שבתדיקן טעם און אַ ביסל אויסרוען די צעבראַכענע ביינער, דעם מידן קערפער און אָפּגעשוואַכטע פיס פון אַרומשפּרייזן איבער די דערפער, פון איין דאָרף צום צווייטן און אין יעדן דאָרף, פון איין כאַלופּע צו דער אַנדערער, און דאָ האָט ער ביי זיך אין שטיבל אויך נישט געפונען קיין רו. אַ הוואָ פון ווייבער מיט קינדער; הער קומט נאָך סאַדע-וואַסער — פייפט דער באַלאַך ביים שפּריצן; דאָ קאַרקעוועט מען אויף מיט אַ גרייצער אַ פלעשל קוואַס, פליט דער קאַרק צום באַלקן אַרויף און די שוים פון קוואַס לויפט איבער דער פּאָדלאַגע. דאָ וויינט אַ קינד, וואָס די מאַמע וויל עס נישט געבן נאָך אַ מאַרמעלאַדקעלע אָדער קאַראַמעלקע, צי גאָר אַ פיצל כאַלויע. אין שטוב איז אַ יאָריד: צביה גיט און די קונים נעמען אויף באַרג. דערצו דאַרף מען געדענקען, וואָס יעדער האָט גענומען און דערנאָך פאַרבייגן אין ביכעלע די ציפּערן אויף יעדנס נאָמען מען זאָל חלילה נישט פאַרגעסן. קיינער פון די נעמער וועט טאַקע נישט פאַרלאַנגען פון צביהן זי זאל שענקען אַ גראַשן, אָדער חלילה זי קרוידען מיט אַ גראַשן, אָבער

אַ זכרון ביי אַ מענטשן איז דאָך אויך נישט אַלעמאַל אויף דער וואָך. עס פּאַסירט, אַז מען פּאַרגעסט. איז דעריבער גלייכער, אַז אין ביכעלע פּאַר- בייגט מען אַ ציפּער אויף דעם בלעטל וווּ עס איז אָנגעצייכנט דער נאָמען פון נעמער.

אַז עס ווערט שטילער, ווען דער עולם גייט אַוועק מיט די גענומענע נאַשוואַרגן און געטראַנקען, זאָגט עס צביה אונטער מאַנישן ווער וואָס עס האָט גענומען. ער האָלט דאָס ביכל אין האַנט און פּאַרבייגט די ציפּערן לזכרון. אַפּטמאַל פּאַסירט, אַז אין מיטן נאַכט, ווען מאַניש איז אין האַרטן שלאָף, דערמאַנט אים צביה וועמען זי האָט פּאַרגעסן אָנצוהאַנגעבן, ער זאָל זיך מאַכן אַ סימן אין ביכעלע. ליגנדיק אין בעט, האָט צביה געמאַכט אַ שפּאַציר איבער אַלע הייזער פון שטעטל און זיך באַמיט צו דערמאַנען ווער עס איז ביי איר אַלץ געווען אין שטוב און ווער וואָס עס האָט גענומען. צביה האָט נישט געהאַט קיין האַרץ אויפצוועקן מאַנישן פון שלאָף.

זי האָט אים תמיד שטאַרק באַדויערט, וואָס ער האַרעוועט אַזוי שווער אַ גאַנצע וואָך, פון זונטיק אין דער פרי ביז פרייטיק פּאַרנאַכט. אָבער וואָס זאָל זי טון, אַז די פרנסה פּאַרלאַנגט. ווען צביה האָט זיך אין עמיצן דער- מאַנט פון אַ פּדיון, האָט זי גלייך מאַנישן נישט געוועקט, זי האָט אים נאָך געלאָזן שלאָפן. אַליין איז זי געלעגן מיט אַפּענע אויגן און געהאַלטן אין זכרון דעם פּדיון און דעם מענטש. אָבער ווען איר איז אויך באַפּאַלן אַ שלאָף פון גרויס מידיקייט און זי האָט דערזען, אַז לענגער קען זי שוין נישט האַלטן די אויגן אָפּן האָט זי שטילערהייט גערופן איר מאַנישן; מאַ- ניש! מאַניש! האָב נישט פּאַראיבל וואָס איך רייס דיר איבער דעם שלאָף. נעם נישט פּאַר אומגוט, מאַניש, וואָס איך וועק דיר. וואָס זאָל איך טון, אַז די פרנסה... איי, האָט זי אַ קרעכץ געטון, די פרנסה פּאַרלאַנגט, אַז איך זאָל דיר דערמאַנען אין פּדיון ביי זלמן דעם גאַרבערס קינדער. אַרנטלעכע קינדער, זיי וועלן חלילה נישט פּאַרלייקענען, אָבער ס'איז בעסער, אַז עס איז דאָ אין ביכעלע. מאַניש! דו הערסט, מאַניש?! איך וועל דיר ברענגען דאָס ביכעלע צום בעט, דו זאָלסט נישט דאַרפן אַרונטערגיין, כל-זמן עס רויכערט נאָך דער לאַמפּ, דערנאָך וועט מען נישט זען און מאַרגן קען איר נאָך פּאַרגעסן. מאַניש! מאַניש! — האָט צביה גערופן שטיל. מאַניש האָט נישט געהערט און זיך ווייטער געשלאָפּן אין זיין זיסן שלאָף. קיין האַרץ

צו רעדן העכער האָט צביה נישט געהאַט. זי האָט אים נישט געוואָלט איין בערוועקן. האָט זי אַזוי לאַנג שטילערהייט גערופן „מאַניש“, ביז זי איז אַליין אַנדרימלט געוואָרן און פון גרויס מידיקייט געכראַפּעט הויך מיט די נאַז לעכער און מיטן אָפּענעם מויל. מאַניש, אַז ער האָט דערהערט אין שלאָף ווי צביה כראַפּעט, האָט ער זיך אויפגעכאַפּט און גערופן צביהן זי זאָל נישט רעדן פון שלאָף, זי זאָל נישט כראַפּען, וואַרים דאָס שוואַכט אָפּ דאָס האַרץ. דער סוף איז געווען, אַז ביידע האָבן זיך אויפגעכאַפּט. דער ערשטער שלאָף איז אַריבער און מען איז שוין מער נישט איינגעשלאָפן. דאָס לעמפל האָט שוין געהאַט אויסגערייכערט דאָס ביסל קעראַסין, צו פאַרבייגן אַ ציפּער האָט מען שוין נישט געזען, זענען מאַניש און צביה געלעגן אין זייערע בעטן און צווישן זיך גערעדט. מען האָט אַריבערגערעדט איבער די בעטן-ווענטלעך. מאַניש האָט דערציילט צביהן פון זיינע נישט אום-שבת-רעדנ-דיקע „גליקן“ און צביה האָט דערציילט פון אירע „גליקן“ פון אַ גאַנ-צער וואָך.

ווען האָט דען צביה מיט איר מאַנישן זיך געקענט אַ ביסל דורכרעדן, אַז זונטיק באַגיבען, כעלות הבוקר האָט מאַניש אין שטוב געדאוונט ביחידות, האָט דערוואַרעמט דאָס האַרץ מיט אַ ביסל שוואַרצע ציקאַריע, גענומען דעם זאַק אויף די פלייצעס, האָט אַ קוש געטון די מזוזה און מיטן שטעקן אין האַנט אַרויסגעאַנגען פון שטוב אין די דערפער אַריין. געקומען איז ער פרייטיק פאַרנאַכט אַהיים, קוים באַוויזן אין מקווה צו גיין, אויסצוטאָן פון זיך די וואַכעדיקייט און איבערצוטאָן אַ העמד לכבוד שבת. שבת זוי-דער זענען געקומען די שכנים און פון גאַנצן שטעטל נעמען ביי צביהן אויף באַרג זיסוואַרג און נאַשוואַרג. היינט, ווען האָט מאַן און ווייב געהאַט צייט צו רעדן? וועגן וואָס צו רעדן האָט נישט געפעלט. ראשית, וועגן דער אייגענער לאַגע, וועגן חובות וואָס מען האָט געדאַרפט צאָלן און עס איז נישטאָ פון וואָס און ועל כולם, וועגן די קינדער, צוויי מיידלעך, וואָס האָבן שוין פון לאַנג געמעגט הערן שפילן און דער זיווג האָט זיך פאַרשפעטיקט, ווי ער וואָלט ערגעץ געבלאַנדושעט, געגאַנגען און נאָך נישט דערגאַנגען. ביידע מיידלעך דינען טאַקע ביי רייכע באַלעבאַסטעס, עס פעלט זיי דאַרט חלילה גאַרנישט, אָבער וואָס איז דער תכלית. דאָס ביסל חיות גייט דאָך אויס. וווּ נעמט מען פאַר זיי חתנים און צו די חתנים וווּ נעמט מען אויף

פּנחס שטיינבוואַקס

אויסשטייער. אַז צביה האָט גערעדט וועגן דעם גורל פון אירע ביידע מיידלעך, האָט זי דאָס קישן נאָס געמאַכט פון טרערן. דערנאָך האָט צביה דערציילט מאַנישן פון זייער איצעלען, וואָס האָט געלערנט אין אַ שכנותדיק שטעטל אין אַ ישיבה. מאיר־יונהס דער בעל־עגלה האָט געברענגט אַ ברייזל פון איצעלען, אין וועלכן ער שרייבט, אַז עס פעלן אים אויס צוויי טעג אין דער וואָך צום עסן. די שטייזל נעצן אונטער און ער האָט נישט פאַר וואָס צו מאַכן אַ פאַר נייע האַלבע זוילן. און די נייעס, אַז שעפּסעלע כינטשיק האָט איר געזאָגט, אַז אויב זי וועט נישט דעקן דעם חוב, וואָס שטייט שוין זינט שבת נחמו, וועט ער איר מער נישט געבן קיין טיכלעך צום האַנדל. איי, האָט צביה אַ קרעכץ געגעבן, זיך פאַרכליניעט מיט אַ טרער, מאַניש האָט געענטפערט מיט אַ קרעכץ און אַזוי איז די נאַכט אַריבער, דער שבת־דיקער פרימאַרגן האָט אַנגעהויבן זיך דורכצורייסן דורך די לאַדנס, מאַניש איז אַרונטער פון געלעגער האָט אַפּגעגאַסן נעגל־וואַסער און זיך געגרייט גיין אין בית־מדרש אַריין. אויך צביה האָט זיך געגרייט צום ערשטן מנין אין שול אַריין. די שול און דער בית־מדרש און דער הייליקער שבת האַבן ביי צביהן און ביי מאַנישן אַוועקגענומען דעם קרעכץ און זייערע געמיטער אַנגעפילט מיט בטחון.

חנה-אסתר, די טיקערין

קולות, מענטשלעכע האַרץ-געשרייען האָבן אין בלויזען פרימאַרגן אַנ-
 געזאָגט דעם שטעטל, אַז חנה-אסתר די טיקערין איז פאַרביי. דער טאָג
 האָט זיך נאָך נישט געהאַט געשטעלט, האָט ערשט אָנגעהויבן אַרויסצוקריכן
 פון דער פינצטערניש פון דער נאַכט. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך דורך די
 לאַדנס דורכגעלויכטן דאָס פייער פון אַ נאַפּט-לעמפל אַדער חלבן ליכטל,
 וואָס עמעצער האָט אָנגעצונדן ביים בעט, בכדי צו זען ווי אַפּצוגיסן נעגל-
 וואַסער, די האַרעפאַשניקעס האָבן זיך געאיילט אין בית-המדרש אַריין צום
 ערשטן מנין, זענען שנעל פאַרבייגעלאָפּן די ענגע, שמאַלע, זאַמדיקע געס-
 לעך און אויף קיינעם זיך נישט אומגעקוקט. ביי בראַכע זישעס האָט שוין
 גערויכערט דער אויוון און דורכן דימניק אַרויסגעשיקט די ערשטע קנוילן
 רויך, צוזאַמען מיט פונקען פייער פון צעברענטן בעריאַזעווען האַלץ פון איר
 באַק-אויון. הערש-לייזער פון דער גאַר-קיך איז מיט מאַטעס-לייבן געגאַנ-
 גען אין מרחץ אַריין, הערש-יאָסל האָט געשפּאַנט זיין גניאַדען פּערד אין דער
 בריטשקע אַריין און זיך געאיילט אַרויסצופאַרן דער ערשטער אויפן מאַרק
 און זיין גרייט אויפצוכאַפּן די ערשטע פּאַסאַזשירן וואָס פאַרן צו דער קאַליע.
 העניע-שלומקעס האָט פון ברוך מוליערס קעלער אָנגעהויבן אַרויסצוטראַגן
 די ערשטע קאַשיקעס מיט פאַרשידענע גרינוואַרג און אויבסט אין מאַרק
 אַריין. ביי הינדען אין דער טשאַיניע זענען געזעסן דאָרפסלייט, וואָס האָבן
 זייערע פּראַדוקטן געברענגט אין מאַרק אַריין צום פאַרקויפּן און צוגעביסן
 פיידעס ברויט מיט סלאַנינע, באַשמירט און פאַרטרונקען מיט הייסע וואַסער
 צו דערוואַרעמען די קישקעס. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז צוזאַמען מיטן אויפ-
 מאַרש פון פרימאַרגן האָט זיך דאָס שטעטל ראַזטשוכעט און אַרויס פון שלאַף.
 די ידיעה, אַז חנה-אסתר, די טיקערין איז פאַרביי האָט זיך בליץ-שנעל

פארשפרייט איבערן שטאָט, פון איין עק ביזן אנדערן און האָט אַרויסגערוּפֿן אומעט און טרויער אין אַלעמענס הערצער. מענטשן האָבן זייערע אויגן גע- האַלטן אַרונטערגעלאָזן, אנשטאט צו קוקן צום ליכטיקן הימל וואָס עס האָט מיט זיך געבראַכט דער בלויער פרימאַרגן האָבן זיי געקוקט צו דער טונ- קעלער ערד אַראָפּ. אויף אַזאַ אומעטיקער בשורה האָט זיך קיינער נישט געריכט. פאַרן שלאָפֿן-גיין, אין דער זעלבער נאַכט, האָט נאָך חנה-אסתר גערעדט מיט די שכנעס, האָט דערציילט פון אירע מעשות, אמת, זי האָט געהאַלטן אַ וואַרעם שטערצל אונטערן פאַרטעך, עפעס האָט זי זיך געקרימט, אַז זי האָט קרעמפן אין מאַגן, נו, האָט עמעצער דען געלייגט אַכט אויף דעם, מאַלע וואָס מען האָט קרעמפן, איז דאָס דען דאָס ערשטע מאַל ביי חנה- אסתר? אַלע מאַנטיק און דאַנערשטיק און אַפילו נאָך אַפּטער איז חנה-אסתר געשטאַנען, זיך געקאַרטשעט אין דרייען און געהאַלטן אַ הייס שטערצל אונ- טערן פאַרטעך.

אויף דער קאַזע-גאַס, ביי הערש-יאַקלען אין הויז, וואָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ פאַרקאַן, וואָס האָט לענגאויס דעם באַרג אַראָפּ געפירט צו משה מאַלקעס שטוב, און צו הערשל אַבישעס תבואה-שפייכלער, — איז פול געווען מיט מענטשן, זיי זענען אַריין און אַרויס פון שטוב, פון חנה- אסתרס דירה, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ חדר מיט אַן אַלקער. אין פיר- הויז איז געשטאַנען אַ הילצערנער עמער מיט וואָסער און אַ קווערטל דער- נעבן אויף אַפּצוגיסן די שפיצן פינגער. אויף דער ליימענער קיך, וואָס איז געשטאַנען מיטן רוקן צום פענצטער זענען אויף די פייערקעס געשטאַנען צוויי קעסלען וואָסער און זיך געקאַכט, גרייט פאַר דער טהרה. אין אַ ווינקל זענען געזעסן: חנה מאַכלעס און די גרויסע מלכה און האָבן צורעכט-געמאַכט און אויסגעגליכן די אייביקע מלבושים וואָס חנה-אסתר האָט זיך שוין פון לאַנג געהאַט צוגעגרייט און זיי געהאַלטן צוקאַפּנס פון איר געלעגער.

ראובן און בונם, יעקב-משה און ישראל-לייזער, הענעך-דוד און בערל- וועלוול, יצחק-אייזיק און הערש-נחום, שרגא-פייזל און געצל; אַ מנין זין פון חנה-אסתרן זענען געשטאַנען נעבן דער מאַמען און ביים פלאַם פון די ברענענדיקע ליכט אויפן קול געזאַגט תהילים, נאַכגעזאַגט מיט גרויס געוויין די פסוקים פון תהילים האָבן די טעכטער: בריינע-רחל און מאַטעל-לאה. פאַר האַלבן טאַג, איידער די זון האָט זיך געשטעלט צוקאַפּנס, האָבן די

זין פון חנה-אסתרן אַרויסגעטראָגן דער מאַמען אויף דער מיטה און זי אַוועקגעטראָגן אויפן גוטן אָרט, וווּ זי איז געבראַכט געוואָרן צו איר אייבי-קער ר.ו. ביים אָפענעם קבר האָט חנה-אסתרס אייגענער מנין געזאָגט קדיש און נאָכן צודעקן דעם קבר זענען די קינדער פון חנה-אסתרן און אויך די מלווים, מיט גרויס יראת-הכבוד, הינטערוויילעכץ, ווי מען גייט אַוועק פון ארון-קודש, מיט שטילע טריט אַרויסגעגאַנגען פון הייליקן אָרט.

דאָס גאַנצע שטעטל, קינד און קייט האָט באַגלייט חנה-אסתרן צו איר אייביקער ר.ו. ווער האָט עס דען נישט געקענט חנה-אסתרן? אַ שם-דבר געווען נישט נאָר אין איר שטעטל, נאָר אויך אין דער גאַנצער געגנט, אין אַלע אַרומיקע שטעטלעך, וואָס האָבן געהאַט אייגענע חנה-אסתרס, האָט מען אָבער געהאַלטן אין איין רעדן און דערמאָנען חנה-אסתר די טיקערין, וואָס האָט געהאַלפן אַלע יידישע מאַמעס אָפהיטן די דינים פון טבילה, פון מעיין טהור, טאַמער האָט אַ יידענע געדאַרפט אַנקומען צו שאלת חכם, ווי עס טרעפט זיך, האָט זי קודם-כל געפרעגט ביי חנה-אסתרן, ראשית האָט זי זיך שוואַל-עצה געווען מיט איר טיקערין און נאָכהער ערשט געגאַנגען צום רב. פריער האָט חנה-אסתר באַדאַרפט פסקענען. די דינים פון מעיין-טהור האָט חנה-אסתר געקענט אויף אויסנווייניק, זי האָט אויך געקענט דאָס אינטימע לעבן פון יידישן שטעטל. אויף חנה-אסתרן פלעגן „לייכטע יידן“ זאָגן, אַז אַלע שלאָף-אַלקערס אין שטעטל שטייען מיטן פנים צו איר און דאַנקען איר פאַר העלפן אָפהיטן די דינים פון טהרת-המשפחה. נישט אומזיסט האָט זי זוכה געווען צו אַן אייגענעם מנין קדישים, — פלעגן ווייבער רעדן אויף די פריזבעס, האַלטנדיק די הענט אונטער די פאַרטעכער, נאָך אַ טאַג שווערער אַרבעט, בעת די מענער זענען נאָך געווען אין בית-המדרש צו מנחה-מעריב, און אויף זיי האָבן שוין געוואָרט געגרייטע טישן מיטן ביסל וואַרעמס אויף דער פליטע. דער זכות פון טבילה און די אָפּגעהיטענע דינים פון מעיין-טהור זענען איר בייגעשטאַנען, און דערפאַר האָט זי מיט גאַטס רצון אויסגעהאַ-דעוועט זין און טעכטער ווי דעמבעס קיין עין-הרע. דער מדובר צווישן די ווייבער פלעגט אַנגיין ווייטער און זיי האָבן דערציילט, אַז יונגערלייט, זענען די קינדער טאַקע געווען נישט קיין גרויסע גיבורים, זיי זענען געווען גאָר שוואַכניקע נפשלעך, קוים וואָס די נשמה האָט זיך אין זיי געהאַלטן. דער טאַטע איטשע-מאיר איז אַליין געווען אַ שטאַרקער חלוש, איז אַרומגעגאַנגען

און האָט געפּאָכעט מיט דער נשמה. מענטשן האָבן אויף אים געזאָגט, אַז ער איז געווען אַ סוכאַטניק און דערפאַר האָט חנה־אסתר פון אים קיין עיני־הרע אַזוי פיל געקנידלט. ווען חנה־אסתר האָט חתונה געהאַט מיט איטשע־מאירן איז ער שוין דאָן געווען אַ קראַנקער, מען האָט דערציילט, אַז אַשיען־ציט, ווען ער איז נאָך געווען אַ יינגל, איז ער געגאַנגען זיך באַדן אין דער סאַדזעווקע פון שכנא דעם ציגעלניק, דאָרט זאָל ער זיך האָבן פאַרקילט און איינגעהאַנדלט בחינם די אמתע קרענק. חנה־אסתר האָט פון אים געבוירן 14 קינדער, מיט צוויי האָט זי געמפילט. די ערשטע צוויי קינדער האָבן זיך, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן, נישט געהאַלטן. צוויי מיידלעך זענען זיי געווען, און קיין עיני־הרע, קיין ביז אויג, אויף אַלע פּוסטע וועלדער און אויף אַלע פּוסטע פעלדער; אַ טויף קינדער האָבן זיך גאַט צו דאַנקען אויס־געהאַדעוועט. צען זין און צוויי טעכטער.

ווען איטשע־מאיר האָט אויסגעהויכט זיין לעצטן אַטעם זענען די קיני־דער געווען קליין און שוואַך. וואָס פאַראַ קרענק האָבן זיי דען נישט דורכ־געמאַכט? קיין שום קראַנקייט האָט זיי נישט אויסגעמיטן; שקאַרלאַטין און מאַזלען, פּאַקן און טיפּוס, ענגלישע קרענק און קיני־הוסט און וואָס נישט? און גאַט זיי דאַנק, זיי האָבן זיך אַלע אויסגעהאַדעוועט אויף אַלע יידישע קינדער געזאָגט געוואָרן, געזונט ווי וועלשערנע נים, אַז קיין ביז אויג זאָל זיי נישט גרייכן.

קיין גרויס ווילטאָג האָבן די קינדער ביי חנה־אסתרן נישט געהאַט. מ'שטיינס־געזאָגט, געבליבן אַן אלמנה מיט צוועלף פּיצלעך קינדער, איינס קלענער פּאַרן צווייטן און דערצו אַן אַ פּרוטה ביי דער נשמה. אויך אין דער צייט, ווען איטשע־מאיר האָט געלעבט, האָט חנה־אסתר און די קינדער פון קיין גרויס רייכטום נישט געוואָסט. דאָס שטיקל פּרנסה האָט ער געצויגן פון מאַכן לאַפּאַטעס צו די באַק־אויונס, אַריינצושאַרן און אויף אַרויסצו־נעמען דאָס ברויט און אַנדערע געבעקסן. היינט וויפּל לאַפּאַטעס באַדאַרף עס האָבן אַ בעקער, און ווי אַפט בייט עס אַ בעקער די לאַפּאַטעס? דאָכט זיך שוין פאַרברענט, עס זענען שוין שטיקער קוילן און נישט קיין האַלץ, אַבער פּנדעסטוועגן, וועט אַ בעקער די לאַפּאַטעס נישט בייטן. עס דאָכט אים אויס אַז מיט די אויסגעברענטע לאַפּאַטעס איז מזלדיקער פּאַרן ברויט, צו וואָס זאָל דאָס ברויט ווערן ווי גלאַוונעס, בעסער די לאַפּאַטעס. צווישן די ווייבער

יידישע מאמעס צום געדענקען

אויף דער פריזובע פלעגט שפרינצע די גענדזלערקע אויפכאפן און זאגן: אדרבה, מאכטס ווייבער אַ חשובן, וויפל לאַפּאַטעס ליבע די בעקערין קויפט עס איין דורכן יאָר? מיר דאַכט זיך, אַז זינט איך קויף ביי איר ברויט און דאָס איז שוין אַ קיימאלן פון יאָרן, שטייט נאָך אַלץ אין ווינקל פון אויוון די זעלבע לאַפּאַטע, שפרינצע האָט גערעדט מיט אַזאַ אַטעם, אַז שוים האָט זיך ביי איר באַוויזן אַזש אין די ווינקלען פון די ליפּן, און זי האָט אַלע פאַר מינוט באַדאַרפט אַנקומען צו אַ עק פאַרטעך אויף אַרומצווישן דעם שוים פון אירע ליפּן-ווינקלען. מילא, — האָט זי געזאָגט — האָט טאַקע חנה-אסתר מיט די קינדערלעך פאַר איטשע-מאירן געהאַלטן די ציינער אויף די פּאַלי-צעס, זיי האָבן אַ שטיקל ברויט אַנגעזען אַ מאָל אין אַ מיטוואָך, אַ סקאַרינקע ברויט איז געווען אַ חלום.

נאָך איטשע-מאירס טויט איז חנה-אסתר געוואָרן אַ טיקערין; איז גע-זעסן אין דעם ווייבערישן מרחץ און טובל געווען די ווייבער כדין. האָט גע-שוירן די נעגל, געשוירן די האַר, האָט אַכטונג געגעבן, עס זאָל חלילה נישט זיין קיין חציצה, בקיצור, זי האָט פון טמא געהאַלפן מאַכן טהור און מיט אַלע ברכות האָט זי אַרויסבאַגלייט די ווייבער פון מרחץ אַ היים, אין אַלקער אַריין. די ווייבער האָבן איר געגעבן עטלעכע גראַשן פאַר איר טירחה, קיין סך האָבן זיי איר נישט געגעבן, נישט געוואַלט איר באַצאָלן אין גאַנצן פאַר דער מצווה. האָט זיך געמאַכט אַ חתונה אין שטעטל, ווען די כלה האָט באַ-דאַרפט ערב דער חופּה קומען אין מקווה אַריין, האָט זיך שוין חנה-אסתר מיט איר מתעסק געווען, האָט איר ראשית-כל אַרונטערגעשוירן די האַר און כשר געמאַכט לויט אַלע דינים, פון אַ כלה האָט חנה-אסתר באַקומען אַ פיינע באַלוינונג. זי האָט אויך מיט דער כלה איינגעזחורט אַלע דינים פון מעיין-טהור און אַנגעזאָגט, אַז זי זאָל נישט זיך איילן מיט דער טבילה, נאָר אַלץ טאָן מיט ישוב-הדעת, שטאַרק אַכטונג געבן, אַז עס זאָל פון וואַסער קיין האַר נישט אַרויססטאַרטשען. ווען זי מאַכט די ברכה, זאָל זי נישט אַריינקוקן אין וואַסער אַריין, נאָר קוקן אַרויס פון וואַסער און דערביי האַלטן די הענט אויפן האַרץ.

חנה-אסתר האָט אויך אויפגענייט ווינדעלעך און ווינקל-שנורן פאַר גיי-געבוירענע קינדער, איז געווען סאַרווערין אויף חתונות און בריתן, האָט געכשרט כלים אויף פּסח, האָט אַרויסגעהאַלפן בעל-הביתטעס אויסצולופ-

טערן די מלבושים און בעטגעוואנט אין דער וואך פון פסח, האט געוועלגערט און געשטופלט מצות, האט איינגעלייגט בוראקעס און ראזשינקעס פאר וויין אויף פסח, חנוכה-צייט האט זי געפרעגלט אין יידישע הייזער גענדון-שמאלץ אויף פסח און איינגעשטעלט די בוראקעס אויף פסחדיקן ראסל. פון די אלע מלאכות האט זי קוים, קוים צונויפגעשטיקעוועט אן עק מיט א עק אויף צו קאנען פארשטאפן די מיילער ביי די קינדער מיט א פאסטנעם קארטאפל אדער מיט א רעפטעלע אלט-געבאקן ברויט.

פון א שמחה, א חתונה אדער א ברית, צי גאר א תנאים פלעגט חנה-אסתר אהיימברענגען פאר די קינדער א שטיקל לעקאר, איינגעוויקלט אין א פאטשיילעכל, אמאל אויך אן איבערגעבליבן דרויבעלע, א שטיקל חלה און א ביסל נאשווארג. פאר די קינדער איז דאס געווען א גאנצער יום-טוב. די יינגלעך פלעגן גיין צו געווינערינס לייענען קריאת-שמע און דערפאר באקומען צוקערלעך מיט קאראמעלקעס, געזאטענעם ארבעס און געקאכטן באב. דאס האט אויך חנה-אסתרן געהאלפן אנצופילן די מעגעלעך ביי אירע קינדער. גאט צו דאנקען — פלעגט זי זאגן, — וואס גאט פארלאזט נישט און א גאנץ קיילעכדיק יאר איז פאראן אין שטעטל געווינערינס. חנה-אסתר האט געהאט וואס צו טאן און די קינדער האבן געדלובעט די ציינער. יא הונגעריק, נישט הונגעריק, זאט איז מען קיינמאל נישט געווען. נאר א דאנק דעם ליבן נאמען דערפאר, עס קאן דאך חלילה נאך ערגער זיין, א מענטש טאר נישט זינדיקן, אבי געזונט, דארף ער שוין דאנקען דעם אויבערשטן.

דער קליינער יאנקעלע דער פעלדשער האט ביי חנה-אסתרן קיין געלט נישט גענומען פאר היילן די קינדער; פון וועמען זאל ער נעמען געלט, פון אן ארעמער אלמנה נעבעך, וואס האט נישט גענוג אויף דעם טאג איבער-צולעבן? מער ווי מצוות האט זי דאך נישט. האט ער טאקע נישט איינמאל אויך באצאלט דעם אפטייקער פאר מאכן א מאשטש פאר די קינדערס קעפ-לעך, אדער קעגן עפעס אן אויסשיט אויף דער הויט. ווינטער-צייט האט ער אויך אין שטוב אריין אריינגעטראגן אביסל פיש-טראגן, קעגן דער ענגלישער קרענק, צו קרעפטיקן די פיסלעך ביי די שוואלבן און שטארקער מאכן די קעפלעך.

ווי גיך נאר די מיידלעך זענען ביי חנה-אסתרן אונטערגעוואקסן, האבן זיי שוין אנגעהויבן ביסלעכווייז צוצופארדינען. די עלטערע האט געהאלפן

יידישע מאַמעס צום געדענקען

וואָשן די כלים און טרוקענען, וואָשן ווינדעלעך, זיך שפּילן מיט קינדער, פאַרוויגן קינדער אין זייערע וויגעלעך, איינהייצן אָן אויוון, אונטערהייצן די פּליטע, צעבלאָזן אַ פּרעסאייזן און טאָן אַנדערע שטוב־זאַכן, וואָס נאָר אַ בעל־הביתטע האָט געהייסן. די יינגערע איז אַוועק אַרבעטן ביי חיה־לאה די שייטל־מאַכערקע, זי האָט איר גלייך געגעבן עסן און שלאָפן און צוגע־זאַגט אויף יום־טוב אויך צו קויפן אַ קליידעלע.

די זין, ווי גיך זיי זענען געוואָרן בר־מצוה, האָט זיי חנה־אסתר אָפּגע־געבן צו בעל־מלאכות אויף דער לער. איינער איז געגאַנגען זיך לערנען פאַר אַ פעלצן־מאַכער, דער צווייטער פאַר אַ קאַמאַשן־שטעפּער, דער דריטער פאַר אַ היטל־מאַכער, דער פּערטער פאַר אַ שניידער, דער פינפטער פאַר אַ בלעכער, דער זעקסטער פאַר אַ רימער און דער זיבעטער פאַר אַן איינבינדער, דער אַכטער פאַר אַ שלאָסער, דער ניינטער פאַר אַ בעקער און דעם צענטן פאַר אַ סטאַליער.

די ערשטע יאָרן זענען פאַר די זין געווען שווערע יאָרן, קיין מלאכה האָט מען זיי נאָך נישט געלערנט, זיי האָבן בלויז באַדאַרפט טאָן שטוב־זאַכן; ניאַנטשען קינדער און גיין אויף פאַרשידענע שליחותן, אונטערטראָגן די בעל־הביתטע די קאַשיקעס פון פיש־מאַרק און נאָך אַנדערע שטוב־אַרבעט, וואָס איז די יינגלעך נישט געווען שטאַרק צום האַרצן. ביי זייער אַרעמער מאַמען חנה־אסתר האָבן זיי אַזעלכע אַרבעטן נישט באַדאַרפט טאָן, די מאַמע האָט זיי גאָר קיין מאָל נישט פאַרגעלייגט. דערפאַר אָבער האָבן זיי געהאַט צו עסן צו דער זעט. פאַר פאַרשטאַפן די מיילער האָט שוין חנה־אסתר נישט באַדאַרפט זאָרגן. איר זאָרג האָט זיך באַגרענעצט צו קאַנען צודעקן דאָס נאַקעטע לייב פון די קינדער, די זין אָנטאָן אַ פאַר הויזן אויפן גוף און די מיידלעך — אַ שטיקל קליידל. אַז חנה־אסתר האָט פון עמעצן באַקו־מען אַן אַלטן מלבוש, וואָס די מילבן האָבן נאָך איבערגעלאָזט גענוג פלייש אין געוואַנט אויף צו קאַנען אויסשערן אויף אַ קליידעלע אָדער אויף אַ פאַר הייזלעך. האָט זי זיך אַליין אַנידערגעזעצט מיט אירע דראַטענע ברילן אויף דער נאָז, ברילן וואָס האָבן קיין גלעזער נישט געהאַט, נאָר בלויז די רעמלעך, וואָס האָבן זיך געהאַלטן אויף די אויערן אויף באַוועלנע, אָדער פון פאַדעם־האַלטערס און גענייט. צעריסן, חלילה, האָט חנה־אסתר אירע

קינדער נישט געלאזט גיין, עס האָט געמעגט זיין אַ לאַטע אויף אַ לאַטע, אַבי גאַנץ און דערצו ריין, אויסגעוואַשן און אויסגעוועלגערט. שפעטער, ווען די קינדער האָבן אויך אָנגעהויבן צו פאַרדינען, און האָבן יעדע וואָך, אַלע פרייטיק אַהיימגעבראַכט זייערע שכירות, איז די מאַמע חנה-אסתר ווי אויפגעריכט געוואָרן. די קינדער האָבן איר אָפגעגעבן זייערע פאַרדינסטן ביז אַ גראַשן און די מאַמע האָט באַלעבאַטעוועט. ביי חנה-אסתר איז געוואָרן אַ שטוב מיט אַלע ייִדישע הייזער צוגלייך. די קיך האָט גע-קאַכט, עס איז נישט סתם אַזוי געשטאַנען אַ טעפל מיט וואַסער אויף אַ פייערקע, לפנים וועגן, מענטשן זאָלן נישט זען און באַמערקן דעם הונגער אין שטוב. ניין, אין טעפל האָבן זיך אויף רעכט צו אמת געקאַכט מאַכלים, דער באַק-אויזן האָט געבאַקן אויף שבת. חנה-אסתר איז געוואָרן אַ גוטער קונה אין אַלע קראַמען, דער שניט-קרעמער האָט ביי איר געלייזט, דער קצב, די שפייז-קרעמערקע און די פישערקע. חנה-אסתר האָט אויך באַקומען אַן אַנדער אויסזען, איר פנים האָט אָנגעהויבן ווייזן גאַר אַן אַנדער קאַליר, דאָס געליקייט אויפן פנים איז ווי פאַרשוונדן, אַ רויטער בלוט-טראַפן האָט זיך באַוויזן אויף אירע אַרע שטשאַקעס. די אויגן האָבן ביי איר אָנגעהויבן פינקלען. עס האָבן זיך אין זיי אָנגעהויבן שפיגלען סמנים פון לעבן, אַוועק דאָס אויסגעלאַשענע, דאָס טויטע, פאַרשוונדן דער אומעט פון זיי; די תמיד פאַרשטיפטע ליפן זענען וויכער געוואָרן און אויפן פלאַץ פון זייער בלויזן קאַליר האָט זיך צוריק אומגעקערט דער רויטער, געזונטער קאַליר. אַ ליבער שמייכל האָט זיך געטראָגן אויף זיי, ליפן וואָס האָבן צו אַלעמען מיט אַזאַ סאַמעט-ווייכקייט געלאַכט און אָנגעזאַגט פרייד. דער שטערן האָט אויסגע-גלייכט די קנייטשן, די אַקסלען און די פליצעס זענען גלייכער, ווי שטאַל-צער געוואָרן, אַוועק ווי מיטן ווינט איז דער הויקער, אַוועק איז די איינגע-פאַלנקייט פון גוף און די געפאַלנקייט פון געמיט. חנה-אסתר איז געוואָרן די שטאַלצע מאַמע פון אירע קינדער, וועמען זי האָט דורכגעטראָגן דורך אַלע שטורעמס. פאַרויס גאַט און נאַכהער די קינדער זענען געוואָרן איר שטיץ-פונקט פאַר שוין און זיכערקייט.

נישט פאַרשטערט חלילה זאָל עס איר ווערן, פו, פו, — פלעגן ווייכער, דריי מאָל אויסשפייען, ווען זיי האָבן גערעדט צווישן זיך, שבת אין דער בעקעריי ביים אָפנעמען דעם טשאַלנט אַדער אין די וואַכן-טעג ביי דער

סטרוגע, וווּ מען האָט גענומען ווייכע וואַסער אויף טיי און אויף צוואַנגן די קעפלעך ביי די קינדער, אַדער גאָר אין מאַרק וווּ מען איז געגאַנגען איינ-קויפֿן. זי האָט זיך גענוג אָנגעליטן אין איר לעבן, חנה-אסתר! די קינדער באַשיינען איר איצט דאָס לעבן. זיי שטאַלצירן מיט דער מאַמען ווי מיטן גרעסטן אבן-טוב, נישקשה, זיי מעגן טאַקע שטאַלצירן. איין קלייניקייט, נאָך אַזאַ מאַמע איז צו זוכן, און ווער ווייסט צו מען קאָן געפינען. וואָס האָט זי דען נישט געטאָן פאַר אירע קינדער, קיין זאַך איז איר נישט געווען שווער, זי האָט זיך קיינמאַל נישט באַקלאַגט, אַז איר זאָל זיין שווער. וואָס איז זי דען פון אַ שטיין געבוירן? איי, האָט זי געשטאַמט פון אַ משפּחה, לויטער גוטע יידן, סופרים און דיינים; דער טאַטע אירער איז געווען אַ סופּר, אַן ערלעכער ייד, וואָס איז אַ צירונג אין יעדער יידיש הויז. אין די טעג ווען ער האָט געשריבן מיט זיין געכתיבעטן כתב די הייליקע אותיות פון דער תורה, האָט ער געפאַסט. פון אינדערפרי ביז אין דער טיפּער נאַכט אַריין איז ער געזעסן, האָט נאָר מפּסיק געווען פאַר מנחה מעריב, האָט קיין וואָרט צו קיינעם נישט אַרויסגערעדט, ער זאָל חלילה נישט פאַרלירן דעם שנור פון דער הייליקער תורה. שפּעט ביינאַכט, ווען די הינער זענען שוין געווען אויסגעשלאָפֿן, האָט ער ערשט גענומען אַ לעפל וואַסער אין מויל אַריין. איז יונגער הייט אַוועק פון דער וועלט, — זאָל ער האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן. ווען עס איז איר געקומען צום לעבן, ווען זי האָט זוכה געווען אויסצו-געבן די קינדער, צו טאָן גוטע שידוכים מיט אירע זין און טעכטער, האָט געקראָגן שנורן און איידעמס, וואָס גייען אין גאַטס וועג, וואָס האַלטן ערלעך דער מאַמען, איז דאָס לעבן פון איר אַוועק, האָט דער ריבונו-של-עולם צו-גענומען פון דער זינדיקער וועלט. אַבער, נישקשה, זי האָט זיך פאַרזאָרגט אויך מיט יענער וועלט. און עס קומט איר; זי האָט זיך עס כשר פאַרדינט. אַ יידענע מיט שכל איז געווען חנה-אסתר — האָבן די ווייבער צווישן זיך גערעדט — ווי איז דען צו געפינען נאָך אַזאַ צדיקות ווי חנה-אסתר איז געווען. אין די ערגסטע צייטן האָט זי זיך קיינמאַל נישט באַקלאַגט אויף איר ביטער און שווער לעבן. ווער עס האָט נישט אַראַפּגעלייענט פון איר פנים, האָט פון איר מויל נישט געהערט. זי האָט, חלילה, קיין פּרעטענזיעס נישט געהאַט צו קיינעם. אַז מען האָט אַ קוק-געטון אויף חנה-אסתרן אויסערלעך, האָט זי אויסגעזען, ווי זי נעמט אַלץ אַן פאַר ליב. אַזוי פלעגט זי תמיד

ענטפערן, ווען מען האָט זי געפרעגט, ווי איר גייט, האָט זי געענטפערט: געלויבט זאָל זיין דער בורא־עולם. די ווערטער האָט זי פאַר זיך אַליין אי־בערגעזאָגט דריי מאָל אַ טאָג, ביי אַלע דריי תּפּילות: שחרית, מנחה און מעריב, וואָס חנה־אסתר האָט נישט פאַרפעלט יעדן טאָג צו דאווענען. אפשר אַמאָל, אין גאָר שווערע צייטן, ווען עס איז שוין פשוט געווען באו מים עד נפש, ממש נישט איבערצוטראָגן, האָט זי אין האַרצן געטראָגן אַ ניצוץ פון פאַרביטערונג. אפשר האָט זי שטילערהייט, פאַר זיך אַליין דערלאָזן אַ מחשבה פון נישט צופרידנקייט און זי האָט זיך געוואָלט אויסטענהן מיטן רבונור־של־עולם, אָבער זי האָט גלייך אַזעלכע מחשבות און געפילן דערשטיקט און נישט געלאָזט זיי קומען צום פּסוק. חנה־אסתר האָט קיינמאָל אין איר לעבן נישט פאַרלוירן דעם בטחון, און בטחון האָט זי איינגעפלאַנצט אין די הער־צער און מוחות פון אירע קינדער. זי האָט נישט דערלאָזט אין אירע קינדער קיין קנאה־געפיל צו אַנדערע קינדער פון רייכע הייזער, וועלכע האָבן גע־לעבט אין ווילטאָג און אין גרויס צופרידנקייט. חנה־אסתר האָט געלערנט אירע קינדער זיין געדולדיק און וואַרטן אויף זייער גליק. ווער עס האָט נישט אין דער יוגנט — פּלעגט זי זאָגן — באַקומט באַצאָלט אויף דער עלטער. נאָר דער קאָן פילן די זאַטקייט, ווער עס האָט דעם טעם פון הונגער פאַר־זוכט — איז געווען חנה־אסתר ווערטער, נאָר דער איז מסוגל אַפּצושאַצן גאָטס גאָב, ווער עס באַקומט עס נישט אַזוי לייכט, — האָט חנה־אסתר איינגעטענהט מיט אירע קינדער, און אַזוי מיט אַלעמענס קינדער.

אין די אַוונטן, נאָך אַן אויסגעמאַטערטן טאָג אַרבעט, אָדער אין די שבתים און ימים־טובים, איז חנה־אסתר געזעסן מיט אירע קינדער און מיט זיי גערעדט, האָט אין זיי אַריינגעטענהט, זי האָט זיי פאַרטייטשט די פרשה פון לעבן, לויט ווי זי האָט דאָס לעבן פאַרשטאַנען, לויט ווי זי האָט אויף איר אייגענער הויט און ביינער געטראָגן די משא פון לעבן, לויט ווי זי האָט געלייענט אין צאינה־וראינה און אין די תּחינות. האָט תּמיד געלערנט אירע קינדער זיך צו באַנוגענען מיט וויפל זיי האָבן. קוקט, קינדערלעך — האָט זי צו זיי גערעדט — מיט גרויסע אויגן אויף אַלץ וואָס געהער צו אייך, צו וואָס גאָט האָט אייך צוגענומען אין שותפות אַריין, און אַלץ, וואָס יענער האָט זאָלט איר זען מיט קליינע אויגן, זאָל ביי אייך אויסזען קליין און

יידישע מאַמעס צום געדענקען

נישטיק. מיט דעם גלויבן האָט חנה-אסתר אַריינגעפירט אירע קינדער אין שפּאַן פון לעבן.

צוריקגייענדיק פון בית-עלמין, האָבן מענטשן צווישן זיך גערעדט, אַז אַ גוטע שותפות האָט חנה-אסתר געשלאָסן מיט אירע קינדער: זיי וועלן טראָגן מיט כבוד איר נאָמען און באַשיינען איר הייליקן אַנדענק. און זי וועט זיך מנען פאַרן כסא-הכבוד פאַרן גוטן מזל פון אירע קינדער. מלאכים פון הימל האָבן זי דאָך אָפּגעוואָרט ביי די טויערן פון גן-עדן, און זי גע-שטעלט פאַר כביכול אַליין, אים צו באַווייזן דאָס לויטערע געשטאַלט פון דער מאַמע חנה-אסתר!

העניע, די מארקזיצערין

א קיישל מיט גרינעם-ארויסגעוואקסענעם שטשיפיאָר וואָס איז אַרויס-
געקראָכן פון די אינגעוויידן פון די רויטלעכע ציבעלעס, אַ מולטער מיט
פעטרעשקע, אַ קעסטל מיט אַנגערירטע עפעלעך, אַ זעקל בוראַקעס, אַ קאַשיק
מיט פאַסטערנאַק, מיט ווייסע סילעזיעס, אַ זאַק מערן, בריקעוו און אַנדערע
שאר-ירקות זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט אויף אַ באַנק-טיש, געמאַכט
פון דער אַלטער טיר פון שטעלעכל וואָס איז געלעגן אויסגעצויגן אין דער
לענג און אין דער ברייט אויף צוויי טאַבארעטקעס. אויף אַן אויסגעהוילט
בענקל, אַ ירושה פון ישראל-משה דעם שוסטער, איז געזעסן העניע די
מאַרקזיצערין און האָט אויסגעקוקט מיט אירע אויגן ווי מיט ליכט נאָך אַ
קונה.

העניע איז קיינמאַל נישט געזעסן ליידיק, זי האָט תמיד געהאַט עפעס
צו טון. דאָ האָט זי איבערגעלייגט די הייפטלעך קרויט וואָס פון דרוק וואָס
איין הייפטל איז געלעגן אויפן אַנדערן האָבן די בלעטער זיך אַנגעהויבן
צו שיילן. דאָ האָט העניע אָפגעטיילט די שוואַרצע פון די גרוי-ווייסע רע-
טעכער, האָט אַוועקגעלייגט אין אַ זייט אַ בינטל ווייסע ריבן, זי האָט אַ
שפּריץ-געטאַן די פעטרעשקע מיט אַ פאַר טראַפנס וואַסער, עס זאַל אויסקוקן
פרישער אַביסל, עס זאַל אויסזען ווי פרישער טוי האָט די פעטרעשקע באַ-
הויכט. העניע האָט אויך אויסגעקליבן פון די קאַשיקעס די אַנגערירטע
עפעלעך וואָס זענען נאָס געווען פון פאַרפּוילטקייט און האָט זיי אַרומגעווישט.
געוויינטלעך האָבן די מאַרקזיצעריןס אויפן נייעם מאַרק געלייזט ערב
שבת און ערב יום-טוב. דער ערב שבת האָט זיך אין שטעטל אַנגעהויבן
מיטוואַך נאָך האַלבן טאָג ווען קלמן דער פישער האָט אַרויסגעשטעלט זיינע
באַליעס מיט פיש, מיט יונגע קאַרפלעך, מיט צאַפּליקע שלייענס וואָס האָבן

זיך געשליידערט אין וואסער און געמאכט שטיפערישע קונצן, און מיט זייער ריח אָנגעזאָגט דאָס אָנקומען פון ליבן שבת־קודש.

ביים קויפן פיש האָבן שוין די ווייבער פאַר איין וועגס אויך איינגע־קויפט דאָס ביסל גרינס וואָס איז נייטיק צום קאַכן, ווי: אַ בינטל ציבעלעס, אַ קרענצל קנאַבל, אַ ביסל פעטרעשקע און אַנדערע גרינסן. אַנדערע בעל־הביתטעס האָבן שוין אויך געקויפט אַן אָנגערירטן בראקאוונעם עפל אויף קאַמפּאַט מיט אַ צוואַרף פון אַ געטרוקנטע באַרנע און געטרוקנטע פלוימען מיט ראַזשינקעס.

ווען די יידישע מאַמעס אין שטעטל האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אין מאַרק אַריין אויף איינצוקויפן בשר ודגים האָבן זיי פאַר איין וועגס אויך איינגע־האַנדלט די פאַרשידענע ירקות פאַר כל מטעמים.

אין די אַנדערע טעג פון דער וואָך זענען די קאַשיקעס און די זעק ביי די מאַרקזיצערס געשטאַנען פאַראומערט, קיין שום קונהס האָנט האָט זיך צו זיי נישט צוגערירט. אַזוי ווי מען האָט זיי באַגינען אַרויסגעטראַגן פון קעלער, אַזוי האָט מען זיי אין אַוונט צוריק אַריינגעטראַגן אין קעלער אַריין. די זעלבע משא געשלעפט אויף די פלייצעס פאַרטאַגס פון קעלער אין מאַרק אַריין און אויף דער נאַכט — פון מאַרק אין קעלער אַריין. עס איז אַ האָר נישט ווייניקער געוואָרן, סיידן אַ יינגל אַ שטיפער האָט זיך פאַרגלוסט מיט אַ שטעקן אַראַפּצושאַרן אַן עפעלע פון קיישל אָדער אַ רעטעך און אַנט־לויפן. נישט צוליב גנבה האָט עס חלילה דער שטיפער געטון. ניין! נאָר סתם אַזוי, צוליב אַ קאַמאַנדעווע־טאָן, נישט־וויסנדיק דערביי, אַז ער טוט דער־מיט אַן שאַדן אַן אַרעמע מאַרקזיצערין און דאָס איז אויך אַ גנבה.

זומער־צייט, ווען עס זענען צייטיק געוואָרן די קאַרשן, די יאַגדעס אין וואַלד, די שטעכיקע אַגרעס, די וויינפערלעך, עפל און באַרנעס מיט שליוו־קעס האָבן די מאַרקזיצער אויך געלייזט אַלע טעג פון דער וואָך. מיט אַ שטיקל ברויט און אַן עפעלע אָדער אַ באַרנע צי גאַר מיט אַ פאַר פלוימען, אָדער מיט אַ גרינע אוגערקע האָט אַ מאַמע אוועקגעשיקט אירע קינדער אין חדר אַריין און האָט נישט באַדאַרפט גיין זוכן ביי זילפען אין שפייז־געוועלבל אַ וויילד־הערינג. נישט תמיד האָט גאַר זילפע געוואַלט צעשניידן אַ הערינג און פאַרקויפן דעם וויילד, און וואָס וועט זי טאָן מיטן קאַפּ — פלעגט זי אַ פּרעג־טון, און זי איז געווען גערעכט מיט איר פּראַגע, וואָרעם דער קאַפּ

יידישע מאמעס צום געדענקען

האָט נישט געהאַט אויף זיך קיין סך בעלנים צו קויפן, ווייל אין קאָפּ איז נישט פאַראַן גענוג פלייש צו עסן, בלויז ביינער מיט אויגן, דאָס מאַרכל איז קיי און שפיי, אַפילו אַ צאָן נישט אַנצוועטיקן. אויפן מיטל־שטיקל מיטן שטיק מילך אין אינגעווייד וואַלטן שוין גראַד יאָ געווען בעלנים, פלעגן אַבער אַלע קומען מיט דער זעלבער טענה, אַז זי האָט צופיל אָפגעשניטן מיטן וויידל אָדער מיטן קאָפּ, דער סוף איז געווען, אַז זילפע האָט אַליין באַדאַרפט אייפּעסן דאָס מיטלסטע שטיקל הערינג מיט אַן איבערגענעכטיקטן בייגל. זילפע האָט געוויסט איר חשבון, אַז אַ צעשניטענער הערינג האָט איר קיינ־מאַל נישט אַריינגעבראַכט קיין ריווח. זי פלעגט גאָר צום עסק צולייגן, האָט זי גענומען פאַרן וויידל אַ צווייער, האָט זי שוין פאַרן קאָפּ געקענט נעמען נישט מער ווי אַ קופערנעם גראַשן, און דאָס מיטל־שטיקל אויך אַ צווייער, בעת אַ גאַנצער הערינג האָט געקאָסט אַ דיטקע — אַ קופערנער זעקסער. זילפע האָט זיך תמיד געקרימט ווען אַ בעל־הביתטע איז אַריינגעקומען צו איר אין געוועלבל, האָט אַריינגעשטעקט די האַנט אין פּעסל און פון לאק אַרויסגעצויגן אַ הערינג און געהייסן אָפּשניידן דעם וויידל, און דערביי זיך פּרײַער אויסגענומען, אַז מער ווי אַ קאַפּיקע זאָל עס נישט קאָסטן.

אַ צייטיקער עפל, אָדער באַרנע האָט אי געזעטיקט און אי געגעבן קרעפטן. אַ יינגל האָט געקענט אָפּזיצן אין חדר אַ גאַנצן טאָג נאָכן אויפּעסן אַ שטיקל ברויט מיט אַן עפל, האָט געקענט דאָס קעפל האַלטן אין חומש אָדער אין דער גמרא און פאַרשפּאַרט אַרויסצוקוקן נאָך עפּעס וואָס זאָל שטעלן דעם הונגער.

ווינטער־צייט האָט מען די קינדער מיטגעגעבן אין חדר אַריין אַ שטיקל ברויט מיט פּאַוידלע, אָדער גאָר מיט הינערשע שמאַלץ און צעשניטענע ציבעלעס פאַר גריוון. אַזאַ פּאַיאַק האָבן מיטגעקריגן די רייכערע קינדער; די אַרעמערע דאַקעגן האָבן געקראָגן אַ טרוקן שטיקל ברויט מיט אַ עק פון אַ הערינג און נישט מער.

אין די זומער־טעג האָט מען אויפן נייעם מאַרק געזען יידישע מאַמעס מיט זייערע קינדער, זיי האָבן זיי געהאַלטן פאַר די הענטלעך, געזען גאַנץ פרי צוצוקומען צו די טעלן פון די מאַרקזיצערניס און אַרויסקלייבן פון די קאָ־שיקלעך וואָס זייער האַרץ האָט נאָר געגלוסט: ווייניקע עפּעלעך, שמאַלץ־באַרנעס, מאַרעלן, פּלוימען און שליווקעס. עס איז געווען ממש אַ מחיה אַ

קוק צו טאָן אויף די קינדער; יינגלעך איינס און איינס, מיט קיילעכדיקע היטלעך אויפן קאָפּ, מיט לאַנגע, געקרייזלטע פּיאהלעך, מיט רויטלעכע בע-קעלעך, ווי די געשמאַקע עפעלעך, מיט צוגעשפּיליעטע צייגענע כּאַלאַטלעך, אונטער דעם כּאַלאַטל, אויפן הערצל, אַ לייבצודעקל, אַן ארבע כּנפות מיט גאַכגעהאַנגענע ציצית, איינע און איינע, אכט פעדים ביי יעדער ציצה מיט קניפלעך, כדי די עקן זאָלן זיך נישט צעפּלאַשן; האַלבע מעשטעס אויף די פּיסלעך, ביי טייל מיט זאַקן און ביי אַנדערע אַן זאַקן. עס איז געווען אַ נחת אויף די קינדערלעך צו קוקן.

העניע, די מאַרקוויצערין, האָט אויף די קינדערלעך אַ קאַפּיטשקע אַ שפּייגלטון מיט די ליפּן, זי האָט עס געטון צוליב אַן עין-הרע: טפּוי, — האָט זי געזאַגט — קיין עין-הרע, קיין ביין אויג זאָל נישט גרייכן, אויף אַלע פּוסטע פעלדער און פּוסטע וועלדער.

אין די פּרימאַרגן-שטראַלן וואָס האָבן אַראַפּגעלויכטן פּון די קינדער האָבן זיך די מאַמעס געשפּיגלט, כּאָטש נאָך נישט אַלע אַנגעטאָן ווי עס באַ-דאַרף צו זיין; די אין אַ שלאַפּראַק, און די אַנדערע אין אַ האַלבע האַלקע מיט אַ טיכל איבערן קאָפּ. דער זומערדיקער פּרימאַרגן-טוי האָט זיי אַלעמען נאָכן נעגל-וואַסער געוואַשן און באַהויכט מיט מונטערקייט.

העניע, האָט זיך מיט אירע קונדן נישט געדונגען; אַ גראַשן אַרויף, אַ גראַשן אַרונטער, זי איז מיט אַלעמען אויסגעקומען. זי האָט געוויסט, אַז מיט קיין גרויסע גבירישע בעל-הביתטעס האָט זי נישט געהאַט צו טאָן, זי האָט געקענט אויף אויסנווייניק יעדנס פאַרמעגן, נישט איינמאַל האָט זי גע-געבן אויף באַרג, ווייל שוין אויפן פּרימאַרגן האָט אויסגעפעלט דער גראַשן מיט וואָס צו באַצאָלן.

דעם העכסטן פּריין וואָס העניע האָט געקענט פאַרלאַנגען פאַר אירע פּרוכטן איז געווען, אַז די קינדער זאָלן ביי אירע קאַשיקעס מאַכן אַ ברכה, און זי זאָל קענען נאָכזאָגן אמן. פאַר אַ ברכה האָט העניע צוגעגעבן אַ קינד פאַר אַ צולאַג נאָך אַ באַרנעלע, נאָך אַן עפעלע און דערביי נאָך צוגעווינטשן וויפל עס האָט נאָר געקענט אַריין.

העניעס אייגענע קינדער האָבן קיין ברכה צום עסן נישט געוואַלט מאַכן. אירע קינדער האָבן איר נישט געוואַלט פאַלגן. זיי זענען אַרויסגעגאַנגען גען „לתרבות רעה“. איר ברוך-יאַקל האָט פאַרלאַזט אַ גושיבע מיט האָר און

יידישע מאמעס צום געדענקען

איז געוואָרן אַ קאַמאַשן-שטעפּער, דערצו אַ שטרייקער. ער האָט כסדר גע- שטרייקט, האָט קיינמאַל נישט געקענט אַדורכקומען מיט זיין בעל-הבית. ער האָט פאַר זיין אַרבעט געוואָלט מער און יהודה מענדעלעס, דער מייסטער, דער בעל-הבית האָט אים געוואָלט געבן ווייניקער. ביידע האָבן נישט גע- קענט אַדורכקומען מיטן מקח. ברוך-יאַקל האָט נישט געאַרבעט און יהודה מענדעלעס האָט נישט באַדאַרפט צו צאָלן. ער איז אַליין געזעסן ביז שפּעט אויף דער נאַכט ביים פאַרקאַפטשעטן לעמפל און געאַרבעט, און דער שטריי- קער איז אַרומגעגאַנגען שלינג און שלאַנג, ליידיק און נישט געהאַט מיט וואָס צו באַצאָלן פאַר אַ לעפל גריין.

העניע האָט נישט געקענט צווען דעם צער פון איר גן-עדן-שטויסער — ווי זי פלעגט אים רופן — און האָט אים צוגעוואָרפן אלע מאָל אַ פאַר גראַשן. איי — האָט זי צו זיך אַליין גערעדט — ווען ער וואָלט זיך אויפ- געפירט יידיש, מיט לייטישע קינדער צוגלייך, וואָלט געגאַנגען אין בית- המדרש אַריין, דאָרט געזעסן און געלערנט און זיך געוואָשן צו „שאו ידיכם“ און געמאַכט אַ ברכה צום עסן, ווי עס פירט זיך ביי יידן, וואָלט זי דאָך אים אויסגעהאַלטן אין עושר און אין כבוד, עס וואָלט דאָך אים קיין זאַך נישט געפּעלט, דאָס טעלערל פון הימל וואָלט זי פאַר אים אַרונטערגענומען, ער וואָלט חלילה נישט באַדאַרפט גיין אַרבעטן און זיך אַרומקריגן מיט יהודה מענדעלעס, פירן ביי אים שטרייקן; געטראָפּן דעם גרויסן גביר ביי וועמען צו פירן אַ שטרייק, אַליין אַ קבצן אין זיבן פּאַלעס, וואָס זיינע צען פינגער פאַרהאַרעווען נישט איז נישטאַ. דאָס ווייב, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן, ליגט צוגעשמידט צום בעט, די רופאים ווייסן גאָר נישט וואָס איר איז, אַדער זיי ווייסן און ווילן נישט זאָגן, וואָרום וואָס מ'שטיינס-געזאַגט וועט שוין אַרויסקומען ווען זיי וועלן זאָגן, אַז אַ רפואה דאַרף און קאָן קומען נאָר פון הימל. אַנומלט האָט ער געדאַרפט פאַרזעצן די שבתדיקע לייכטער אויף צו באַצאָלן פאַר אַ רעצעפט. דאָס קליינוואַרג אין שטוב גייט אַרום באַרוועס און נאָקעט, דאָס אַריינברענגען אַ שטיקל ברויט אין הויז אַריין פאַר די שוואַלן קומט אַן כקריעת ים-סוף, ער ווייסט נישט וואָס פּרנער צו טון, צו פאַרמאַכן די מיילכלעך פון די שוואַלן, פינף פּיצלעך קינדער, צי שטילן גאַלדעס יסורים מיט אַ לעפל מעדיצין, נו, האָט זיך מיין זינדל פאַרגלוסט צו פירן ביי אים אַ שטרייק, צו מאַכן מיט אים טרעוואַגעס; יאָ אַרבעטן, נישט

ארבעטן. ווי נעמט מען עס כוחות אויף איבערצוטרעגן די אלע צרות און עגמת-נפשן. נישקשה ביי מיר איז טאקע אויך נישט קיין גרויס רייכטום, אבער פאר קיין הונגער שטארבט מען נישט חלילה, איך וועל שוין ווי עס איז אויסלעבן די יארן, זאל נאר גאט ברוך-הוא געבן געזונט; טאקע נישט ווי א רייכע בעל-הביתטע, אבער דערפאר אויך נישט ווי אן ארעם מענטש. נישקשה, צום עסן איז גאט זיי דאנק פאראן, איי, מען עסט נישט קיין קאפ-הענער, קיין געבראטענע הינדעלעך, קיין קאטשקעס און גענדז, איז אסור נישט קיין אומגליק, פון נישט עסן שטארבט מען נישט, מען קרענקט וויי-ניקער, אז זיי פרעסן זיך אן מיט די געבראטענע גענדזלעך, מיט די גע-שמאקע מילצן, באקומען זיי שפעטער בויך-קראמפן און מוזן לויפן צו פשע-ווסקען דעם פעלדשער, אז פארויס גאט און נאכהער ער, זאל זיי העלפן. זיי וויסן גאר נישט ווי זיי גראבן מיט זיערע ציינער קברים פאר זיך. צום קליינעם יאנקעלען שעמען זיי זיך גאר צו גיין, ווארעם וואס וועלן זיי אים גיין דערציילן א מעשה, אז מען האט זיך איבערגעגעסן מיט געבראטענע קאטשקעס, עס פעלט דען ארעמקייט אין שטעטל? ער איז דאך א היימישער ייד, נישט אלץ קען מען אים אויסזאגן, דעם גוי פשעווסקען קען מען שוין יא דערציילן. אבער, אז מען עסט א ביסל געקעכץ וואס באשטייט פון א געקאכטן קארטאפל פארוויקט אין א ביסל געזאטענע מילך און מען פאר-בייסט נאכהער מיט א געקאכטן עפל און מיט א שטיקל איבערגענעכטיקט ברויט, ליידט מען נישט קיין קראמפן און מען איז געזונט. נו, וויל דאך אבער מיין זינדל נישט גיין אין בית-מדרש אריין, וויל נישט זיצן און לערנען, ער וויל אפילו קיין ברכה נישט מאכן, כאטש טו אים אן א מעשה. פון אים, דעם בן-יחיד, האט זיך אויך דאס כלה-מידל יוכבד אפגעלערנט נישט צו וועלן וויסן פון קיין יידישקייט. ביי איר וואלט געווען רעכט צו פארצי-רעווען א זאק ביי די שבת-ליכט. א נס וואס זי איז נישטאָ ביי דער מאמען אין שטוב, זי איז אויף א שטעלע ביי פריידעלע דעם שוחטס. נישקשה, פריידעלע גיט שוין אויף איר אכטונג זי זאל חלילה נישט מחלל שבת זיין. געוויס, ווען דער טאטע וואלט געלעבט וואלט ער זיך זיכער אן עצה געגעבן מיט די קינדער, פאר אים האבן זיי אי מורא, אי דרך-ארץ געהאט, אים האבן זיי חלילה נישט געוואגט צו רעדן אנטקעגן. איך קאן זיך נישט באקלאַגן, אז זיי רעדן דער מאמען אנטקעגן, ניין, דאס נישט, זיי פאלגן מיך

יידישע מאמעס צום געדענקען

נישט און דאָס איז דאָס וויכטיקסטע אין דעם מאַמענט. דעם טאָטן האָבן זיי יאָ געפאַלגט. דעם קדיש וואָלט דער טאָטע עטלעכע מאל אָנגעדרייט פאַרן אויער און צוגעזען ער זאל זיך פירן ווי אַ ייד באַדאַרף זיך צו פירן. דאָס כלה-מיידל וואָלט דען געדאַרפט דינען ביי יענעם אויף אַ שטעלע? וואָס וואָלט איר דען געפעלט ביים טאָטן אין הויז? אָבער, אַז מען איז אַן אלמנה איז גאַר אַנדערש, אַז גאָט גיט, גיט ער מיט דער גאַנצער האַנט, און, אַז ער שטראָפט חלילה, שטראָפט ער אויך מיט דער גאַנצער האַנט. ער האָט צוגענומען דעם טאָטן פון די קינדער און עס אַרט אים גאַר נישט, וואָס די קינדער זענען אַוועק פון ייִדישקייט, וואָרעם ווען עס זאל אים יאָ אַרן, וואָלט ער דאָך אַליין צוגעזען, אַז די קינדער זאלן זיין ייִדיש, זיי זאלן זיך אויפפירן ייִדיש לעך און טאַקע אָפהיטן ייִדישקייט, אַט אַזוי ווי זיין ליבער נאָמען האָט געבאָטן. אָבער, וואָס קען דען אַ וויסטע אלמנה טאָן? קינדער ווייסן פון פאַלגן אַ טאָטן, אָבער זיי ווייסן גאַר נישט, אַז מען דאַרף אויך פאַלגן אַ מאַמען. איי, ווען מען וואָלט געמעגט פרעגן דעם רבונ־של־עולם שאלות, וואָלט איך אים אַ פרעג־געטון, פאַר וואָס, אַז ער נעמט צו דעם טאָטן, דעם מדריך פון קינדער, פאַר וואָס ער נעמט נישט צו אויך דער מאַמען, זי זאל נישט דאַרפן צווען ווי אירע קינדער גייען חלילה אַרויס „לתרבות רעה“. דערביי האָט העניע אויסגעשריען אירע מחשבות מיט אַ טיפן קרעכץ וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון איר האַרץ און האָט אָפּגעהילכט איבערן גאַנצן נייעם מאַרק. קיין גרויס אַכט אויף העניעס קרעכצן האָבן מענטשן נישט געלייגט. זיי האָבן שוין געוווּסט, אַז זי טענהט זיך אויס מיטן רבונ־של־עולם. עס איז טאַקע אויף איר אַ רחמנות, האָט נישט קיין נחת פון אירע קינדער, זיי גייען ביי איר נישט אויפן ריכטיקן וועג, אָבער וואָס קען מען דען טון? גאָט איז גערעכט און זיין משפט איז גערעכט. אַזוי האָבן מענטשן גערעדט און אַזוי האָט לוסף אויך העניע צוגעגעבן, פרעגנדיק דערביי: וואָס דען, ער איז נישט גערעכט?

דער נייער מאַרק איז שטעטל האָט אויסגעזען ווי אַ יבשהדיקער האַלב־אינדזל. פון דריי זייטן איז ער געווען אַרומגערינגלט מיט מויערן און פון דער פּערטער זייט איז געווען אַן אָפּענער אַריינפאַר. פון רעכטס איז גע־שטאַנען די קאָמעניצע פון אהרן קאַרפעלס, אַ צוויי־גאַרנדיקער מויער וואָס איז געווען געבויט ווי אַ קאַסטן און האָט פאַרנומען די גאַנצע גאַס. ביי אהרן

קארפעלס האָבן געווינט, אי פאַרמעגלעכע, אי מיטלמעסיקע מענטשן. די וואָס האָבן נישט געהאַט צו באַצאַלן דירה-געלט האָבן ביי אהרן קאַרפעלס נישט געקענט וווינען. אַנטקעגנאיבער איז געשטאַנען דאָס הויז פון יצחק זלאַטע בריינעס, דעם לעדער-קרעמער. ביים צווייטן ברעג מאַרק איז פון איין זייט געשטאַנען די געמויערטע יאַטקע פון ראובן דעם קצב, און טאַקע פונקט קעגנאיבער אויף דער נישט-ברוקירטער זייט — די שטוב פון ישראל-הערש דעם גלעזער. אין מיטן איז געשטאַנען דער נייער בית-המדרש מיט אַן אויסגעשטרעקטן אַרעם פון אַ צוגעבויטע שטוב, וווּ עס האָט זיך געפונען דאָס אַמשינאווער שטיבל.

העניע, די מאַרקזיצערין, האָט געווינט אין אַ פינצטערן אַלקער ביי געצל דעם קאַראַבעלניק. ביים דינגען דעם אַלקער האָט זי זיך אויסגענומען, אַז שבת פאַרנאַכט צו שלוש-סעודות, ווען עס רוקט זיך אַן דער בית-השמשות און עס הייבט אָן צו ווערן טונקל, זאָל זי האָבן דאָס רעכט זיך צו באַנוצן מיטן פענצטער וואָס גייט אַרויס אויפן נייעם מאַרק, פון וואַנען מען זעט אויך דעם נייעם בית-מדרש, בכדי זי זאָל קאָנען לייענען דעם טייטש-חומש.

און אַזוי פלעגט העניע זיצן שבת פאַרנאַכט אין בין-השמשות ביי געצלס פענצטער, אַנגעטאַן אין אירע שבתדיקע מלבושים: אין איר פלושן זשאַקעטל און סאַמעטענעם קלייד וואָס זי האָט נאָך געהאַט פון איר חתונה. דעם קאַפּ אַרומגעוויקלט איבערן שייטל מיט אַ שוואַרצן שאַל וואָס האָט פאַרדעקט דעם שטערן און די קינבאַקן פון איר פנים און שטייפלעך געווען פאַרבונדן אונטער דער גאַמבע, אַזוי, אַז נאָר די ליפן האָבן זיך געקענט ביי איר באַ-וועגן און שעפטשען אין דער שטיל די פסוקים פון טייטש-חומש און גע-וואַרפן אַ בליק אויפן נייעם מאַרק, אויף איר שטעל ווי זי זיצט אַ גאַנצע וואָך זומער אין די היצן און ווינטער אין דער קעלט. באַלכסונדיק, אַזוי פון אַ זייטיקן בליק האָט זי אויך געקוקט צום נייעם בית-מדרש און געזען ווי יידן גייען אַריין און אַרויס, מען איילט זיך גיין צו מנחה, כאַי וואַלט זי איר זונדל געזען אַריינגיין אין בית-מדרש — איז איר דורכגעלאָפן אַ מחשבה, און האָט שנעל צוריק אַריינגעשטעלט אירע אויגן אין טייטש-חומש אַריין. נישט איינמאָל האָט פאַסירט, אַז העניע איז ביים טייטש-חומש אַנטדרימלט געוואָרן. אַ זיסער שלאָף איז איר באַפאַלן, באַגלייט פון אַ חלום, אַז זי זיצט ביי איר שטעל אויפן נייעם מאַרק און אַרום איר שטייען אַ סך, אַ סך מאַמעס

יידישע מאמעס צום געדענקען

פון שטעטל מיט זייערע קינדערלעך און אלע מאַכן אויפן קול אַ ברכה איי-
בער די פרוכטן, איבער גאָטס פירות, און די ברכות פירן איר אַריין אין
גן-עדן אַריין, צום פלאַץ וווּ עס געפינט זיך איר מאַן, ר' ירחמיאל, ביי
וועמען זי איז ווייטער אַ פוס-בענקעלע.

אין מיטן דער וואָך, אין שווערע הייסע זומער-טעג, אָדער אין ווינטער,
אין פראַסטיקע טעג, זיצנדיק אַזוי ביי איר שטעל אויפן נייעם מאַרק, נישט
זענדיק אַ קונה פאַר די אויגן, האָט העניע די מאַרקזיצערן וואַכעדיקערהייט
נישט איינמאַל געחלומט וועגן איר שבתדיקן בין-השמשות חלום, דער חלום
וואָס האָט איר פון דער שבתדיקער דעמערונג גלייך אַריינגעפירט אין דעם
ליכטיקן גן-עדן אַריין!

שרה־העניע מיט די פארטעכער

זונטיק פארטאג, ווען דאָס ערשטע פרימאַרגן-ליכט האָט זיך דורכגעריסן די לאַדנס פון הערש-מעכלס הויז, איז שוין פעשקע די וועשין געשטאַנען ביי שררה-העניען אין קיד, אַריבערגעבויגן איבער אַ באַליע און אינגעווייקט פאַרטעכער צום וואַשן.

אַ באַרג מיט פאַרטעכער איז געלעגן אויף דער ערד: קאַלירטע און ווייסע, אַלפאַגענע און ציצענע, פון ריינעם לייונט און פון באַרכאַן, דערצו האַלבע, וואָס האָבן זיך פאַרבינדן מיט אַ בענדל פון הינטן אויף דער טאַליע און גאַנצע פאַרטעכער, מיט שעלקעס, וואָס מען האָט אַריבערגעוואַרפן אַי-בער די אַקסלען און מיט קנעפּ זיי פאַרשפּיליעט ביי די זייטן.

פעשקע האָט אויסגעסאַרטירט די פאַרטעכער און יעדן באַזונדער איינ-געווייקט, טייל פון זיי אין וואַסער, אַ טייל אין לויק און אַנדערע האָט זי גלייך אַוועקגעשטעלט אויף דער קיד צום קאַכן אין כלאַרקע. שווער איז געווען פאַר פעשקען צו וואַשן די פאַרטעכער, וואָס האָבן געהאַט קנעפּ ביי די זייטן, ווייל ביים רייבן זיי אין דער באַליע, האָט זי זיך די פינגער אָפּ-געריבן. פלעגט טאַקע פעשקע זיך פאַרשעלטן דאָס געביין, ווען זי האָט גענומען אַ פאַרטעך מיט קנעפּ אין האַנט אַריין. טאַמער נאָר האָט זי געזען אַ פאַרטעך מיט שעלקעס, האָט איר אַנגעהויבן שטיקן אין האַלדז פון גער-וועזיטעט, האָט מיט רחמנות-בליקן אַ קוק-געטון אויף אירע פינגער און מיט כעס געוואַרפן אַן אויג צו שררה-העניע, פאַרוואָס זי טראַגט פאַרטעכער מיט שעלקעס און מיט קנעפּ.

אַלע קינדער אין מאַנישעס הויף האָבן געוואַסט, אַז ווען נאָר חלילה אַ סכנה, טאַמער וויל זיי דער סטרוזש שלאַגן און אַוועקטרייבן פון זייערע שפּילערייען, פון דער פלומפּ, פון וואַנען מען האָט געשעפּט וואַסער, אַדער

פון אַנדערע פּלעצער, קענען זיי אַריינלויפן צו שרױה־העניען אין שטוב און זיך אויסבאַהאַלטן אונטער איר פאַרטעך. נישקשה, שרױה־העניע וועט שוין נישט דערלאָזן, אָו עס זאָל חלילה די קינדער עפעס געשען. שרױה־העניעס פאַרטעך איז געווען פאַר אַלעמען אַ שוין־מיטל, פאַר קינדער ווי פאַר על־טערע, צו אַלץ און צו אַלעמען האָט זי גענוצט איר פאַרטעך; אויף צו נעמען אַ שפיץ און אויסווישן אַ טרער, אָפּצווישן דאָס שווייס פון פנים, צו האַלטן אין די ברייטע קעשענעס די שליסלען פון שפּייז־קאַמער און פון קוילן־שפּייכלער, פון שענקל מיטן מאַלינע־סאַק און פּלוימען־פּאַווידלע, פון קעלער, וווּ עס ליגן די קאַרטאַפּל, מערן, בוראַקעס און פון בוידעם, וווּ מען הענגט וועש און וווּ עס שטייען אַ גאַנץ יאָר די פּסחדיקע כלים.

גאַנץ פּרי, ווי גיך נאָר שרױה־העניע האָט אָפּגעגאַסן נעגל־וואַסער און געזאָגט „מודה אני“, האָט זי אָנגעטאַן אַ האַלקע, מיט אַ באַרכענע בלוזקע און אויף דעם אַ גרויען האַלבן פאַרטעך, די בענדלעך פאַרשפּיליעט פון הינטן, איז אַריינגעגאַנגען אין האַלץ־שטאַל און אין פאַרטעך אָנגענומען עטלעכע ברעמיעס האַלץ אויף איינצוהייצן די שטוב־אויונס און פייער צו מאַכן אין קיך. זי האָט צוגעשטעלט צום קאַכן דעם האַבער־גריץ אויף אָנבייסן, דער־נאָך האָט זי אָנגעשטאַן אַ פאַרטעך מיט קרישקעס, אויסגעמישט מיט אַ ביסל גערשטן, אַרויסגעטראָגן אויפן פּאַדווער און געגעבן די עופות צום עסן. צוריקקומענדיק איז זי אַרונטערגעגאַנגען אין קעלער, האָט אָנגעשטאַן אַ פאַרטעך קאַרטאַפּל און זיך אַוועקגעשטעלט שיילן.

אין הייסע זומער־טעג, ווען די קינדער זענען באַפּאַלן געוואָרן אין שלאָף פון די פּליגן און פון גרויס דושנעקייט האָבן זיי נישט געהאַט מיט וואָס צו אַטעמען, האָט שרױה־העניע מיטן פאַרטעך אָפּגעטריבן די פּליגן פון די קינדער און אויף זיי געפּאַכעט אַ ביסל לופט. שבת אין דער פּרי, ווען די מאַנסלייט האָבן נאָך איינגעלייגט די טליתים נאָכן דאַווענען און זיך געגרייט אַהיימיין קידוש־מאַכן, האָט שרױה־העניע אויף גיך זיך אַרויסגעכאַפט פון בית־מדרש, אַהיימגעלאָפּן, אָנגעטאַן איין פאַרטעך אויפן צווייטן, האָט אַרומ־געקרייזט דעם הויף און צונויפגענומען ביי די שכנים אין פאַרטעך חלה און ברויט פאַר אַרעמע. שפעטער, האָט זי אונטערן פאַרטעך געבראַכט דעם טשאַלנט פון ליבע דער בעקעריין. סוכות־טעג האָט שרױה־העניע איבערגע־דעקט מיטן פאַרטעך דאָס עסן און עס אַריינגעטראָגן אין סוכה אַריין; די

יידישע מאמעס צום געדענקען

געפילטע פיש, די יויך מיט לאַקשן און צוקער-באַבעס, דאָס פלייש, דעם צימעס און די געטרונקטע באַרנעס איינגעקאַכט, צוזאַמען מיט געטרונקטע פלוימען, נאָכן עסן, נאָכן בענטשן שוין און נאָכן אַרונטערנעמען די קרישקעס פון טישטעד, האָט זיך שרה-העניע אַוועקגעזעצט אויף אַ טאבורעטקע אין קיך זיך אַפרוען, האָט אַרונטערגענומען די הענט אונטערן פאַרטעד און איז אַזוי אַנטדרימלט געוואָרן.

חס וחלילה איז עמעצער פון די קינדער, אָדער דער מאַן פאַרשלאַפט געוואָרן, איז דאָס ערשטע סגולה-מיטל ביי שרה-העניען — איידער מען האָט נאָך גערופן דעם קליינעם יאַנקעלע דעם פעלדשער — געווען, אַרויפצו-לייגן דעם פאַרטעד אויפן קאַפּ און האַלטן אַ פאַר סעקונדן. עס האָט באַ-דאַרפט העלפן.

אויף אַ שמחה האָט שרה-העניע אַנגענומען אַ פאַרטעד מיט קיכלעדן און לעקאַך און געטיילט צום טיש. נאַכהער האָט זי געגעבן די קינדער אויך צו שטיקלעדן לעקאַך מיט נאַשוואַרג.

דאָס פאַרטעד האָט שרה-העניע גענוצט אויף איבערצוקלייבן אַרבעס, אויף אַפּצופליקן עופות נאָך דער שחיטה און אויף אַריינצושיטן די גע-טרונקטע פאַרפל פון בלעדן אין פאַרטעד אַריין.

דאָס פאַרטעד איז ביי שרה-העניען געווען דאָס הויפט מלבוש. אין דער וואַכן האָט זי געטראָגן אַ ברייט גרוי פאַרטעד, געמאַכט פון לייזונט אָדער פון באַרנן, מיט צוויי אַרויפגענייטע קעשענעס אין די זייטן. שבת אין שול אַריין האָט זי געטראָגן אַן אַלפאַגן פאַרטעד פון אַ גלאַנציקן קאַליר, אַן קע-שענעס, אום שבת טאָר מען דאָך נישט טראָגן, היינט צו וואָס דאַרף מען קעשענעס. ראשה-השנה, יום-כיפור, צו שופר-בלאָזן, צו תשליך און אויף אַ גאַנצן טאָג אין שול, האָט זי געטראָגן אַ ווייס-געשפיצט פאַרטעכל, פון האַלב-זייד געמאַכט, ווי אַלבאָסטער קלאָר און ווי שניי-ווייס.

איז הערש-מעכל אין כעס געוואָרן אויף די קינדער, ווייל זיי האָבן אים פון שלאָף אויפגעוועקט, אָדער אַזוי גיך נישט געבראַכט פון לאה-קלמנס אַ קאַרפינקע מיט קאַלטן סאָדע-וואַסער, וואָס ער האָט ליב געהאַט צו פאַר-מישן מיט אַ ביסל קאַרשן-סאַק און טרינקען נאָכן שלאָף, אָדער די בנימ האָבן פרייטיק-פאַרנאָכט נישט מעביר-סדרה-געווען כדבעי און ער האָט זיי געוואַלט אויף זיין שטייגער פון אַ כעסן מכבד זיין מיט אַ מתנת-ייד, אָדער מיט

א פּוּר אין די אויערן, אָדער מיט אַ מרכאָ טפּחאָ איבערן ווייכן פלייש, — זענען די קינדער, קליין און גרעסער צוגעלאָפּן צו דער מאַמען און זי האָט זיי פאַרדעקט מיט איר פאַרטעך. ווי גיך נאָר שרה־העניע האָט די קינדער אַרונטערגענומען אונטער איר פאַרטעך, האָט שוין הערש־מעכל נישט גע־וואָגט זיך צוצורירן. אָנהייבן מיט שרה־העניע האָט ער נישט געוואָלט. עפעס האָט ער ווי דרך־ארץ געהאַט און זיך אַליין געבויגן פאַרן פאַרטעך, ווי ס'פאַרטעך וואָלט געווען פון אַזאַ מין הייליקייט, צו וואָס סתם אַזוי זיך, נישט מיר נישט דיר און הערצו צוליב שלאָגן קינדער, טאָר מען זיך נישט צורירן.

הערש־מעכל האָט קיינמאָל נישט פאַרפירט קיין שמועס מיט שרה־העניע וועגן אינטימע ענינים. כל־זמן זי איז געווען אָנגעטאָן אין פאַרטעך. אין פאַרטעך איז שרה־העניע ביי אים געווען די עקרת־הבית און די אם־הבנים. ערשט שפעטער, ווען זי האָט אויסגעטאָן דאָס פאַרטעך, איז זי געוואָרן דאָס ווייב...

אַ גאַנצן טאָג אין קראָם איז שרה־העניע געשטאַנען אין פאַרטעך, האָט געוויגן די הערינג, האָט אָנגעגאַסן בוימל, דזשעגעכץ און לאָק, גע־מאַסטן אויפן קוואַרטירל נאַפט, האָט פאַרקויפט ליכט און שוועבעלעך, מעל און צימרינג, קאַשע און שוועמלעך, האָט געקויפט אויפן מאַרק תבואה, פע־לעכלעך און לעבעדיקע עופות און אַלץ האָט זי געטון אין פאַרטעך. די גאַנצע סוחרטע איז געווען שרה־העניע, הערש־מעכל האָט נאָר געפירט די חשבונות און געצאָלט אָדער גענומען געלט. דעם מקח, סיי ביים קויפן און סיי ביים פאַרקויפן, האָט באַשטימט שרה־העניע. הערש־מעכל האָט געצאָלט שכר־לימוד, אָבער מאַכן קינדער־מלבושים, גיין צום שניט־קרעמער און צום שניידער, צום שוסטער און היטל־מאַכער, איז געווען די עבודה פון שרה־העניע. וועגן אַ שידוך איז מען געקומען צו שרה־העניע. ערב אַ פריזיוו, ווען מען האָט באַדאַרפט האַנדלען מיטן וואַיענעם נאַטשאַלניק אָדער מיטן פּאַוויאַטאָוו דאָקטער, האָט עס געטון שרה־העניע. ווען איר שגור איז גע־אַנגען צו קינד און האָט מיט קולות געשרייען פון ווייטיק, איז שרה־העניע געשטאַנען צוקאַפּנס, האָט געפאַכעט מיטן פאַרטעך און געזאָגט, אַז צו אירע ווייען, ווען זי איז געגאַנגען צו קינד, קומט עס נישט. זי האָט געהאַט גרע־סערע ווייטיקן און ווייניקער געשרייען. האָט אַן אייניקל געמאַזלט, אָדער

חלילה געפאקט, האט דער קליינער יאנקעלע דער פעלדשער, גארנישט גע-
טון אן שרה-העניען; אפילו בובלעווסקי, דער אפטייקער, האט שוין געווסט,
אז א רעצעפט פארשרייבט טאקע פאר שרה-העניעס הויז-געזינד דער קליי-
נער יאנקעלע, אבער צי מען זאל אים מאכן, באדארף שרה-העניע זאגן.

א צארטע פרוי איז געווען שרה-העניע, הויך און שלאנק, מיט א לענג-
לעך מאט פנים, א הויט ווי פון מארמאר, קיין שפרענקעלע נישט צו מערקן.
דער נאז אביסל פארשפיצט, האט אבער צוגעגעבן חן. אויגן בלויע און טיפע,
וואס האבן געפינקלט ווי בליץ-לאמפן, דער שטערן אן א פעלדעלע, א שמאל
העלדזל, קליינע אויערן מיט צוגעוואקסענע לעפלעך; די אייגענע האר, ווי
סאמעט שווארץ; דאס שייטל מיט א שרינט אין מיטן האט דריי-פערטל
פארדעקט די אויערן און דעם שטערן. דאס פארטעך האט פארדעקט דעם
האלבן גוף.

נאך א גאנצן טאג אפשטיין אין קראם, איידער שרה-העניע האט נאך
באוויזן מיט איר הויז-געזינד אפצוועסן די וועטשערע, זענען שוין צו איר
געקומען ווייבער, שכנים פון הויף, אדער גאר פון ווייטע גאסן און פאר איר
אויסגעגאסן זייערע שווערע הערצער; ביי איינער האט דער מאן פארבלאג-
דזשעט... און דערביי אוועקגעגעבן א טייל פון זיין ליבשאפט... ביי א צוויי-
טער איז נישט געווען פאר וואס שבת צו מאכן און ביי א דריטער האט
געפעלט צום אויסשטייער אויף חתונה צו מאכן די טאכטער. אלעמען האט
שרה-העניע געדינט מיט ראט און טאט און אלעמעס קלאפאט האט זי לייכ-
טער געמאכט. עס איז שוין געווארן. שרה-העניע האט שוין געהאט אירע
דרכים ווי אזוי אלעמען צופרידנצושטעלן און אלעמען אין א נויט צו העלפן.
היינט אויף א שמחה, איז שרה-העניע געווען די ערשטע זיך צו פרייען.
יענעמס גליק האט איר געווארעמט און געגעבן חיות צום לעבן. הערש-
מעכל האט שוין געווסט, אז ווי א חתונה, א תנאים, א מזל-טוב, א שלום-
זכר, אדער חלילה, אל תפתח פה לשטן, עפעס א שטיקל צרה, האט עס
געמעגט זיין אין דער צענטער גאס, איז שרה-העניע געווען פון די ערשטע
צו קומען און פון די לעצטע אוועקצוגיין. הערש-מעכל אליין האט זיך ארומ-
געדרייט אין הויז אן אומעטיקער. נישט אויף אלע שמחות איז ער מיט איר
געגאנגען, נישט אומעטום איז אנגעשטאנען צו גיין, נישט אלע זענען געווען
זיינס גלייכן. אן שרה-העניען האט זיך הערש-מעכל געפילט עפעס נישט ווי

אין דער היים. ער האָט ליב געהאַט צו זען אין שטוב שרה־העניען, זיך אַרומ־
 דרייען מיטן פאַרטעך, די שטוב האָט אויסגעזען אַנדערש, אַז שרה־העניע
 איז געווען. אויפן טיש אין עס־צימער איז געשטאַנען דער סאַמאָואַר, מען
 איז געזעסן מיט די קינדער ביים טיש און געטרונקען הייסע טיי מיט וואַ־
 העניע און שרה־העניע פלעגט אים העלפן אַרײַנשטאַפן טיטון אין די הילזן.
 אַמאָל איז אַרײַנגעקומען אַ סוחר זיך אויסרעכענען, אַ שכן אָביסל זיצן און
 רעדן וועגן אַלץ אין דער וועלט. איז אָבער שרה־העניע נישט געווען אין
 שטוב, האָט זיך דער אומעט געפילט אין יעדן ווינקל.

הערש־מעכל האָט חלילה שרה־העניען קיינמאָל נישט אויסגערעדט,
 הלמאי זי גייט אַוועק פון שטוב. ער האָט געוואוסט, אַז סתם גיין איבער
 בריקלעך, איז נישט אין שרה־העניעס טבע. זי איז צופיל אַ בעלת־תכלית, אַז
 זי זאָל סתם פטרן צייט אויף גאַרנישט. מסתמא, אַז זי גייט ערגעץ, איז דאָס
 גייטיק. ער האָט זיך תמיד פאַרלאָזט אויף איר שכל־הישר, סיי אין אייגענע
 ענינים, אין שטוב־זאַכן, מסחר־זאַכן און אויך אין ענינים, מיט וועלכע זי
 האָט זיך מטפל געווען. ער האָט איר דעריבער קיינמאָל נישט איבערגעפרעגט
 וועגן וואָס זי איז אין ערגעץ געגאַנגען. ער האָט אויך קיינמאָל נישט גע־
 קוקט, וואָס שרה־העניע טראָגט אַרויס פון שטוב אונטערן פאַרטעך. פון אירע
 מתנות בסתר האָט ער נישט געוואָלט וויסן און נישט אַרײַנגעקלערט אין
 דעם. אדרבא, פלעגט ער זיך טראַכטן, זאָל זי טון וואָס מער און געבן וואָס
 מער. אַלץ וואָס זי גיט איז דאָך פון שותפות. וועט די מצווה אין הימל אויך
 פאַררעכנט ווערן אַלס אַ שותפות. און טאַמער וועט דער חשבון גיין בלויז
 אויף שרה־העניען, איז ער צו דעם מרובה, עס איז דאָך זיין ווייב, די מאַמע
 פון זיינע קינדער און די גאַנצע עקרת־הבית.

שרה־העניע איז געווען אַ שם־דבר. אין מאַנישעס הויף און אין די
 גאַסן אַרום האָבן מענטשן גערעדט און דערציילט פון אירע גרויסע אויפ־
 טוען. מענטשלעכע פרייד און, חלילה, מענטשלעכע זאַרגן, האָבן דערגרייכט
 איר האַרץ.

דאס פייבישע יידנטום

ביכערסעריע פון דעם צענטראל־פארבאנד פון פוילישע יידן
אין ארנענטינע

רעדאקטאר: מאַרק טורקאָוו

פאַרלאַג־לייטער: אברהם מיטלבערג

ביז איצט דערשינען:

- (1) מאַרק טורקאָוו — מלכה אַוויאָני דערציילט...
- (2) ה. ד. נאַמבערג — י. ל. פּרץ
- (3) וו. גראַסמאַן־וויערניק — טרעבלינקע
- (4) פּרץ גראַנאַטשטיין — מיין חרוב שטעטל סאַקאַלאָוו
- (5) ישראל טאַבאַקסבלאַט — חורבן לאַדזש
- (6) זרובבל — באַרג חורבן
- (7) אלחנן צייטלין — אין אַ ליטעראַרישער שטוב
- (8) ד"ר ה. שאַשקעס — פּוילן — 1946
- (9) ז. סעגאַלאָוויטש — טלאַמאַצקע 13
- (10) מ. נודעלמאַן — געלעכטער דורך טרערן
- (11) ד"ר מאיר באַלאַבאַן — די יידן־שטאַט לובלין
- (12) ישראל אפרת — היימלאַזע יידן
- (13) ד"ר יעקב שאַצקי — אין שאַטן פון עבר
- (14) דוד פלינקער — אַ הויז אויף גזשיבאַוו
- (15) ד"ר הלל זיידמאַן — טאַגבוך פון וואַרשעווער געטאָ
- (16) זאַמלונג פון דאַקומענטן — קינדער־מאַרטיראַלאַגיע
- (17) חיים גראַדע — פּליטים
- (18) ש. קאַטשערגינסקי — פאַרטיזאַנער גייען!...
- (19) פּרידע זרובבל — נע ונד
- (20) מרדכי שטריגלער — מאַידאַנעק
- (21) יעקב לעשצינסקי — אויפן ראַנד פון אַפּגרינט
- (22) ז. סעגאַלאָוויטש — געברענטע טריט
- (23) אברהם טייטלבוים — וואַרשעווער הייף
- (24) טאַניאַ פּוקס — אַ וואַנדערונג איבער אַקופירטע געביטן
- (25) ש. ל. שניידערמאַן — צווישן שרעק און האַפּענונג
- (26) לעאַ פּינקלשטיין — מגילת פּוילן
- (27) יאַנאַס טורקאָוו — אַזוי איז עס געווען... (חורבן וואַרשע)
- (28) ש. איזבאַן — „אומלעגאַלע“ יידן שפּאַלטן ימען
- (29) יעקב פאַט — הענעך
- (30) ד"ר י. קערמיש — דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ

- 31) שמחה פאליאקיעוויטש — א טאג אין טרעבלינקע
 (אויספארקויפט) 32) מרדכי שטריגלער — אין די פאבריקן פון טויט
- 33) אברהם נחתומי — אין שאטן פון דורות
 (אויספארקויפט) 34) יחיאל לערער — מין היים
- 35) יוסף וואלף — לייענענדיק פרצן...
 36) צפורה קאצענעלסאָן-נאָכומאָוו — יצחק קאצענעלסאָן
 37) י. הירשהויט — פינצטערע נעכט אין פאָוויאַק
 38) נחום סאָקאלאָוו — פערזענלעכקייטן
 39) רחל קארן — היים און היימלאַזיקייט (לידער)
 40) א. אלמי — מאַמענטן פון אַ לעבן
- 41) מנשה אונגער — פשיסע און קאָצק
 (אויספארקויפט) 42) מ. בורשטין — איבער די חורבות פון פלויע
- 43) מ. קיפניס — הונדערט פאָלקס-לידער
 (אויספארקויפט) 44) ז. סעגאלאָוויטש — מייע זיבן יאָר אין תל-אביב
 (אויספארקויפט) 45) ד"ר ה. שאַשקעס — אַ וועלט וואָס איז פאַרביי...
 (אויספארקויפט) 46) שלמה וואָגאַ — חורבן טשענסטאַכאָוו
- 47) אברהם זאָק — יאָרן אין וואַנדער (לידער)
 48) ש. איזבאַן — פאַמיליע קאַרפּ (אויספארקויפט)
- (פרעמירט דורכן צבייִקעסעלִיטעראַטור־פּאַנד, מעקסיקע 1950)
- 50) ד"ר א. מוקדוני — מייע באַגעגענישן (זכרונות)
 (אויספארקויפט) 51) ר. שושנה-קאהאַן — אין פייער און פלאַמען
- 52) י. י. טרונק — די יידישע פראָזע אין פּוילן
 (אויספארקויפט) 53) יאַנאַס טורקאָוו — אין קאַמף פאַרן לעבן
- 54) יצחק פערלאָוו — די מענטשן פון „עקזאָדוס 1947“ (ראַמאַן)
 55) פנחס ביזובערג — שבת-יוֹם-טובֿדיקע יידן
 56-57-58) שלום אָש — פעטערבורג — וואַרשע — מאַסקווע
- 59) ד"ר פיליפּ פרידמאַן — אַשוויענטשים
 60) ב. ראָזען — טלאַמאַצקע 13
- 61) דוד פלינקער — אין שטורעם (ראַמאַן)
 62) יאַנוש קאַרטשאַק — משהלעך, יאַסעלעך, ישראליקעך
- 64-65) מרדכי שטריגלער — „ווערק צע“
 (אויספארקויפט) (פרעמירט דורכן האַפער־לייב ליטעראַטור־פּאַנד ביים יידישן קולטור־קאָנגרעס, בוּענאַס־איירעס, 1951)
- 66) חיים גראַדע — שיין פון פאַרלאַשענע שטערן
 67) רבקה קוויאַטקאָווסקאַ — פון לאַגער אין לאַגער
 68) יואל מאַסטבוים — מייע שטורמישע יאָר. (זכרונות)
 69) אליהו טראַצקי — גלות דייטשלאַנד
- 70) ד"ר י. שאַצקי — קולטור־געשיכטע פון דער השכלה
 (אויספארקויפט) 71) נחמן מייזיל — געווען אַמאַל אַ לעבן...
 (אויספארקויפט) 72) י. י. טרונק — סימכע פלאַכטע פון נאַרקאָווע
 (אויספארקויפט) (פרעמירט דורכן צבייִקעסעלִיטעראַטור־פּאַנד, מעקסיקע, 1951)

- 73) יהודה עלבערג — אונטער קופערנע הימלען (אויספארקויפט)
(פרעמירט דורכן ליטעראטור־פאָנד אין סאַרפּאָלע, בראַזיל, 1951)
- 74) ד״ר א. מוקדוני — אויסלאַנד
- 75) זיגמונט טורקאָוו — פראַגמענטן פון מיין לעבן
- 76) יהושע פערלע — יידן פון אַ גאַנץ יאָר
(פרעמירט מיט דער פּרױפּרעמיע פון יידישן פּענ־קלוב אין פּוילן
און ליטעראטור־פרעמיע פון „בונד“ אין פּוילן, זאַרשע, 1937)
- 77) יעקב לעשציןסקי — ערב חורבן
- 78) דניאל טשאַרני — ווילנע
- 79) ז. סעגאַלאַוויטש — דער לעצטער לאַדזשער ראַמאַן
- 80) יזכור־בוך — בעלכאַטאַוו (אויספארקויפט)
- 81) מ. י. שעליובסקי — אויף אַ פולער וואָך
- 82—83) יצחק פּערלאַוו — דער צוריקגעקומענער (ראַמאַן)
- 84) יוסף אַקרוטני — דאָס בוך פון די עלנטע
- 85—86) מרדכי שטריגלער — גורלות (אויספארקויפט)
- 87) ד״ר יוסף טענענבוים — גאַליציע — מיין אַלטע היים
- 88) זלמן שור — שטערן פאַרטאַג (זכרונות)
- 89) משה דוד גיסער — דאָס געזאַנג פון אַ לעבן (אויספארקויפט)
- 90) ז. י. אנכי — ר' אבא און אַנדערע כתבים
- 91—92) עמנואל רינגעלבלום — קאַפיטלען געשיכטע
- 93) שמעון האַראַנטשיק — אין גערויש פון מאַשינען (ראַמאַן)
- 94) גרשם באַדער — מינע זכרונות (קראַקע)
- 95—96) יאַנאַס טורקאָוו — פאַרלאַשענע שטערן (אויספארקויפט)
(פרעמירט דורכן צבי קעסעל ליטעראטור־פאָנד, מעקסיקע 1954).
- 97—98) אַלטער קאַציונע — שטאַרקע און שוואַכע (ראַמאַן)
- 99) פּועה ראַקאָוסקי — זכרונות פון אַ יידישער רעוואַלוציאַנערין
- 100) מאַרק טורקאָוו — די לעצטע פון אַ גרויסן דור (אויספארקויפט)
- 101) י. הירשהויט — יידישע נאַפּט־מאַנגאַטן
(פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פאָנד, ביי „די אידישע
צייטונג“, בוענאַס־אירעס, 1955).
- 102) משה זאַנשיין — יידיש וואַרשע
- 103) פ. מינץ (אַלעקסאַנדער) — די געשיכטע פון אַ פאַלשער אילוויע
- 104) י. י. טרונק — די וועלט איז פול מיט נסים (ראַמאַן)
- 105—106—107) מיכאל באַרוויטש — אַרישע פאַפּירן
(פרעמירט דורכן ניימאַר־פאָנד, פאַריז, 1958).
- 108—109) מרדכי שטריגלער — געאַרעמט מיטן ווינט (ראַמאַן)
- 110—111) ד״ר א. מוקדוני — וואַרשע און לאַדזש
(פרעמירט דורכן האַפּער־לייב ליטעראטור־פאָנד, ניו־יאָרק, 1956).
- 112) ברוך האַגער — מלכות חסידות
(פרעמירט דורכן מרדכי־סטאַליאַר־ליטעראטור־פאָנד, בוענאַס־אירעס, 1956).
- 113) ב. שעפּנער — נאַוואַליפּיע 7 (אויספארקויפט)

- (114) פנחס שטיינזאקס — יידן צום געדענקטן
 (115) ק. צעטניק — דאָס הויז פון ליאָלקעס
 (116) מאַקס וויינרייך — פון ביידע זייטן פלויס
 (117) אליעזר וויזל — און די וועלט האָט געשוויגן
 (118) ש. בערלינסקי — ירושה
 (פרעמירט דורכן יידישן קולטור־קאָנגרעס, ניו־יאָרק, 1957)
 (119) ד״ר יוסף טענענבוים — צווישן מלחמה און שלום
 (120) יוסף אַקרוטני — סוף קאַפּיטל
 (121) זיגמונט טורקאָוו — טעאָטער־זכרונות פון אַ שטורמישער צייט
 (122) בער י. ראָזען — פאַרטרעטן
 (123) אברהם טענענבוים־אָרזי — לאַדזש און אירע יידן
 (124—125) משה קאַגאַנאוויטש — די מלחמה פון יידישע פאַרטיזאַנע, אין מזרח־אײראָפּע
 (126—127) אברהם זאַק — קנעכט זענען מיר געווען
 (פרעמירט דורך דער באַריס טראַוויטש־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1957)
 (128) יעקב גלאַטשטיין — ווען יאָגש איז געפאַרן
 (129—130) דוד פלינקער — נייע צייטן (ראַמאַן)
 (פרעמירט דורך דער מרדכי סטאַליאַר־פרעמיע, בוענאָס־אײרעס, 1958)
 (131) משה יודל שעליבסקי — אין דער וועלט אַרײן
 (פרעמירט דורך דער האַפּער־לייב־פרעמיע, ניו־יאָרק, 1958)
 (132) ד״ר יצחק שוואַרבאַרט — צווישן ביידע וועלט־מלחמות
 (133) לעאַן לענעמאַן — דער חשבון בלייבט אָפּ
 (134) שלמה פּראַנק — טאַג־בוך פון לאַדזשער געטאַ
 (135) מ. באַקאַלטשוק — זכרונות פון אַ יידישן פאַרטיזאַן
 (136) פנחס וועלנער — אין יענע טעג
 (137) אלימלך ראַק — זכרונות פון אַ יידישן האַנטווערקער־טוער
 (138) הירש אַבראַמאָוויטש — פאַרשווינדענע געשטאַלטן
 (139) ב. טערקעל — זכרונות פון דער מלחמה־צייט
 (140) י. ל. וואַלמאַן — פּוילישע יידן (ראַמאַן)
 (141—142) נ. שמן — דאָס געזאַנג פון חסידות
 (143—144) צבי כהן — שטורמישע דורות (ראַמאַן)
 (145) יאַנאַס טורקאָוו — נאָך דער באַפּרייאַונג
 (146) העלענאַ שערעשעווסקאַ — צווישן צלם און מזחה
 (147) פנחס שטיינזאקס — יידישע מאַמעס צום געדענקטן

עס גרייט זיך צום דרוק

- שלמה פּריזאַמענט — באַדער זינגער
 ראַיבן בן־שם — פּוילן ברענט...
 יצחק טורקאָוו־גרודבערג — פּנימער און מאַסקעס
 שלמה בריינסקי — זשעליכאווער מענטשן
 דוד דאַוידאָוויטש — קונסט־געשיכטע פון שולן אין פּוילן
 זיגמונט טורקאָוו — די איבערגעריסענע תקופה

COLECCION
"EL JUDAISMO POLACO"

DIRECTOR:

MARC TURKOW

DIRECCION ADMINISTRATIVA:

ABRAHAM MITELBERG

Volumen 147

IMPRESO EN LA ARGENTINA — PRINTED IN ARGENTINA

Hecho el depósito que marca la ley

Copyright by:

P. SZTAJNWAKS

New-York

The publication of this volume was made possible
by a grant from the Cultural Fund of the Con-
ference on Jewish Material claims against Germany.

Este libro se terminó de imprimir el día 24 de setiembre de 1959, en los
Talleres Gráficos ZLOTOPIORO HNOS., calle San Luis 3149, Bs. Aires.

P. SZTAJNWAKS

**MADRES JUDIAS
PARA EL RECUERDO**

Editado por la
UNION CENTRAL ISRAELITA POLACA EN LA ARGENTINA
Buenos Aires, 1959